

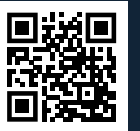

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

BÜLTEN
2023
YAZ

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

VİZYON

İSLÂM EKONOMİSİ TEZİNİ
ÇAĞIMIZ İNSANINA SUNMAK

MİSYON

İSLAM EKONOMİSİNİN
İNSANLIK İÇİN GEREKLİLİĞİNİ
ORTAYA KOYACAK
AKADEMİK ÇALIŞMALAR
YAPMAK

İSLÂM EKONOMİSİNİN AMACI

İNSANLAR ARASI
EKONOMİK HAKKANİYETİN
TESİS EDİLMESİDİR

HAK BELİRLEME YETKİSİ

MUTLAK ANLAMDA
SADECE
HAKK'A AİTTİR.

2023 • YAZ • YIL: 06 • SAYI: 08

Sahibi

Maruf Eğitim Araştırma
ve Dayanışma Vakfı

Editör

Abdullah KULUÇ

Editör Yardımcıları

Fatma Nur Şahin
Esma Vatandaş

Yayın Kurulu

Sıtkı Abdullahoğlu
Doç. Dr. Hakan Kalkavan
Doç. Dr. Zeyneb Hafsa Orhan
Fatma Nur Şahin
Esma Vatandaş
Hasan Atik
Abdullah Kuluç

Tasarım

Yılmaz Mermer

Baskı

Yener Matbaa Davutpaşa Caddesi
Emintaş Davutpaşa San.Sit.
No:103/584 Topkapı - İstanbul
Tel: 0 212 674 74 90

Maruf Eğitim Araştırma ve Dayanışma Vakfı

Mevlana Caddesi No: 77 Kat: 8
Necmettin Aytek Plaza
Zeytinburnu - İstanbul

Telefon

0212 510 11 25
www.marufvakfi.org
maruf@marufvakfi.org

f | t marufvakfi

İÇİNDEKİLER

MARUF'TAN

İslami Konuları Anlatamamak - Yusuf KALYONCUOĞLU02

EDİTÖRDEN - Abdullah KULUÇ03

ŞAHSİYET

Yusuf Tuna'nın Ardından - Doç. Dr. Ali POLAT04

TEMEL KAYNAKLARDA EKONOMİK ANLAYIŞ

Ayetle Gelenler - Faiz, Şeytani Dokunuş - Sıtkı ABDULLAHOĞLU06

Sünnetle Gelenler - Sünnette Rızık - Sıtkı ABDULLAHOĞLU08

RÖPORTAJ

Ferudun Yılmaz - Mustafa CEYLAN, Elif SAĞLIK10

Abdullah Özçelik İle Piyasalar ve İş Dünyası Üzerine - MD Al Amin Mia23

MARUF'TAN HABERLER

Maruf İktisat Dergisi Aralık Sayısı - Yakup YAKAR29

KAVRAMLARLA İSLAM EKONOMİSİ

Erken Dönem Müslüman Düşünürlerin

Tüketim Olgusuna Yaklaşımı - Esma VATANDAŞ30

Liyakat ve Riyakârlık Arasında Kalmış Teknik - Hasan ATİK33

İEE DERS DEĞERLENDİRMELERİ

Ahlak ve Ekonomi - Fatma Nur ŞAHİN40

İslam İktisat Tarihi - Esma Nur ATASOY41

Kuran ve Ekonomi (Doktora) - Hasan ATİK42

Kur'an ve Ekonomi (Yüksek Lisans) - Ahmed Taha ERCAN44

Finans ve Bankacılık - Beytullah DALAY45

İslam Ekonomisi Araştırmaları - Abdullah KULUÇ46

İEE'NİN GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

Reklamların Tüketim Üzerindeki Etkisi - Beytullah DALAY47

Selçuklu ve Osmanlı Ekonomisinde Vakıfların Rolü 'Ahi Evran Örneği' - Adem KARTAL50

Gerçek Kapitalizm Bu Değil Mi? - Gökhan KARA52

Kitle Fonlaması Alternatif Bir İslami Finansman

Yöntemi Olabilir mi? - Esma Nur ATASOY55

KİTAP TANITIMI - İslam'ın Erken Döneminde Kapitalizmin Doğuşu - Ahmed Taha ERCAN58

İEE YAYINLARI60

İSLAMİ KONULARI ANLATAMAMAK

Zamanımızın önemli sorunlarından birinin İslami meselelerin çözüm programlarını insanlara anlatamamak olduğu görülmektedir. Gayet tabii ki bu önemli bir sorundur ve mutlaka çözüme kavuşturulmalıdır.

Bu sorunun birden çok ana başlığı olduğu anlaşılmaktadır. Belki sistematik bir görev dağılımı yapılarak konuyu yönetmek mümkün olmaz. Ancak yine de çözüm için bulunacak bazı yollar olduğunu bilmek gerekmektedir.

Sorunlar pratik ve güncel, çözümler ise tarihi ve eskidir. İslam'ın inşa edildiği dönemin eski zamanlara ait olması böyle bir sorunu doğal olarak getirmektedir. Bunun sorun olmadığını iddia edecek bazı kişiler olabilir ancak bu mesele sorundur. Konuyu sorun olmaktan çıkarmanın yegane yolu, ciddi entelektüel çabaların içine girmekten geçmektedir.

Entelektüel çaba, sorunu güncel zihin algısı ile anlamak ve temelleri İslam'dan alarak çözümünü de güncel kodlarla çözmeye odaklanmaktır. Bu unsurların birisi eksik kaldığında çözüm de eksik kalmaktadır.

Bugün en fazla içine düşülen yanlışlardan bazıları; İslami bir zihne sahip olarak konularla ilgili derinlik için yeteri kadar çaba sarf etmemek, ham malzemeyi olduğu gibi aktarma yoluna giderek konjonktür ayarlaması yapmak, algı ayarlaması ve dil ayarlaması yapmadan iletmek, modern dönemlerin insanları çeken konularının incelikleriyle ilgili olarak yeterli bilgi sahibi olmaya özen göstermemek ve İslam'ın sorunları çözme potansiyeline inanan insanların analojik yaklaşımlarla okuma yapmaları gösterilebilir.

Peygamberler, devirlerinin devrimci kişilikleridir. Gönderilişlerinin sebepleri genellikle toplumlarda oluşan yanlışlar üzerindeki muhafazakarlıklardır. Onlar atalarına atfedilerek yeni gelen hakkaniyet tekliflerini reddedip eski basmakalıp ve sapmaları ihtiva eden yapıları korumayı amaçlayanlara karşı derin mücadele etmişlerdir. 'Biz atalarımızdan böyle gördük' anlayışına karşı ortaya konan argüman; 'Ya atalarınız yanılıyorsa' yaklaşımıyla ifade edilmektedir.

Özetle işin hakikat tarafı; dinin, tarih boyu yanlışla karşı değiştirici dönüştürücü bir görevin rol üstlenmiş olmasıdır. Onun mensubu olarak muhafazakarlaşmak, onu anlamamaktır.

Esasen işin özünde eski dönem insanı ile yeni dönem insanları arasında kritik farklılıklar bulunmamaktadır. Farklılıklar daha ziyade araçsaldır. Araçların değişimi anlaşılabilir ve yorumlanabilir somutluktur. Ancak her şeye rağmen emek gerektirir.

Öyle görülüyor ki, kaynak ne kadar sağlam olursa olsun, konunun üzerinde her dönem gereken çalışmalar yapılmazsa meseleler eskimeye bırakılmış olur. Bu çabanın en az beşeri üretimlerle rekabet edecek düzeyde ve hatta onları aşacak kadar yüksek performansla ihtiyacı olduğu aşikardır. Yoksa sadece kaynak sağlamlığına dayanarak yeterli emek vermemek ve başarı beklemek asla bekleneni vermeyecektir.

Bu açıdan tüm meseleler benzer özelliktedir. Gerek bizlerin ilgilendiği İslam ekonomisi alanı gerekse diğer alanların tamamı aynı ihtiyacın içinde kıvrınmaktadır. Gereğini yerine getirdiğimizde İslam'ı anlatmak diye bir sonumuz kalmayacaktır.

Muhabbetlerimle...

MARUF BÜLTEN

Bültenimizin yeni sayısıyla yeniden birlikteyiz. İslam iktisadı alanında akademik çalışmaların yer aldığı Maruf İktisat akademik, hakemli dergimizin dördüncü sayısını da kısa zaman önce ilim camiasına sunduğumuz için mutluyuz. Ancak son birkaç bültenin yayınlama arifesinde olduğumuzda yaşadığımız gibi mutluluğu ve hüznü beraber yaşıyoruz. Bu bültenin yayınlama arifesinde de kıymetli büyüklerimizden, mütevellî üyelerimizden Prof. Dr. Yusuf Tuna hocamızı kaybetmenin üzüntüsü içerisindeyiz. Kendisi, uzaktan yaptığımız bir derse bağlanıp İslam iktisadı alanında yaptığımız çalışmaları takdirle izlediğini belirterek bizlere motive edici bir konuşma yapmıştı. Bizleri görüp yaptığımız çalışmaların niteliğine bakınca İslam iktisadı alanında bir şeyler yapılabileceğine dair inancının arttığından bahsetmişti. Kendisini rahmetle yad ediyor yakınlarına tekrar sabr-ı cemiller diliyoruz.

Bu bültenimizde yine iki röportajımız bulunuyor. Bunlardan biri Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünden kıymetli hocamız Prof. Dr. Ferudun Yılmaz ve değerli iş adamı Gussi mobilyadan Abdullah Özçelik.

Ferudun Yılmaz hocamızın röportajı çok önemli konulara parmak basıyor. İslam iktisadıyla ilgili çalışmalar yapan kuruluşlara satır aralarında tavsiyelerde bulunup, İslam iktisadının batının ekonomi jargonlarından kurtulup kendi özgün jargonlarını üretmesi gerektiği üzerinde duruyor. Bu bağlamda rahmetli Sezai Karakoç'u örnek gösteriyor.

Abdullah Özçelik beyefendi de piyasalar ve iş dünyası üzerine değerlendirmelerde bulunuyor. Rekabetin fiyatlar üzerinde değil de işin doğru yapılması ve kalitesi üzerine olması gerektiğini vurguluyor. Faizsiz finans kurumlarıyla da ilgili değerlendirmede bulunan Özçelik, bu kurumların Müslümanların işlerine sinerek işlem yapabilecekleri şekilde, ikna edici olmaları gerektiği üzerinde duruyor.

Bültenin geri kalanında Maruf Vakfı İslam Ekonomisi araştırmacılarının düşünce yazıları, kitap değerlendirmeleri ve bazı kavramların İslam iktisadında ele alınışı yer alıyor. Tüketim konusundan Kitle fonlamasına kadar çok farklı alanlarda değerlendirme yazılarını bulabileceğiniz zengin bir bültenle sizleri baş başa bırakıyorum.

Son söz olarak bu bültenin ortaya çıkmasında büyük gayretler sarf eden arkadaşlarıma ve böyle bir vakıf kurarak gün be gün İslam iktisadı alanında yeni üretimlerin ortaya çıkmasına vesile olan kıymetli büyüklerime teşekkürlerimi sunuyorum.

Doç. Dr. Ali POLAT

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü

Yusuf Tuna'nın Ardından...

Belki başka mekanlarda ve başka faaliyetlerde farklı şekillerde hitap tercih edilirdi. Ancak, benim için “Yusuf Hoca'm...” ile başlayan cümleler kurmak elzem görünüyor.

Yusuf Hocamın kendisiyle yüksek lisans yaptığım dönemlerde tanışmak nasip olmuştu. Bir mülakat esnasında kendisi ile ilk görüşmemde bana kişiliğine ilişkin ipuçlarını da vermişti; hem karşısındakini tartan, bir yandan esprili öte yandan ise ciddi görünüşü ile nev-i şahsına münhasır bir insan olduğunu anlamıştım. Bahsettiğim mülakat esnasında o zamanlar için biraz da kamu maliyesinin durumu gereği tartışılmakta olan otomatik istikrar sağlayıcı mekanizmalar üzerine bir soru sormuş, verdiğim cevap doğru olmasına rağmen “Hayır, öyle değil. Sen bunu bir araştıır!” diyerek aslında karşı tarafın hem bilgisini hem kişiliğini ölçmeye yönelik tarzı dikkatimi çekmişti.

Yusuf Tuna bir akademisyen olmakla birlikte aslında içinde bulunduğu toplumun sorunları ile dertlenen hem kendi kişisel yolculuğunda hem de bu ülke için fark oluşturma arzusunda olan bir dava insanı idi. Bir dönem, ülkemizde ekonomi ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının birçoğunun yaptığı ve bir kısmının halen sürdürdüğü üzere yıllık değerlendirme raporları hazırlamak yaygın bir gelenektir. Bir işadamları derneğinde bu vazifeyi Sıtkı Abdullahoğlu Bey ve Yusuf Tuna hocam üstlenmişti. Yüksek lisans ve doktora alanlarımın bankacılık üzerine olması ve aynı zamanda katılım bankalarının kambiyo ve dış işlemler bölümlerinde çalışıyor olmam hasebi ile bu raporların mali piyasalar ve dış ticaret ile ilgili bölümlerine de oldukça katkı sağlamıştım. Bu bir yandan eğitici ve öğretici bir süreç olmakla birlikte öte yandan Türkiye'nin bir anlamda röntgeninin çekildiği, bir yandan geçen yılın muhasebesinin yapıldığı,

ardından bir sonraki yıl için yapılabileceklerin değerlendirildiği bir sivil toplum perspektifi sağlıyordu. Bu süreçte Yusuf Hoca'm ile yoğun görüşmelerimiz-konuşmalarımız oluyordu. Teşbihte hata olmasın, bazen sivri dille yazılmış belki dönemin sıkıntılarını bireysel olarak şikâyet konusu haline getirecek bir yazım tarzı olduğunda, “STK faaliyetlerinin eksikleri tespit ve karar vericilere yol gösterici bir rolünün olduğunu ve bu çerçevede buna göre bir açıklama yapılması gerektiğini” ifade ederdi. Genel olarak kişilerin kendilerini geliştirmesine imkan veren, iş öğrenmeye teşvik edici bir perspektifi her daim ön planda olurdu. Bu özelliği sanırım hem kişiliğinin hem de akademisyenliğinin bir parçası idi.

Yusuf Hocam BDDK üyesi olduğu yıllarda, çalıştığı katılım bankasına bir vesile ile gelmiş ve o zamanki genel

müdürümüz Yunus Nacar Bey'e beni tanıtmıştı. (Tanıştığımız dönem tam da benim bankadan ayrılarak Kral Suud Üniversitesi'ne akademisyen olarak gitme kararı aldığım döneme denk gelmişti.) Aslında nezaket ve aynı zamanda bir ciddiyet ile öğrencisine sahip çıkmanın uygun bir çerçevesini sunmuştu o davranışı ile. Daha sonraki yıllarda tanıdığım ve ondan ders almış olan arkadaşlarım onun ne kadar insani anlamda öğrencileri ile iyi ilişkiler kurduğunu, öğrencisiyle öğrenci gibi konuşan ve nükteli perspektifini koruyan bir şahsiyet olduğunu teyit etmişlerdi.

Yusuf Hoca, mütevazı tarzı ve mütedeyyin bir hayat anlayışı olmasına rağmen bunu biraz da kendi özelinde tutar; çok da dışarıya yansıtmak istemezdi. Süleymaniye Vakfı'nda çok uzun süre İslam ve Ekonomi bağlamında çalışmalarda bulunmuş olan Yusuf Tuna, hayata bakışının belki de bir gereği olarak kendi dönemindeki arkadaşları, tanıdıkları ve ulaşabileceği potansiyel alanları bir anlamda çok da önemsememiş ve mütevazı yaşamını devam ettirmiştir.

Kendisi ile en son TCMB Para Politikası Kurulu Üyeliği'ne atandığında Merkez Bankası Sosyal Tesisleri'nde görüşmüş ve hayırlı olsun deme imkânı bulmuştum. Bu yazı çok daha fazla uzun olabilir ya da daha farklı detaylar verilebilirdi ama bundan daha çok, Yusuf Tuna Hoca'm için" baki kalan kubbede hoş bir seda imiş" deme imkânı sağlayan ve Allah'tan tekrar rahmet dileyeceğim bir yazı olması makbul olacaktır. Mekânı cennet, ruhu şad olsun.

“Yusuf Tuna bir akademisyen olmakla birlikte aslında içinde bulunduğu toplumun sorunları ile dertlenen hem kendi kişisel yolculuğunda hem de bu ülke için fark oluşturma arzusunda olan bir dava insanı idi.”

Sıtkı ABDULLAHOĞLU
İEE Başkanı

AYETLE GELENLER

FAİZ, ŞEYTANİ DOKUNUŞ

BAKARA 275

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(Bakara 2/275)

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلَ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Faiz yiyenler, şeytanın aklını çeldiği kimsenin tavrından farklı tavır göstermezler. Bu (şeytanca tavır,) onların “Alım-satım, tıpkı faizli işlem gibidir.” demeleridir. Allah, alım-satımı helâl, faizli işlemi haram kılmıştır. Kime Rabbinden bir öğüt ulaşır da faiz almayı bırakırsa, önceden aldıkları kendine kalır. Onun işi Allah’a aittir. Kim de devam ederse, onlar cehennem ahalisidir, orada ölümsüz olarak kalacaklardır.”

Bu ayet, Bakara süresinde faiz ayetlerinin yoğun olarak bulunduğu bölümün başlangıcıdır. Bu ayeti kerimelerin, Medine döneminin sonuna doğru indirilmiş olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla ahkâm açısından hemen hemen son düzenlemeleri sağlayan ayetlerdendir. Belki biraz da bu gerekçe ile maalesef İslam tarihi boyunca da bu konu sıkıntılı bir konu olmaya devam etmiştir. Halen de Müslümanların faizle derin imtihanları devam etmektedir.

Yani İslam medeniyeti, nesnel bir gerçeklik olarak ifade etmek gerekirse bu kadar yıl içerisinde, bu kadar kesin naslara rağmen faizsiz bir finansal düzen oturtamamıştır ve en son 300 yıllık kapitalist egemenlik döneminde de maalesef batının bu anlamdaki hegemonyasına boyun eğmeye devam etmiştir. Ara fetvalar ve zaruret fıkhi ile durumu idare etmek gibi tercihlerle hala yoluna devam etmektedir. Bu, Müslümanlar açısından yüzkarası bir durumdur.

Hemen hemen hiçbir konuda olmadığı kadar hakkında keskin ifadeler bulunan faiz konusu, çok daha fazla önemsenmesi gereken ve mutlaka çözüme kavuşturulması gereken meselelerdendir. Bu sorunun çözümü bu kadar yıl içerisinde kesinlikle sistematik hale getirilip kurumsal hale dönüştürülüp iyi bir uygulama örneğine kavuşturulmalıydı. Ama maalesef Müslümanların zihninde de adeta laiklik anlayışı kendisine yer bulmuştur. Dini anlayışın

hayatın her yönüne sirayet ettirilmek fikri tam yerleşmemiştir. Adeta ekonomik meseleler başka ibadetler başka, din başka dünya başka anlayışı hakim olmuştur.

Bu yanlış bir durumdur. Bu konuda ne kadar geç kalırsak kalalım, çalışmaya devam etmek ve değişimi zorlamak, değişimi talep etmek bir iman mükellefiyetidir. 'Faizli işlemlerin gelirlerinden elde ettiklerini yiyenler, şeytani bir dokunuşla yerlerinden kalkar gibi kalkarlar. Bu alışveriş de faiz gibidir, demeleri dolayısıyladır.' Çok enteresan bir benzetme ile çok olağanüstü bir niteleme yapılmıştır. Bu konunun yanlışlığını ifade için daha ne kadar etkili bir ifade kullanılabilir ki? Faiz işinde, kesinlikle şeytani bir dokunuş bulunmaktadır. Allah Teala bunu çok net ifadelerle ortaya koymaktadır.

Faizi yemeye karar veren insanların "alışverişte, faiz gibidir," nitelemeleri, bizlere Allah Teala tarafından aktarılmaktadır. Türkçede bazı deyimler bu psikolojiyi çok güzel ifade eder: Kedi yavrusunu yemeğe karar verince yavrusunun kuyruğunu farenin kuyruğuna benzetmeye başlanmış. Tam bu deyimde olduğu gibi, insanlar faiz yemeğe karar verdiklerinde onu alışverişle aynı konuma sokuyorlar. Ardından işler kolaylaşıyor. Böyle bir yorumlama maalesef o insanlar için meşruiyet getirmiş oluyor.

Ayetin ifadelerinin çok keskin olması, konunun ehemmiyetine binaendir. Eğer Allah Teala keskin ifade ediyorsa onu öyle anlamak biz Müslümanlar için bir mecburiyettir. Bu işimize gelemese mevcut anlayışımıza uymasa da böyledir.

"Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır." Net, açık ve herkesin anlayacağı bir ifadedir. Asla dolambaçlı filan değildir. Ancak insanlar bunları birbirine karıştırma yoluna gitmişlerdir. Bugün hala aynı sorun devam etmektedir. İnsanlarda aynı telakki varlığını sürdürmektedir.

Piyasadaki birtakım işlemlerin faizli işlemlere benzerlik arz etmesi mümkün olabilir. Bazı yönlerinin benzemesi her yönün aynı olduğu anlamına gelmez. Burada Müslümanların üzerine düşen görev, benzerliklere takılmak ve uyum göstermek değil, benzemeliklerin ortaya çıkarılması ve ona göre işlem inşa edilmesini sağlamaktır. Böylece faiz ve bağlantılı işlemler tuzağına düşmemeyi başarmaktır.

Faiz işlemi de yasağı da modern bir durum değildir. Allah Teala, bu bilgiyi 1400 sene önce gönderdiği vahiyde bize bildirmiştir. Daha da önemlisi, o vahiyde önceki ümmetlerde de faiz işlemleri ve faiz yasağı bulunduğunu bize haber vermektedir. Yani faiz kadim yasaklardan bir tanesidir.

Faiz sadece finansal işlemlerden de ibaret değildir. Emtiaların değişiminde talep edilen farklar da faizdir. Şimdilerde belki takas ekonomisi geçerliliği olmadığından bu konu sadece finansal gibi algılanmaktadır. Ancak konu değişimde zamana bedel yükleme ile ilgilidir.

"Kendisine Rabbinden bir öğüt gelen kişi eğer bunu bitirirse, önceden aldıkları kendine kalır, işi de Allah'a aittir." yani ne demek? Allah'ın hükmünü bilmeden faizli işlemlerle uğraşan bir kişi zamanın herhangi bir diliminde Allah'ın bu konudaki hükmünü duyduğunda derhal bu

işlemlere son vermek zorundadır. Bu işlemlere son verdiğinde geriye doğru işlem yapılmasına gerek kalmaz. "Onun işi Allah'a kaldı," ifadesi de, dikkat edilirse sonuç bildiren bir ifade şeklinde gelmemiştir. Belki Allah Teala yeni durumda kişinin takındığı tavırdaki samimiyet ve devamlılığına bağlı olarak durumunu değerlendirecektir, intibai vermektedir. Allah en iyisini bilir. Ama ayetteki ifadeler çok keskin, çok hassas bir şekilde gönderilmiş olduğundan, konuya samimi ve cesur yaklaşım göstermek ve keskin tavır almak Mümin için bir zorunluluktur.

Ama kim yeniden faizli işlemlere geri dönerse, bu hüküm geldikten sonra veya bu hükmü gördükten sonra tekrardan faizli işlemlere ahabından olacağı ifade edilmektedir. Hatta orada ebedi kalacağı beyan edilmektedir.

Ekonomik bir meselede Allah Teala'nın bu kadar keskin ifadeler kullanmasını çok ciddiye almak gerekir. Çağın gereği, zamanın ruhu, şimdiki ekonomi, küresel gerçekler gibi bahanelerle hiç kimse bu sorumluktan kaçamaz. Öyle anlaşıyor ki her dönemde Müslümanlar üzerine bu ve bu gibi konularda sistem üretmek bir mecburiyettir.

Modern zamanlarda İslam ekonomisi disipliniyle uğraşanlar artık bu konularda daha çok çalışma yaparak bu gibi konulardaki kritik farkları ortaya koyup ona göre sistem üretme mücadelesi vermektedirler. Faizli işlemlerin getirileri nelerdir, faizsiz sistem kurmak nasıl mümkün olabilir. Bunların pratiklerinden ortaya çıkan farklar nelerdir, gibi alanların çalışmaları yapılmaktadır.

HADİSLE GELENLER

SÜNNETTE RIZIK*

Rızık, bir yönü Yaraticıyla diğer yönü canlıyla ilgili olan son derece dinamik işleyen ve bütün boyutlarının kavranması hemen hemen mümkün olmayan bir konu özelliğindedir.

Rızık ekonomi dışı imkanları da kapsadığı bilinen bir gerçektir. Ancak burada konu edilen yön ekonomiyile ilgili yöndür.

Evrendeki tüm ekonomik potansiyeli ve onun dağılımını ilgili varlıklara ulaşımını ve ulaştırma noktasındaki miktarları hatta onların artırılıp azaltılmasını kapsayan alanı ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır.

Bu kadar hayati bir olgunun var kılınması, ardından yönetilmeye devam edilmesi gerçek anlamda bir büyük meseledir. İslam öğretisi tam bu noktada rızık konusunun öncelikle aşkın boyutuna vurgu yapar. Yani rızık, yaratılış itibarıyla Allah'a bağlıdır. O'nun tarafından yaratılmıştır ve yine O'nu tarafından yönetilmeye devam etmektedir. Ancak öyle anlaşıyor ki, bu konu derin bir kısım yasalara bağlanmıştır. Yasaların canlıların durumlarıyla ilgili etkin bağlantısı vardır. Fakat bu yasaların işleyişini

tam olarak tanımlamak mümkün gözükmemektedir.

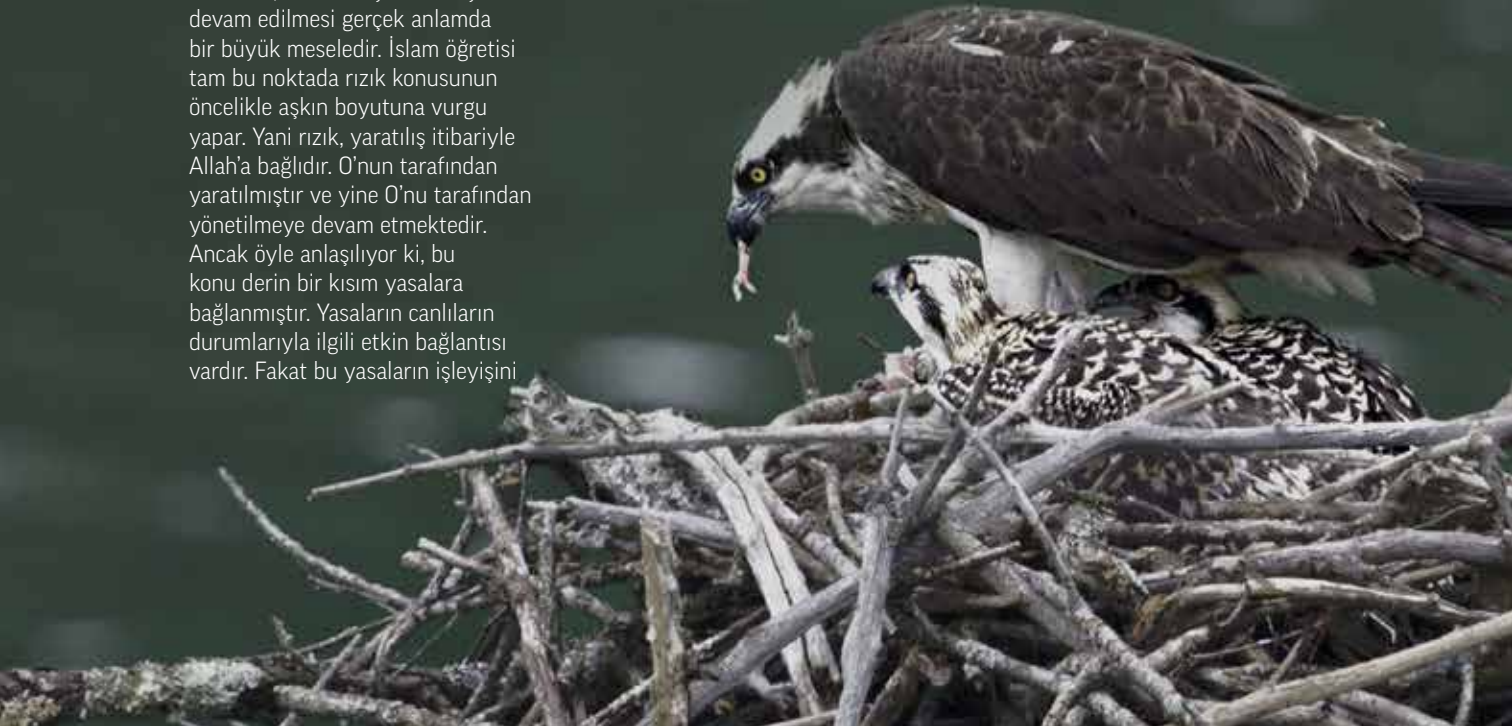
Hiç şüphesiz canlıların performanslarıyla ilgili bir yönü bulunmaktadır. Ancak tamamıyla onların performansına bağlanmış da değildir. Hiç performans gösterme şansı olmayan bir kısım canlıların rızka erişimi, O Aşkın Güç tarafından organize edilmekte olduğu müşahade edilmektedir.

Ayetlerde konu detaylı bir şekilde işlenmekle beraber, sünnette de benzer özelliklerle işlendiği görülmektedir. Öncelikle rızık konusunun mutlak anlamda bir sahibinin olduğu vurgusu, her daim ön plana çıkarılmış, bunun için anlamsız endişelerin yersizliğine

dikkat çekilmiştir. Bu yapılırken aynı zamanda konunun varoluş anlayışı içinde doğru konuşlandırılması amaçlandığı görülmektedir.

Yani rızık bir şekilde aşkın olarak garanti edildiğinden dolayı ortaya bir görev dağılımı çıkmıştır. Herkes görevinin gereğini yerine getirme konusunda hassas olursa sistem işleyecek ve endişeye mahal olamayacaktır.

İnsan dışı varlıkların rızka erişimleri ya da rızık onlara erişimi sistemi, konunun kavranması açısından öğretici olsa da öncelik, irade ve sorumluluk sahibi olan insanın rızık meselesindedir. Ekonomi diye gündem olan konunun da bu çerçevede irdelendiği bilinmektedir.

Rızık konusunun sünnetteki yerinin birkaç başlık altında işlenmesi konunun açılımı için iyi fikirler verecektir.

Öncelikle rızık kapasitesinin sonsuzluğu vurgusu çok dikkat çekicidir. Bu sonsuzluk aynı zamanda rızka sahip olanın gücüyle doğru orantılı olarak ifade edilmektedir. Böylece mutlak anlamda bir rızık garantisinden bahsedilebilir. Aynı zamanda aynı güç tarafından onun dağılımının sağlandığı ve bu konuda kesin bir adaletin uygulandığına dikkat çekilmektedir.

Rızık aşkın yönü, insan gücünü aşan noktayı ifade eder. O seviye üzerinin insan sorumluluğunu aştığı dolayısıyla ondan sonrası için ümitsizliğe gerek olmadığı bildirilmektedir.

Sünnette, verilen rızık yönetimi ve insanın dengeli bir hayat sürdürebilmesi, anlamsız kıskançlıklar ve yorumlarla hayatın çekilmez hale dönüştürülmemesi ve elde olanın kıymetinin bilinerek küçümseme yapılmaması öğretilmektedir. Böylece ekonomik bir meseleye psiko-sosyal bir değer katılarak toplumsal dengeye katkı verecek yoruma erişilmektedir.

Rızık konusunun doğru anlaşılması ve bu büyük görev dağılımı içerisinde insanın sorumluluğuna vurgu yapılarak insanın bizzat kendi ürettiği ve kesinlikle angarya oluşturmaması gerektiği ifadesi, sünnette önemli bir yer tutmaktadır. Böylece hem toplumsal onarım organize edilmekte hem de emeğin önemine vurgu yapılmaktadır.

İnsanın sahip kılındığı rızık gündemde tutulması, saklanıp kenz haline getirilmemesi ve imkanlara sahip olmanın bir gereği olarak şükür kapsamında infaka-paylaşım konu edinilmesi bir değerlilik ifadesi, gizlenip saklanması ise bir nankörlük özelliği olarak anlatılmaktadır.

İslam anlayışında ekonomik dağılım meselesinin son derece önemsenen ve mütemadiyen her vesileyle işletilmesi gereken bir uygulama olduğu bilinen bir gerçektir. Aynı zamanda nimetlerin, rızıkların görünür kılınması da dağılıma katkı verecek bir sosyal psikolojiyi destekler. Gizlenip saklanması ve hiç kimsenin farkına varmadığı bir servete sahip olunması insanlık açısından, ekonomik değer ve değerlendirme açısından bir kıymet ifade etmeyecektir.

*Hadislerle İslam C.1641- 643 DİB yayınları

¹ Buhâri, Tevhid, 19, Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın eli doludur. Gece gündüz yaptığı cömertçe lütfu, O'nun elindekileri tüketmez."

² "Gökleri ve yeri yarattığı günden beri neler verdiğini görmüyor musunuz? (Bütün bu verdikleri) Allah'ın elindeki hiçbir şeyi eksiltmemiştir." Ve ekledi: "O'nun arşı, suyun üzerindedir. Diğer elinde de terazî vardır (adildir). O, kimine az verir, kimine de çok verir."

³ İbn Mâce, Zühd, 14, Hâlid (el-Esedî)'nin oğulları Habbe ve Sevâ anlatıyor: Hz. Peygamber (sav) bir şeyi tamir etmekle meşgul iken yanına gittik ve ona yardım ettik. O da bize şöyle dedi: "Başlarınız hareket ettiği (yaşadığınızı) sürece rızık konusunda ümitsizliğe düşmeyin. Annesi insanı, kıpkırmızı ve çıplak olarak doğurur. Sonra Yüce Allah onun rızıkını verir."

⁴ Müslim, Zühd, 9, Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden aşağıda olanlara bakın; yukarıda olanlara bakmayın. Bu, Allah'ın (size verdiği) nimetleri küçümsememeniz bakımından daha uygun olur."

⁵ Buhâri, Büyü, 15, Mikdâm'dan (ra) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kesinlikle hiç kimse kendi el emeğinden daha hayırlı bir yemek yememiştir..."

⁶ Ebû Dâvûd, Edeb 11, Câbir (b. Abdullah)'in naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kime bir nimet verilir ve o da o nimeti dile getirirse, onun şükürünü yerine getirmiş olur. Eğer onu gizlerse, nimete nankörlük etmiş olur."

⁷ Tirmizî, Edeb, 54; İbn Hanbel, IV, 438, Amr b. Şuayb'in, babası aracılığıyla dedesinden naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah, nimetinin eserinin kulunun üzerinde görülmesini sever."

Mustafa CEYLAN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi İktisat Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

Elif SAĞLIK

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

PROF. DR. FERUDUN YILMAZ İLE RÖPORTAJ

Öncelikle bizi kırmayıp röportajı kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. Bildiğiniz üzere Maruf Vakfı yılda iki defa olmak üzere bir bülten çıkartmaktadır. Bültende İslam iktisadına dair bazı meseleleri ele almaya çalışıyoruz. Bu sayımızda

da mümkün olduğunca İslam iktisadının ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kısmına ağırlık vermek üzere bir çalışma yapmayı hedefliyoruz. Bu vesileyle şöyle bir soru ile röportaja başlamayı tercih ediyoruz.

■ **Hocam, İslam iktisadının tanımlanmasından yola çıkacak olursak, İslam iktisadı çalışmalarını mevcut iktisat literatüründe nerede konumlandırabilirsiniz? İslam iktisadının bir disiplin veya bir bilim dalı olarak yeri tam olarak nerededir? Nasıl değerlendirirsiniz?**

Öncelikle teşekkür edeyim. Allah kolaylık versin. Allah, Maruf vakfı etrafındaki çabalarınızı ve akademik faaliyetlerinizdeki gayretlerinizi artırsın. Daha önce İslam iktisadının heterodoks iktisat olup olmadığıyla ilgili betimsel bir yazım olmuştu. İktisat disiplinini sosyolojik olarak gözlemlediğimizde öncelikli bir ana akım ekolün olduğunu, daha sonra metodolojik temelde

ona itiraz eden ekollerin var olduğunu söyleyebiliriz. Bu ekollere heterodoks iktisat okulları adını veriyoruz. Ana akım iktisat ise Ortodoks iktisat ya da neoklasik iktisat olarak adlandırılıyor. Hâkim yaklaşımı ifade eden bu ortodoksinin iktisatta, sosyoloji, siyaset bilimi gibi komşu disiplinlerle mukayese edildiğinde, çok güçlü olduğunu görürüz. Şu anlamda güçlüdür; dünyanın hemen her yerinde homojen bir anlatıya sahiptir. İktisat okuduğunuzda üç aşağı beş yukarı aynı terminoloji etrafında bir disiplin öğrenirsiniz. Bu gayet doğaldır. Bilim dediğiniz böyle olur zaten. Sosyoloji, siyaset bilimi gibi disiplinlerde, ana akım diyebileceğimiz birtakım eğilimler mevcutsa bile iktisattaki kadar güçlü değildir. İktisatta dünyanın her yerinde benzer bir iktisat terminolojisinin hâkim olduğunu görürüz. Bunun disiplin olarak iktisadın yaklaşık iki yüz yıllık tarihi ile ilgisi vardır. Bu tarih içerisinde de, iktisat disiplininin doğa bilimlerini taklit hevesi ile bir ilintisi vardır. Bu durum, doğa bilimlerinin yönteminin tek bir yöntem olarak kabul edilip, iktisat bilimini buna göre inşa etme sürecine girmesi ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bunu iktisat, temel teorik gayret çerçevesinde yaparken aynı zamanda söylemini de doğa bilimlerine benzetmeye çalışmıştır. Sonuç olarak günümüzde iktisat, matematikselleşmiş ve dünya ölçeğinde homojen

Felsefi olan, gerçekliği bize nesnel olarak yansıtmayan tabiri caizse daha spekülâtif bir bilme faaliyetidir. Dolayısıyla iktisat felsefesi kavramı, ana akım iktisatçıların çok uzun yıllar kendi tarihlerinde sıcak bakmadıkları bir adlandırma türü olmuştur. Çünkü iktisadın arkasına felsefe tabirini eklediğinizde bilimselliğe hâlel getirebilecek bir alanın ortaya çıkacağını düşünmüşlerdir.

bir anlatıya kavuşmuştur. Bu duruma komşu disiplinlerden öykünmeler olabildiği gibi eleştiriler de vardır. Örneğin, sosyolojide benzer bir homojenliğin olmamasını, sosyoloji içinden sosyolojinin yeterince bilimselleşmemesi olarak anlayıp iktisada benzeme çabası içine giren eğilimler mevcuttur. Bu durumu eleştirenler ise, iktisadın bir sosyal bilim olduğunu ve toplumsal olayları insan davranışını esas aldığı için doğa bilimlerine benzer bir yönteme sahip olmaması gerektiğini söylerler. Bu tartışmanın tarihsel seyri eskidir. Bütün bu hikâyeyi, ana akım iktisadın kendi içerisinde dahi ana akım iktisada dair eleştirilerin olduğunu belirtmek için anlatıyorum. Bu eleştiriler genel olarak metodolojik temelde çıkar ve peşinden de iktisadi dünyayı kavramsallaştırmanın farklı yollarını önerirler. Bu öneri gruplarına heterodoks iktisat okulu adını veriyoruz.

İktisadın kendi iktisat metodolojisi ve felsefesi

bağlamındaki terminolojisine de çok kısa bir değinmemde fayda var. Çünkü İslam iktisadı ile alakalı konuşurken iki kavramı bazen birbirinin yerine kullanıyor olacağız. Bilimler, tarihsel süreçlerinde felsefenin bağrından çıkmışlardır. Önce doğa bilimleri ardından sosyal bilimler ayrılmıştır. Bu kopuş 20.yy başında yoğunlaşırken, 20.yy ikinci yarısından itibaren ise bilim felsefesi tartışmaları yoğunlaşmıştır. Bu tartışmalarda bilimsel bilginin ortaya çıkışı, birikimi ve ilerlemesinin yalnızca rasyonel zeminde vuku bulmadığı, birtakım sosyolojik unsurların da devreye girmesinin söz konusu olduğu dile getirilir. İktisattaki tartışma, iktisat metodolojisi başlığı altında yürür. Ana akım iktisat, pozitivizm diyebileceğimiz bir yöntem temelinde yol almıştır. Malum, pozitivist yaklaşım temelde şöyle bir yargıya da sahiptir, bilimler felsefenin bağrından çıkmışlar ve artık felsefeye ihtiyaç duymamaktadırlar. Felsefi olan, gerçekliği bize nesnel

olarak yansıtmayan tabiri caizse daha spekülâtif bir bilme faaliyetidir. Dolayısıyla iktisat felsefesi kavramı, ana akım iktisatçıların çok uzun yıllar kendi tarihlerinde sıcak bakmadıkları bir adlandırma türü olmuştur. Çünkü iktisadın arkasına felsefe tabirini eklediğinizde bilimselliğe halel getirebilecek bir alanın ortaya çıkacağını düşünmüşlerdir. Bu yüzden 1970'li yılların ortalarından itibaren bilim felsefesi tartışmalarının iktisada taşınmasının üst başlığı iktisat felsefesi değil de iktisat metodolojisi olmuştur. Çünkü iktisat metodolojisi başlığı daha kabul edilebilir ve meşru görünmektedir. Ne de olsa metodoloji, en basit tanımı ile bilim yapmanın yöntemleri hakkında düşünme anlamına geliyor. 1970'li yıllar itibarıyla iktisat metodolojisi tartışmaları zenginleşiyor ve bilim felsefesi tartışmaları iktisat literatürüne taşıyor. Ancak 1990'lı yılların ikinci yarısı itibarıyla felsefe kavramına ısınılmaya başlanıyor ve iktisat felsefesi ana akım iktisatçıların tarafında da meşruiyetini kazanıyor. Ana akım iktisadın tanımladığı iktisat felsefesi, Batı düşüncesindeki analitik felsefenin argümanlarını içeriyor. Dolayısıyla analitik felsefe ve kıta felsefesinde bir yere yaslanıyor olmaktan bağımsız olarak iktisat felsefesi tartışmaları, alt başlığına iktisat metodolojisi, etik tartışmaları gibi birkaç tane alt çalışma alanının eklenebileceği bir üst başlık haline gelmiştir. Ben bu konuşmanın genel seyrinde,

Diğer heterodoks iktisat okulları kadar İslam iktisadı da ana akım iktisadı keyfe keder, eleştiri olsun diye eleştirmiyor. Gerçekliği doğru tasvir etmediği yönünde eleştiriyor. Üstelik diğer heterodoks iktisat okullarından kökten bir biçimde farklılaşıyor. Diğerlerinden farklı olarak farklı bir insan ve toplum tasavvuru öneriyor, teklif ediyor ya da teklif etme iddiasıyla yola çıkıyor.

iktisat metodolojisi derken aslında o tarihsel seyrin bilim felsefesine atıfla o kavramı kullanma tarzına atıf yapıyor olacağım.

Şimdi heterodoks iktisadın ana akım ya da Ortodoks iktisat ayrımına dönersek, heterodoks iktisadın günümüzde en büyüklerinin Veblen geleneğinin kurumsal iktisadı ve radikal politik iktisat dediğimiz Amerika menşeli iki okul olduğunu söyleyebiliriz. Radikal politik iktisat bugün Amerika'da temsil edilmektedir. Daha doğrusu ana akım iktisat ve bütün iktisat bilgisinin seyrini büyük ölçüde Amerikan iktisadı belirlemektedir. Kurumsal iktisadın düşünsel kökeninin de Amerikan menşeli olduğunu söyleyebiliriz. Eğer felsefi olarak kurumsal iktisadı bir yere bağlayacaksa bu Amerikan pragmatizmidir. Radikal politik iktisat ise düşünsel temellerini kıta Avrupa'sının Marx'ından yerine göre bazen Schumpeter, bazen Polanyi'sine yaslanmak kaydıyla daha geniş bir

düşünsel yelpazeye yaslanan görece daha heterojen bir anlatısı olan ama temelde ana akım iktisadı çeşitli tarzlarda eleştirip iktisadi dünyayı farklı bir biçimde kavramlaştırmayı öneren bir ekoldür. Bu ekollere heterodoks diyoruz ve bu büyük iki ekolün yanına türlü çeşit heterodoks iktisat okulları koyabiliriz. Bu ekoller en temelde, ana akım iktisada ortak bir paydada, metodoloji temelinde itiraz ederken, çoğunlukla da metodolojik temelde metodolojik bireyciliğe itiraz ederler. Ana akım iktisadın bireyci temeldeki analizinin iktisadi, dünyanın ya da çağdaş kapitalizmin ürettiği iktisadi ilişkilere karşı bizi bir anlamda körleştirdiğini düşünüyorlar. Eleştirileri de buradan geliyor. Bu heterodoks okulların bir başka ortak özelliği, eleştirel bir pozisyon aldıkları için komşu disiplinlerle özellikle sosyolojiye ve politik bilime yakınlar. Onlarla alışverişe çok açıklar hem de bununla birlikte felsefi terminolojiye daha da açıklar. Özetle yapabildikleri

metodolojik faaliyet ya da felsefi eleştiriyi kendi iktisat kavrayışının bir parçası olarak görürler. Örneğin ana akım iktisat için iktisat felsefesi olsa olsa bir alt disiplindir ve iktisadın teorik yönelimine bir katkı yapmaz. Ana akım iktisatçılar iktisat felsefesini teoriye katkı yapacak bir alan olarak asla görülmez. Heterodoks iktisat okullarının durumu biraz farklıdır. Onlar iktisat felsefesini teorilerinin bir parçası olarak görmeye yatkınlardır. Neyse bütün bunları şimdilik bir kenara bırakalım ve İslam iktisadı konusuna gelelim. Bu ayrım üzerinde şu yüzden biraz uzunca durdum.

İslam iktisadının bir varlık ortaya koymaya başladığından beri özellikle başlangıç aşamalarında ontolojik zemine itiraz ettiğini görüyoruz. Örneğin homoeconomicusa itiraz ediyorlar. Ekonomi dediğimiz şey tarihin, toplumun, politik olanın içine gömülüdür diyenlerden biraz daha sistemik eleştiri dile getirenlere kadar bir eleştiri dalgasının ortaya çıktığını görüyoruz. İslam iktisadı çabalarında, ana akımın birtakım terimlerini kullanıp İslami varoluşun başka birtakım terimlerini de işin içerisine katarak tabiri caizse bunları yan yana koyarak ama çok iç içe geçip geçmediği üzerinde çok fazla düşünmeksizin bir eleştiri geleneği olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Bu görünümüyle baktığımızda hem itiraz temelindeki yola

çıkışı hem de genel olarak iktisat disiplini içerisinde tuttuğu büyüklük, cesamet anlamında baktığımızda, tipik bir heteredoks iktisat karakteri arz ediyor. Heterodoks iktisat dediğimizde, çok da iddiası olmayan kenarda kalmış, marjinal bir eğilim anlamındadır demiyoruz. Diğer heterodoks iktisat okulları kadar İslam iktisadı da ana akım iktisadı keyfe keder, eleştiri olsun diye eleştirmiyor. Gerçekliği doğru tasvir etmediği yönünde eleştiriyor. Üstelik diğer heterodoks iktisat okullarından kökten bir biçimde farklılaşıyor. Diğerlerinden farklı olarak farklı bir insan ve toplum tasavvuru öneriyor, teklif ediyor ya da teklif etme iddiasıyla yola çıkıyor. Örneğin merhum Sezai Karakoç'un İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü kitabını düşünelim. Standart bir iktisat eğitimi almış bir öğrenci için, hatta onun heterodoks versiyonları ile biraz hemhal olmuş bir öğrenci için bile hayli iktisat dışıdır değil mi bu kitap? Mesela kitabın bir yerinde İslam ekonomisinde yolun kenarındaki taşın bile bir hakkı vardır deyiverir. Şimdi bunu siz standart üretim faktörleri üzerinden yürüttüğünüz bir piyasa analiziyle çok fazla izah edemezsiniz. Standart iktisadın, ana akım iktisadın ya da heteredoks versiyonunun herhangi bir yerine sığdıramazsınız. Öte yandan aynı literatür içinde daha iktisadi terminoloji ile yine daha köklü itiraz dile getirip ilgili literatürde teklif ile yola çıkan da vardır. Ancak bu literatürün

zamanla kendi içinde bir iç evrime dönüşmeye başladığını söylemem gerekir. Fakat yine de İslam iktisadı literatürü hem metodolojik düzeyde ya da felsefi düzeyde itiraz eden bir yaklaşım olduğu için hem de sosyolojik görünüm olarak ana akım iktisadın dışında olduğu için heterodoks bir karakter arz etmektedir.

■ **Günümüzde daha ziyade çalışmalar finans ve bankacılık alanlarında yoğunlaşmış görünüyor. İslami finans uygulamalarının tüm dünyada yaygın olması, arka planında İslam iktisadının diğer alanlarının çok fazla gelişmesini perdeleme sorunu oluşturuyor mu? İslam iktisadı sosyal bilim bağlamında bütüncül olarak düşünüldüğünde, epistemolojik, ontolojik ve metodolojik ne tür eksiklerin yaşandığını düşünürsünüz? Bu durum geleceğe dönük ne tür sorunlar biriktirmektedir?**

İslam iktisadı çalışması, bir İslam finansı çalışmasına dönüşmüş ve bu çok hızlı bir biçimde olmuştur. Bu durumun iki tane zaruret boyutu var, onu atlamayalım. Birincisi Türkiye'de, kendini kimlik olarak Müslüman gören ama sermaye sahibi, kayda değer bir zümre var artık. Bu zümre, elindeki sermayeyi kendince meşru bir biçimde kullanmak istiyor. Yani meşruiyet sınırlarına riayet etmek üzere kullanmak istiyor. O meşruiyetin iznini de kimi fıkıh temelli, kimi doğrudan iktisat temelli akademik faaliyet gösteren İslam iktisatçılarından

talep ediyor. Hal böyle olunca da hızlı bir biçimde onların sermayelerini kullanabilecekleri, en azından onlara meşruiyet duygusu verebilecek bir terminoloji ve finansal araçlar geliştirmeye çalışıyor. Mesele yalnızca terminoloji meselesi olmadığı için muhataplara finansal araç sunulması da gerekli hale geliyor. İkinci zaruret ise akademisyenler içindir. İktisat şemsiyesi altında açılan İslam iktisadı lisans ya da yüksek lisans programları, iktisat terminolojisine sadakat mecburiyeti taşıyorlar. Aynı zamanda açılan bu bölümlerin bir istihdam sorunu söz konusu olacaktır. Bu iki zaruret birbirini bulduğunda ortaya galiba işte böyle bir anda İslam finansı dediğimiz bütün bir literatürü kaplayan bir durum çıkıyor. Şimdi bu zaruretlere baktığımızda kendine alan açmak isteyen İslam iktisatçıları ile sermayelerini kullanmak isteyen finansçılar bir araya gelirler ve böyle bir piyasa oluşabilir. İslam iktisadı çalışmaları yalnızca bundan ibaret olduğu zaman, tıpkı ana akım iktisadın başlangıçta felsefi çabaya gösterdiği soğukluğa benzer bir mesafe ile felsefenin yadsınacağı bir gerçeklik ortaya çıkar.

Hayat akıp giderken çareler üretmek gerektiğini biliyoruz. Oysa dönüp sadece eleştirmekten ibaret bir şey yapıldığında, bunun bize hiçbir şey katmadığını biliyor ve modernleşme problemimiz kadar eski olan gelişememe problemimiz gibi çeşitli yargılar

Tamam Maruf vakfında ya da diğer yerlerdeki arkadaşların şair olması gerekmiyor ama yapabildikleri faaliyet benzer olabilir. Bu gibi yerlerde üniversitede zaten var olan disiplin sınırlarının yeniden üretimine katkı yapmanın bir gereği var mıdır? Tamam, tekrar etmeyeceğiz de hepten de disiplinsiz mi kalacağız diyeceksiniz.

dillendiriliyoruz. Biraz önce tasvir ettiğim tarihsel süreçte ortaya konan çalışmaların pek de iktisadi terminolojiye profesyonel bir tarzda vakıf olduğunu söyleyemeyiz. Onlar dillerine o profesyonel terminolojiyi içselleştirmemiş Müslüman adamlardır. Kendi zamanlarının Müslüman bir bünyede doğurduğu kaygıyla bu tarz eleştiriler dile getirdiler. Müslüman olduğumuz için o eleştiriye bir kere daha dillendirmemizin gereği yok, o eleştiri orada duruyor. Sanki bize yön veriyormuş gibi. Oysa onunla ilişkimizi koparmış durumdayız. Ana akım iktisadın kendi seyrinde felsefi barajlarından kurtulma hikayesinin daha radikal versiyonu gerçekleşiyor sanki. Ana akım iktisat en azından ne yaptığını bilerek disiplini olabildiğince matematiksel bir dille doğa bilimlerinin diline yakın bir hale getirmeye çalışıyordu. İslam iktisadının ise, hem geldiği güzergâh hem de seyri konusunda kendi üzerine çok düşündüğü kanaatinde değilim. Burada garip olan, şu an bir imkânın doğmuş olmasıdır. Türkiye'de formel üniversiteler

içerisinde lisans ve lisans üstü programları açılabilir şükür. Bir de üniversite dışında sivil organizasyonlarımız var değil mi? Bu organizasyonlar aracılığıyla çeşitli disiplinlerden hocalar ve hevesli öğrenciler bir araya geliyorlar.

Disiplinli dersler yapılıyor, oralarda da İslam iktisadı faaliyetinin yürüdüğünü görüyoruz. Bu organizasyonlar, üniversite yapısının dışında olduğu için perspektiflerinin daha geniş olması ve kendilerini üniversitelerdeki disiplin sınırları ile bağlamıyor olmaları beklenir. Fakat bu sivil kurumlarda da, üniversite yapı içerisindeki disiplin sınırlarına ve terminolojisine güçlü bir sadakat olduğu görülmektedir. Oysa bu informel/sivil yapıların böyle bir zarureti yokken onların da o disiplin sınırlarında kalmaya uğraşıyor olmaları karşısında bence merhum şairi (Sezai Karakoç) düşünceleri gerekiyor. Şair de pekâlâ bir miktar daha iktisat bilgisi edinip pekâlâ daha iktisadi bir terminolojiyle eserini yazabilirdi. Belli ki daha temelli bir kaygısı vardı. O terminolojinin içine çok gömülü

kaldığımızda bir Müslümanın dünyaya açılma halini gerçekleştiremeyeceğini fark etmiş olmalı ki başka bir dil ile iktisadi dünyayı izah etmeye çalışmıştır. Tamam Maruf vakfında ya da diğer yerlerdeki arkadaşların şair olması gerekmiyor ama yapabildikleri faaliyet benzer olabilir. Bu gibi yerlerde üniversitede zaten var olan disiplin sınırlarının yeniden üretimine katkı yapmanın bir gereği var mıdır? Tamam, tekrar etmeyeceğiz de hepten de disiplinsiz mi kalacağız diyeceksiniz. Kastım o değil. Hani meramı izah için söylemeye çalışayım. Avrupa'da birtakım çağdaş felsefeci diyebileceğimiz adamlar var. Teknik olarak baktığımızda felsefecilere benziyorlar ama sosyal teorinin sosyoloji başta olmak üzere çeşitli kavramlarını iç içe geçirerek içinde yaşadıkları çağdaş dünyanın esaslı eleştirilerini yaptıklarını görüyoruz. İşin

içerisine teoloji katıyorlar. Daha somuta yayalım. Örneğin Agamben çok güçlü ve köklü değilse de eleştirel bir dili var. Habermas, Zizek gibi isimlere baktığımızda standart bir felsefe departmanının içine çok sığmıyor analizleri. Batı düşüncesinin ahvali, doğası ve dolayısıyla başımıza gelen şeyi anlamaya çalışırken, bu adamların sesi uzaklardan bir yerden kulaklarımıza erişiyor ama bir şeyin de yapılabilir olduğunu görüyoruz. Kendi hikayemize döndüğümüzde, üniversitelerin disiplinlerinin bizi bağliyor olduğunu ama sivil alanların da kendilerini kendiliğinden bağlamasının bir soruna işaret ettiğini görüyoruz. Demek ki mesele sadece üniversite sınırlamalarıyla alakalı değil. İktisadi dünyayı Müslümanlar olarak kavrayarak eleştiri ve teklifleri dile getirmeliyiz. Batı düşüncesinin doğası hakkında düşünme yönünde yeterince

gayret göstermediğimiz, onun yerine zaten oluşmuş olan kompartıman içerisinde, ifade biraz ağır olacak ama, işin kolayına kaçtığımızı gösteriyor. Konumuz İslam iktisadı özelde İslam finansı ise zaten çoğu şey açık, haram da belli "faiz". Onu bir biçimde elimine edeceğimiz bir araçlar manzumesi peşinde koşuyoruz. Sonra da bunun oluşturduğu literatüre İslam finansı diyoruz. Tekrar bu kısmın başlarında söylemeye çalıştığımıza döneyim.

İslam iktisadının daha "felsefi" bir terminolojiye ihtiyacı var. Kavramı tırnak içinde kullandım çünkü "felsefi olan" da batı düşüncesinin seslenme biçimidir. Ama felsefe övgüsü yapmadığımız, onun seslenişinin yabancılığı ve sınırlarının doğurduğu kaygıyı taşıdığımız anlaşılıyordur tahminim. Başka bir ifade bulamadığımız için felsefi dedik ya da daha düşünsel

temelli diyebiliriz. İçinde bulunduğumuz iktisadi dünyada kapitalizm ve modernitenin bizlere ne yapıp ettiğini kavrama ve bunun insanlar üzerindeki fenalıklarını gösterme yönündeki gayretler konusunda fazlasıyla eksik olduğunu görüyoruz. Hele İslam iktisadı içinde hiç düşünülüyor bunlar. İslam iktisadı içerisinde çalışan, kendini kimlik olarak Müslüman gören akademisyenlerin itirazlarını tahmin ediyoruz. Diyecekler ki; "Bunca zaruretler var, sen de bunları görüyorsun. Hâlâ bize birtakım fantastik ve edebi çağrışımlı itirazlardan söz ediyorsun ya da oradan yola çıkmamızı tavsiye ediyorsun. Bunlara çözüm üretilmediği sürece ortaya bir şey çıkmayacak" Hiçbir şey yapmayalım demiş olmuyoruz. Ama kolaya kaçarak kavram ithalinden ibaret bir gayretin, içine doğduğumuz zamanı kavrama, o zamana teklifimizi açma yönünde bize adım attırmayacağını, aksine düşünmemizin aslı sıçrayışının önündeki en büyük engellerden birini oluşturacağını ifade etmeye çalışıyoruz.

■ **Hocam bahsettiğiniz zorluklara bir cevap oluşturmak için öncelememiz gereken alan neresi olmalıdır? Sabri Orman hocamız bu konuda metodolojik bir perspektif ile başlamıştır. Bu açıdan medeniyetleri ele alarak, tarihsel bir süreç içerisinde medeniyetlerde olanları "eşyada asılan ibahadır"**

prensibine dayandırarak alıcı bir gözle incelememiz gerektiğini vurgular. Bu bakış gerek kurumsal gerek de entelektüel tevarüs olarak uygulanmakta ve sonrasında İslami olmayan olgu ve olayların çıkartılarak bir inşa sürecinden bahsedilmektedir. Metodolojik açıdan bu ne kadar mümkündür?

Allah rahmet eylesin, çok severdim kendisini. Benim doktora jürime gelmişti. Yıllar evvel kurumsal iktisat geleneğinin felsefi temelleriyle alakalı tez yazmıştım. Sağ olsun İstanbul'dan kalkıp Bursa'ya gelmişti. İstanbul'dan Bursa'ya o zamanlar köprü, deniz otobüsleri filan yoktu. O kadar zor değildi gelmek ama bugüne göre daha zordu. O zamandan beri ölümüne kadar hukukumuz sürdü. Terminolojik olarak baktığımızda zaten metodoloji filan da dahil olmak üzere değindiğin kavram adına hatırasına derlenen bir kitaba bir yazıyla bende katkı vermeye

**Sabri Orman
hocanın düşüncesi,
batı düşüncesinin
halel getirmeyecek
yanlarını alıp
problemleri yerlerini
dışarıda bırakarak
kendi inşamızı
da bunun üzerine
geliştirelim
şeklinde.**

çalışmıştım. Bu kavramlar tevarüs ve inşa, zaten döne dolaşa tabiri caizse metodolojik çabasını bunun üzerine inşa ediyordu. Sabri Orman hocanın düşüncesi, batı düşüncesinin halel getirmeyecek yanlarını alıp problemleri yerlerini dışarıda bırakarak kendi inşamızı da bunun üzerine geliştirelim şeklindedir. Bunun iyi niyetli bir çaba olduğu aşikâr. Neredeyse bütün bir modernleşme ile karşı karşıya kalan Müslümanların müktesebatı kadar eski bir çaba olduğunu da kabul etmemiz gerekiyor.

Merhum bunu İslam iktisadı çabasına hasretmişti. Üç aşağı beş yukarı bütün modernleşme çabasında da görüldüğü gibi, adını böyle koymasak da batının ilmini fennini alalım ancak kültüründen uzak duralım düşüncesi vardır. Oradaki iyi niyet esaslı gayreti görmezden gelmemek kaydıyla, benim şöyle bir rezervim var. Haliyle günümüzün İslam

iktisadı çabaları bunu da bırakmış durumda büyük ölçüde. Batı düşüncesini ya da batılı var oluşumun doğasını kavrama yönündeki gayreti bırakarak, batı düşüncesinin kendisini insan tekinin ürettiği bir nesnel düşünce kümesi olarak ele alıyor. Tabiri caizse bir söylem öbeği olarak kullanmak. Bize uymayacak olanlar olacak. Faiz var mesela, haram. Bunları o bilgi kümesinden ayırıyor. Yani bir nesnel bilgi kümesi içerisinden ayırtılabilir olduğunu düşünüyor. Bu ayırtırmadan sonra da tabiri caizse temiz olanlarını kendi bünyemize naklediyor. Herhangi bir teknik varlığı aktarır gibi daha doğrusu onun ithalatını yapar gibi kendi bünyemize aktarabileceğimizi ve bunun bizim varlığımız da herhangi bir yabancılık doğurmayacağını düşünüyor. Ben burada batı düşüncesinin doğasının daha temelden kavrama yönündeki

gayretini, böyle bir düşünme biçimi dolayısıyla, atladığı kanaatindeyim. Merhuma burada biraz eleştirim var. Bunun da son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Batı düşüncesinin doğasını kavramayla ilgili ne demeye çalışıyorum dersiniz? Batı düşüncesinin doğasının nasıl bir varlığa tekabül ettiğini, yine biz batı düşüncesinin kendi seslenişinden istiyoruz. Mesela 19.yy ikinci yarısında birdenbire Nietzsche diye bir adam çıkıyor. Nietzsche dediğimiz adam o ortamdan rahatsız oldu. Tanrı'nın da artık miladı doldu deyip bunu haykırmak üzere gelmiş bir adam herhalde değil mi? 2500 yıllık batı düşüncesinin varoluşsal gerilimini ve krizini seslendiren bir adam. Hatta 20.yy'a geldiğimizde buna muhtelif gerekçeler üretebilirsiniz. Şimdi belli ki bir şeyin tabiatına ilişkin bir sorun var. Burada bir varoluşsal kaygının dillenme

hali var. O kaygı orada dillenip dururken, nasıl oluyor da bizim tarafta hiçbir yankı oluşturmayıp yalnızca batı düşüncesinin kendi iç tasnifi üzerindeki kompartımanlardan birini alıyoruz? Aynı zamanda o kompartımanlardan birisini kendinize bir disiplin olarak edinip oradaki bazı teknik terimleri bir kenara bırakmak kaydıyla yolumuza devam ediyoruz? Ya da ettiğimizde acaba vuku bulan şey nedir? Çok Müslümanca bir şey mi olacaktır?

■ Şimdi burada bazı kolayca kaçma ve benzeri durumların literatürde fazla olduğunu dile getirdik. Bu kısımda biraz daha spesifik bir konu olarak aslında piyasa-ahlak ilişkisine de değinmemiz gerektiğini düşünüyoruz. Malum kapitalizm üzerinden beslenen bir Protestan ahlakı mevzu var. Bu ahlak mevzusuna binaen İslam iktisadı da kendi piyasa vb. kavramlarını aynı terminoloji ile kullanıyor. Ve çok da şerh koymadan bunlara devam ediyor. Spesifik olarak bu piyasa ve ahlak ilişkisine değinebilir miyiz acaba?

Ahlak kavramına, yeni kurumsal iktisatçıların bir yaklaşımı vardır. Malum bir tür davranış kuralları manzumesi olduğu için kavrama bir tür informal kurum muamelesi yaparlar. Bu durumun işlem maliyetlerini düşüren bir yönü de vardır. Aslında kapitalizmin işleyişini daha da güvence altına alan, onu kolaylaştıran formel kurumlar yoluyla tespit edeceğimiz birtakım maliyetler.

Yani bir nesnel bilgi kümesi içerisinden ayırtılabilir olduğunu düşünüyor. Bu ayırtırmadan sonra da tabiri caizse temiz olanlarını kendi bünyemize naklediyor. Herhangi bir teknik varlığı aktarır gibi daha doğrusu onun ithalatını yapar gibi kendi bünyemize aktarabileceğimizi ve bunun bizim varlığımız da herhangi bir yabancılık doğurmayacağını düşünüyor. Ben burada batı düşüncesinin doğasının daha temelden kavrama yönündeki gayretini, böyle bir düşünme biçimi dolayısıyla, atladığı kanaatindeyim.

İslam iktisadını anlama gayreti içerisinde olanların bu tarz kullanımların farkında olmalarında fayda var. Esas olarak ahlaka ilişkin yalnızca yeni iktisat çalışmalarında değil, siyaset, bürokrasi, ticari hayat vs. gibi toplumsal hayatın gidişatında da genel bir şikâyet haline dilimiz alışkindir değil mi? Ticareti yeterince dürüst yapmayanları gördüğümüzde aklımıza hemen ahlak gelir ve buradan hareketle daha da ileri adımlar atarız. Batı düşüncesinin doğasını kavrama deyip durduğum şey işte buralarda kendini gösteriyor. Bütün bu şikâyetlerimizi dillendirdiğimizde bir şeyi atlıyoruz. Deriz ki; “Ya bak hesapta biz Müslüman toplumlarız ama ticarete yeterince ahlaklı davranmıyoruz, siyasette ve bürokraside de yapmıyoruz.”. Oysa batılılar öyle mi deriz? Batılılar taahhütlerini yerine getiriyorlar. Ticari faaliyetlerinde gayet güvenilir bir ortam oluşturuyorlar. Keza iktisadi ve siyasi faaliyetleri daha şeffaf gidiyor dolayısıyla onlarınki daha ahlaklı. Bizim ise yeterince ahlaklı olmadığımızı söyleriz ve daha da öteye giderek meselenin önce insan olmak olduğunu söyleriz. Bunlar aslında klasik fakihlerin diline düştüklerinde haklarında çok ağır şeyler söylenmesi gereken ifadeler.

Bir felsefi terminoloji de söylenen sözün neye tekabül ettiği ontolojik olarak bilinirse, Allah muhafaza İslam dairesinin dışına doğru kendinizi attığınız

Uzun Hristiyanlık tarihi içerisinde modernleşme ve kapitalistleşme ile yürüyen, onların kendi hikayesinde tanrı öldü diyen adamın tarihine gelene kadar (1880’ler) tanrı öleli epey olmuştur. Tanrı öldü diyen adam da bunun farkındadır. Zaten öldü ama siz öldürdüğünüz tanrınız yaşıyormuş gibi davranarak sahtekarlık yapıyorsunuz demeye getirir. Bu ahlak vurgusu, ya da hadi onların terimleriyle söyleyelim, etiği yükselterek ve temel terminoloji haline getirerek tanrılarını kendi dünyalarından alı koymuşlardır. Şimdi ahlak vurgusunun felsefi ya da ontolojik temelde böyle çok ciddi bir riski de vardır.

ifadelere dönüşmeye başlar. Tamam, iktisadi hayatta saf çıkar peşinde koşan insanlardan oluşan bir İslam toplumu tasavvur edemeyeceğimize göre, Müslümanların da ahlaklı insanlar olması gerektiğini bildiğimize göre, ahlakı öne çıkaran bir İslam iktisadi terminolojisinin ara ara dillendiriliyor olmasını anlayabiliyoruz, gerekçesini en azından. Batı düşüncesinde, iktisadın heterodoks versiyonlarının bir kısmı da bu ahlak vurgusunu yapar. Kurumsal iktisatçıların kültür üzerinden buna biraz vurgu yapmayı severler filan ama ahlak vurgusunun felsefi ya da daha doğru tabirle kullanırsak ontolojik temelde başka bir tehlikeye işaret etme durumu var. Uzun Hristiyanlık tarihi içerisinde modernleşme ve kapitalistleşme ile yürüyen, onların kendi hikayesinde tanrı

öldü diyen adamın tarihine gelene kadar (1880’ler) tanrı öleli epey olmuştur. Tanrı öldü diyen adam da bunun farkındadır. Zaten öldü ama siz öldürdüğünüz tanrınız yaşıyormuş gibi davranarak sahtekarlık yapıyorsunuz demeye getirir. Bu ahlak vurgusu, ya da hadi onların terimleriyle söyleyelim, etiği yükselterek ve temel terminoloji haline getirerek tanrılarını kendi dünyalarından alı koymuşlardır. Şimdi ahlak vurgusunun felsefi ya da ontolojik temelde böyle çok ciddi bir riski de vardır.

Türkiye’de ahlak teorisi çalışmalarının ya da ahlaka ilişkin gayretin ister teolojik temelde, isterse politik felsefede, isterse de iktisat alanında kendileri dindar akademisyenler ya da düşünce adamları tarafından çok fazla

vurgulanıp öne çıkarılıyor. Batıdaki tarihsel süreç Hristiyanların hikayesidir. İslam Hristiyanlık değildir. İslam son din de değildir. İslam tek dindir. Yani bizim gibi bu zamana doğmuş olanlar için tek dindir. Tarihsel süreç içinde çokça, İslam'dan önce de aslında İslam'a benzer olan dinlerin var olduğunu söyleriz. Hal böyle olunca ahlaki bir gayret olarak öne çıkardığımızda, evrensel bir ahlak kategorizasyonunun peşine düşeriz çoğunlukla. Onun peşine düştüğünüzde ise batıdaki o tarihsel sürecin kavşağını zorlamaya başlamışsınız demektir. **O yüzden İslam iktisadi tartışmalarının ahlak versiyonu, ki artık ona da pek vurgu yapılmıyor, anladığımız kadarıyla gerçekten bir evrensel ahlaki inşa ederek kapitalizmi daha yaşanabilir bir iktisadi faaliyet alanı haline dönüştürmeyi hedefliyor. Yani batı düşüncesinin politik felsefesinden tutun da iktisat felsefesine kadar bir sürü alanda buna benzer türlü sayıda teklifin var olduğunu görüyoruz.** Oysa Müslümanların teklif ettiği şey bir ahlak değildir. Müslümanlığı teklif ederler, işitip itaat edilen Müslümanlığı. Buyruklara tabiiyeti teklif ederler. O tabiiyetin bize sunacağı, iktisadi hayatın insanlığa selâmet getireceğini teklif ederler. Epey sloganik cümleler kurdum arka arkaya ama. Aslında yalın, basit ve hepimizin bildiği şeyler bunlar. Ama şöyle bir şeyle karşı karşıyayız. Bu ifadeler nasıl oluyor da bize yetmez hale

Oysa Müslümanların teklif ettiği şey bir ahlak değildir. Müslümanlığı teklif ederler, işitip itaat edilen Müslümanlığı. Buyruklara tabiiyeti teklif ederler. O tabiiyetin bize sunacağı, iktisadi hayatın insanlığa selâmet getireceğini teklif ederler.

geliyor ki daha geniş bir ahlak teorisi ya da adalet teorisi inşa ettiğimizde kurtulacağımızı düşünüyoruz? Oysa biz Müslümanız zaten kurtulanlar arasındayız. Kurtulmaya muhtaç olanlar onlar. Ha biz Müslümanlar olarak Müslümanlık imtihanını vererek inşallah kurtulanlardan oluruz da. Müslüman olmakla zaten o selâmet dairesinin içindeyiz. Şimdi daha iyi Müslüman olmak gayretiyle karşı karşıyayız. Ahlak teorisi ile muhataplarımızı ikna etmek gibi bir gayretimiz yok, muhataplarımızın selâmete çağırırız en fazla. Garip bir beklentinin olduğunu da nedense hissediyorum. Güçlü teoriler inşa edersek, muhataplarımızın ikna olacağını düşünüyoruz. Bu düşüncede olan arkadaşlarla bir de gündelik dilde konuşsak, bunun böyle olmadığını onlar da kabul edeceklerdir. "Yani hiç mi bir şey yapmayalım?" şeklindeki o meşhur reaksiyona dönüyoruz. Müslüman olmanın kendisi dönüp dolaşıp asıl düşünmeyi hak eden şeydir. Müslüman olmanın kendisini dönüp dolaşıp düşünürsek iktisadi hayata ilişkin başkaca da çare aramamıza gerek kalmaz. Müslümanlar olarak zaten o çare kendi elinden kendini ifşa eder.

Müslüman olmanın kendisi dönüp dolaşıp asıl düşünmeyi hak eden şeydir. Müslüman olmanın kendisini dönüp dolaşıp düşünürsek iktisadi hayata ilişkin başkaca da çare aramamıza gerek kalmaz. Müslümanlar olarak zaten o çare kendi elinden kendini ifşa eder.

■ Hocam, röportajın başlangıcında iktisadın serüveninden bahsettiniz. Daha deminki soruda da Müslümanların, düşünce zemininde somut anlamda olgu veya olaylar silsilesi içinde bir durumda olduğundan bahsettiniz. Bu bazı yazılarınızda da belirttiğiniz üzere “yazgı” kavramıyla kendini gösteren bir durum. Biz bu yazgı kavramının bağlamını merak ediyoruz. İkinci kısımda ise, Müslümanların bulunduğumuz dönem içerisindeki akademik endüstri dahil olmak üzere yaşadığı durumları, bir yazgı bağlamında düşünebilir miyiz? Bu yazgının da tevekkül ile bir bağlantısı var mıdır?

Yazgı dediğimiz kavram, literatürümüzdeki tartışmalara referans olan konudan bahsetmiyorum, dönüp dolaşıp düşünmeye mahkûm olduğumuz durumdur. Yani içine doğduğumuz dünyanın, eskilerin tabiriyle künhüne vakıf olmak için gayret göstermeliyiz. Künhüne vakıf olmak demek, batı düşüncesinde geniş bir yelpaze var, bunun enformasyonunu alalım içselleştirelim demek değildir. Vuku bulan şeyin Müslümanca olduğunu söyleyemeyeceğimize göre, başımıza gelen şeyi belirli bir tarihsel periyotta, belirli bir coğrafyadan başlayıp küre ölçeğinde egemenlik tesis etmiş olan bir ilişkiler manzumesi olarak görebiliriz. Dolayısıyla bunlar, düşünsel temeliyle birbirinden bağımsız değildir. Zaten o düşünsel

Vuku bulan şeyin Müslümanca olduğunu söyleyemeyeceğimize göre, başımıza gelen şeyi belirli bir tarihsel periyotta, belirli bir coğrafyadan başlayıp küre ölçeğinde egemenlik tesis etmiş olan bir ilişkiler manzumesi olarak görebiliriz.

temelinin yayılımı anlamındaki hayatlarının, bizim de içine doğduğumuz bir hayat haline gelmiş olması hakkında çokça düşünmeliyiz. Düşünmenin tabir caizse ilk adımlarıdır ve en zor adımlarıdır. Düşünmenin kendisi nesneler alemine ilişkin bir beynin akıl etme faaliyeti değildir.

Öyle olsaydı, bilimsel teori ya da sosyal teori inşa etmenin türlü çeşit yollarını batılılardan öğrenip biz de bu tarafa doğru aktarır dururduk. Aslında şimdi öyle bir şey yapıyoruz. Onların eleştirel düşüncelerini alıp kullandığımızda da yine benzer bir şeyi yapmış oluyoruz. Oysa düşünmenin kendisi bu değildir. Düşünme, tam da içine doğduğumuz zamanı yani yazgıyı kavrama yönünde, dilimiz marifetiyle bu dünyaya açılma gayretimizle başlar. Müslümanlar da Müslümanların dili de o iştirip itaat ettikleri dildir. O dille açılma halimiz, adımlarımızı oluşturuyor. O adımlar, bize yazgımızı daha temelden kavrama imkanını açarlar. Bize olabildiğince verilen kavrayış kabiliyetimiz her ne kadarsa dönüp dolaşıp asıl iştirip itaat etmemiz gerekene kulak kesildiğimiz ölçüde vuku bulan

şeyi, daha temelde kavrama imkanına sahibiz. Şimdi o kavrama imkanında, uzaklardan bir yerden bize seslenen, Nietzsche, Heidegger ve Kant gibi batı düşüncesi içerisinde seslenen ama bir tür onun sınırlarında ve onun dışına doğru seslenmeye çalışan isimlerdir ama hâlâ oradadırlar. Oradan seslenmeleri ile bizim onların sesinin bizim kulağımıza ulaşma biçiminin niteliği de düşünmeye değerdir. Yani basitçe aktarılabilir bir enformasyon ilişkisi değildir. Basitçe bir batı düşüncesinin eleştiri yumağı vardır. Eleştirilerden bir bölümünü de bu adamlar yapıyor. Demek ki oradan hareketle biz de eleştirebiliriz de demek değildir. Ama o adamlar batı düşüncesinin has köşe taşlarıdır. Bu düşünürlerin sayısı çok fazla değildir. Buna benzer adamlar, tam da o batılı varoluşun doğasını kavramak konusunda bize işaretler veren adamlardır. Ama bunu da yine rezervle, durmadan kendi cümlelerimi düzelterek yapmaya çalışıyorum. Çünkü doğal olarak modern dünyaya, bu zamana, doğmuşlar olarak benim bu söylediklerimi hemen şöyle kavrayacağız; Çok önemli düşünürler var.

Bunların metinlerini okuyup kavradığımız da biz de Batı düşüncesinin doğasını kavramış olacağız. Hayır, öyle değil. Tam da o konuşan adamların sözlerinden işitemeyeceğimiz olanları da fark edecek kadar onun künhüne vakıf olmaya çalışmalıyız. Biraz kapalı kaldı, somutlaştırayım. Batı düşüncesinin tarihini, varlığın unutulmuşluğun tarihi olduğunu söyleyip bütün bir düşünme tecrübesini bunun üzerinde yürütmüş olan Martin Heidegger'in varlık dediği şeyi biz Müslümanların işitmesinin mümkün olmadığı kanaatindeyim. Bazı Müslümanlar varlığın bir tür tanrı telakkisi olduğundan söz ediyor. Varlık'ın yerine tanrı koyduğunuzda düşünmenin adımını atmış olmazsınız. Yine de Martin Heidegger ya da Nietzsche bize bir şey söyler. Söylediği şeyi onun söylediği dünyadaki asli niyetiyle işitemeyiz. Asla işitemeyeceğimizi düşünüyorum ama bir şeyi fark etmemizi sağlarlar. Tabiri caizse aramızda derin bir uçurum vardır. Onlar da uçurumun karşı yakasındaki adamlardır. Vuku bulan şeye biz maruz kalmışsınızdır. Bu adamların sesinden şunu fark ederiz; onun varlık dediği şeyin ne olduğunu bilmeyiz ama hakkında konuştuğu şeyin tehlikesini sezeriz. O tehlikeyi sezdiğimizde de o tehlikeye ilişkin her hamlemiz, Müslümanca düşünme hamlemizi ifade eder. Baştan beri yazgı deyip durduğum budur. Kabaca, bu

düşünmenin adımlarını ifade etme gayretidir. Vuku bulan şey, yani tarihsel olarak bu döneme doğmuşlar olarak imtihanımız bu dönemdedir değil mi? Yaşadık, çalıştık ve öleceğiz. Hesabımızı İbni Sina hakkındaki düşüncelerimiz ile vermeyeceğiz. Burada yaşarken vereceğiz. İslam düşüncesi şöyle seyretti, batılılar böyle yaptı diye vermeyeceğiz. Vuku bulan şeyin içerisindeki eli kalem tutanlar, teknik anlamıyla akademisyenler, olarak içine doğduğumuz bu endüstriyel kompartımanların işi bu tarafa düşmüş olanların ve bizim batı düşüncesinin kompartımanlı halini ya da kavramlarını alıp kendi bünyemize kolayca taşımanın hesabını vereceğiz. Analitik becerimiz ve kabiliyetlerimize

**Çok önemli düşünürler var.
Bunların metinlerini okuyup kavradığımız da biz de Batı düşüncesinin doğasını kavramış olacağız.
Hayır, öyle değil.
Tam da o konuşan adamların sözlerinden işitemeyeceğimiz olanları da fark edecek kadar onun künhüne vakıf olmaya çalışmalıyız.**

bağlı olarak bunları çok girift de kullanıyor olabiliriz. Girift kullanma kabiliyetine bağlı olarak iyi teorisyenler haline gelebiliriz ama dillenme biçimimiz Müslümanca mı olacaktır? Müslüman'ın kendini dünyaya açması mı olacaktır? Yoksa bir batılı var oluşun bir başka dilde aktarımı şeklinde bir şey mi olacaktır? Hakkında derin derin düşünmemiz gereken şey budur. Sosyal bilim faaliyeti için daha pratiğe yönelik olarak da şöyle diyeyim. Kendini kimlik olarak Müslüman addeden sosyoloji, iktisat ya da psikoloji departmanında olan akademisyenlerin her birinin ilgili terminolojiyi alarak bunu Müslümanların üzerine uyguluyor olmalarının bir vebali olduğu kanaatindeyim. Psikologlara sorarsak, biz Müslümanların psişeleri var ve onlar bunu inceliyorlar. Bunları inceleyerek biz Müslümanların nelerini feda ettiklerini ben bilmiyorum ama onlar bir işe yaradığını söyleyeceklerdir. İktisatçıları sorarsak deminden beri konuşmaya çalıştığımız şeyleri yapıyorlar.

Sosyologlara sorarsak da, orada birikmiş bir bilgi kümesi var alacağız onu Müslüman toplumları inceleme nesnesi haline getireceğiz. Bunları bir miktar sorunlu görüyorum. Çünkü medyada ara ara karşımıza çıkıyor, İslami endeks diye bir endeks oluşturuyorlar değil mi? İktisatçılar İslami birtakım endeksler oluşturuyor. Bir de tam ismini hatırlayamadığım İslami toplum endeksi oluşturuluyor.

Girift kullanma kabiliyetine bağılı olarak iyi teorisyenler haline gelebiliriz ama dillenme biçimimiz Müslümanca mı olacaktır? Müslüman'ın kendini dünyaya açması mı olacaktır? Yoksa bir batılı var oluşun bir başka dilde aktarımı şeklinde bir şey mi olacaktır? Hakkında derin derin düşünmemiz gereken şey budur.

Davranış kalıplarımız var. Ağırlıklandırılmış istatistik teknikleri laygınca kullanılıyor. Bunu yapanlar "istatistik" anlamında, tutarlılık anlamında, bence gayet tutarlı bir şey yapıyorlar. Sonra, nasıl çıkardıklarını tam anlamadığım, saha çalışmaları anketler vb. yöntemler ile sonuç çıkarıyor. İslami endeks sıralamasında, şimdi sıralamayı tam hatırlayamıyorum ama Malezya 48.sırada çıktı. En Müslüman ülke neresi çıktı? İsveç, Norveç gibi ülkeler. Sonra dönüp tekrar hayıflanıyoruz. Aslında çok çarpıcı bir biçimde sosyal bilim adı altında biz Müslümanların, Müslümanca faaliyet ile ne icra ettiğimizi daha iyi başka bir şey gösteremez. Çünkü o endeks içinde birazcık sosyal teori, birazcık iktisadi hayat neredeyse bir şemsiye olarak bütün sosyal bilimler kapsamış oluyor. O perspektiften baktığımızda, Müslümanlar Müslüman değil, Gavurlar ise Müslüman. Peki buradan ne çıkarıyoruz? Normalde şoka uğramamız gerekir. Evet, bir şoka uğruyorlar ama şöyle şoka uğruyorlar: Diyorlar ki, Müslümanlar da doğru dürüst Müslüman değilmiş. "Gavurlar topluluğuna bakın hele daha Müslümanca çıktılar" diye şoka uğruyorlar.

Asıl şoka uğranılması gereken nokta; Düşünme faaliyeti diye addettiğimiz şey nasıl bir şey olmalı ki Müslümanı Müslüman kabul etmiyor, Müslüman olmayı bize Müslüman gibi gösteriyor? Burada insan bir bit yeniği aramaz mı? Yaptığımız düşünme faaliyetinin kendisinin, kendi varlığımızın dışında bir dillenme hali olduğunu görmez mi? Ama görünmüyor. Onun yerine uzun modernleşme hikayemizin kompleksleri hemen başımıza üşüşüyor. "Yeterince ahlaklı değiliz. O yüzden geri kaldık". Bu varış çok garip geliyor. Modernleşme ile karşı karşıya kalan Müslümanların "neden geri kaldık" sorusuna cevap ararken de dinimizle ilgili düşünüyor olmalarını da birilerinin, din terakkiye manidir dedikleri için buna cevap yetiştirmeye çalışmalarını

bir yere kadar anlıyoruz. Çünkü cephedeyiz. Hemen burnumuzun dibinde onlar gelişirken biz de gelişmemiş durumdayız. İyi de Kapitalizm dediğimiz şey, uzun bir tarihsel aradan geçen bizim modernleşme hikayemizi ele alırsak, 150 yıldan sonra batı dışı toplumlarda bir sürü rakipler çıkardı. Japon, şimdi Çin ve Hint filan neredeyse beri tarafa, Batıya galebe çalacak durumdalar. Nihayeti bilmiyoruz ama mevzunun sizin başladığınız yerdeki şeyle çok ilgisi yok. Çinliler Müslüman değiller. Vaktiyle onlar da geri kalmışlardı. Şimdi sizin terminolojinizde ileri gidiyorlar. Hintliler, bir yönüyle bakarsanız, uyuşuk adamlar olması gerekiyor ama öyle değiller. Japon hikayeleri vb. örnek gösterilebilir. Rakip sayısı çok arttı ama hala o kompleks, yeterince ahlaklı olmadığımız hikayesi hâlâ bana şeyi çağırıştırıyor gibi geliyor. Batılı varoluşun tecrübesini burada tekrara yelteniyoruz. O tekrara, şükürler olsun ki İslam izin vermez. Ama şöyle izin vermez; İçinde kalabiliyorsanız onu tekrar edemezsiniz. Tekrara yeltenirseniz sizi dışına atabilir. Allah korusun.

■ **Allah razı olsun hocam çok çok teşekkür ediyoruz.**

MD AI Amin Mia

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

ABDULLAH ÖZÇELİK İLE PİYASALAR VE İŞ DÜNYASI ÜZERİNE

■ Merhabalar, ailevi-çevresel koşullarınızla birlikte sizi tanımak ve sektörde şirketinizi kurma yolundaki tecrübelerinizi dinlemek istesek neler söylersiniz?

Ben, 1998 Marmara hukuk fakültesi kazanarak tek başıma İstanbul'a geldim. Üniversiteyi bitirdikten sonra da avukatlık hayatına başladım. Yaklaşık 15 yıl avukatlık tecrübesinden sonra ticarete atıldım. Ticaret, hep zihnimde olan bir şeydi. Serbest piyasada rekabet ederek, mücadele ederek bir şey yapmak benim hayâlimdi. O hayâlimi gerçekleştirmek için bir arkadaşımın vasıtasıyla önce bir mobilya (banyo ve mutfak mobilya) üreten bir şirkete ortak oldum. 5 yıl ortaklık hayatımdan sonra da bir sebeple ayrıldık ve kendi şirketimi kurmuş oldum. Gussi Mobilyayı kurmuş oldum. Yaklaşık 3 yıldır banyo ve mutfak mobilyaları üreterek sektörde iyi bir noktaya gelme çalışıyoruz. Daha önceki avukatlık mesleği icra ederken bir çevrem oluşmuştu, elhamdülillah bu sektörde de o çevremden istifade isteye çalıştım ve güzel bir çevre oluştuğunu gördüm. Ticaretimde onun faydasını da görmüş oldum.

■ Bir Müslüman iş adamı olarak “piyasa” denilince aklınıza ne geliyor? Sizce İslam ekonomisi düzeninin öngördüğü piyasa düzeni ile geleneksel anlayışın bir ürünü olan mevcut piyasa düzeni arasında bir fark var mı?

Tabi ki, olmaması mümkün değil, çünkü içinde bulunduğumuz ticari piyasa şartları İslam'ın yönlendirdiği; ilahi kelamın yönlendirdiği İslami bir piyasa ortamı değil. Kapitalist düzeyin ortaya çıkartmış olduğu ve ilkelerini koyduğu bir piyasada çalışıyoruz. Nedir mesela bu piyasadaki şeyler? Burada bir kere olabildiğince rekabetçi, kar odaklı bir piyasa anlayışı var. Güçlünün zayıfı ezme konusunda hiç tereddüt etmediği stokçuluğun yapılabilirdi, ondan sonra işçinin hakkının yendiği, taşeronun ödemelerin yapılmadığı gibi bir piyasa şartlarından bahsediyoruz. Ahlak konusunda, biz ticaret dediğimizde aslına bakarsanız İslam ahlakından bahsediyoruz. Bu İslam ahlakının yerleşmediği bir piyasadan bahsediyoruz. Bu piyasada bunlar tabi ki hoş olmayan şeylerdir. Örtüşen yerler de var; yani İslami ticaret hayatı da olsa bugünkü kapitalist düzenin ticari piyasa şartları da olsa birbiriyle örtüşen yerler de var. Hepsinde ortak olan şeyler de var. Ne bunlar? Kalite, fiyat uygunluğu, iyi hizmet, güler yüz, işbirliği ticarete olmazsa olmaz şeylerdir. Bütün bunlar her iki piyasa için ortak şeylerdir diyebiliriz.

Ahlak konusunda, biz ticaret dediğimizde aslına bakarsanız İslam ahlakından bahsediyoruz. Bu İslam ahlakının yerleşmediği bir piyasadan bahsediyoruz. Bu piyasada bunlar tabi ki hoş olmayan şeylerdir.

■ Müslüman bir iş adamı olarak hem çalışanlarınıza hem de diğer işverenlere karşı yaklaşımınız ve iş yapma ilkeleriniz nelerdir?

Benim özellikle karakterim itibariyle çalışanlarımla patron işçi ilişkisi değil, bir iş ortaklık ilişkisi olarak nitelendiriyorum. Arkadaş ortamında çalışmayı daha çok seviyorum. İyi ilişki kurduğumu düşünüyorum. Ama tabi ki bu ilişkilerin getirdiği bir kısım sorunlar var mı? Vardır. Tabi ki karşı tarafında yani çalışanlarımızın da böyle bir yaklaşımı olması gerekirken bazen ilişkiler ciddi manada laçkalaşabiliyor. Bunun dezavantajları budur. Ama buna rağmen bendeki bu karakteri yenemiyorum. Yani bir patron edasıyla ya da böyle bir resmi ilişki üzerinden hiçbir zaman bir iş çalışması düzeni kuramadım. Dolayısıyla bu karakterimden vazgeçemiyorum. Avantajları da vardır, özellikle insanlar seviyor, kendisi rahat hissediyor, çok germiyor ama dediğim gibi dezavantajları yok mu? Var. Maalesef böyle bir durum var. Diğer işverenler ile ilgili ise, partnerlerimizle, aynı sektörde olduğumuz insanlarla iyi ilişki kurmaya çalışıyoruz. Aynı piyasadayız, onların tecrübelerinden istifade etmeye çalışıyoruz. İyi bir ilişkimizin mevcut olduğunu düşünüyorum.

■ Artık her şeyin dijitalleştiği, çok farkla girişim modelleri ve araçlarının kullanıldığı, e-ticaretin giderek büyüdüğü bir çağda yaşıyoruz. Sizce İslam ekonomisi açısından bu gelişmelere nasıl bakılmalı ve dünya çapında iş yapmak isteyen firmalara neler önerirsiniz?

Evet, tabi ki pazarlama ve satış yolları her geçen gün değişiyor. E ticaret olsun, sosyal medya üzerine yapılan satışlar olsun ve uluslararası ihracattaki farklı yollar çok önemli şeylerdir. Bu aynı zamanda ticaret fıkına da etkiliyor. İslam ticaret fıkına etkiliyor. Klasik ticaret fıkının bir anlamda yeniden güncellenmesi gerektiğine dair elimizde beri var. İşte olmayan bir malı satıyorsun, mesela bu İslam ticaret fıkında kabul edilmemiş bir şeydir. Ortada olmayan bir malı satmak, hatta 7-8 ay sonra üretilecek bir malı satmak ve bunun için sıraya girmek, bunlar İslam ticaretinde muteber görülmemiş şeylerdir kabul edilmemiş şeylerdir. Ama bugün ticaretin getirdiği bir kısım zorluklar ve zorunluluklardan dolayı bunlar yapılmak zorunda kalınıyor. Bu şartlara Müslümanların kendileri adapte etmesi gerekiyor, tabi ki ahlaklarını ve fıkıhlarını bozmadan; İslam'ın temel ilkelerine aykırı olmayacak

şekilde kendilerini güncellemeleri gerektiğini düşünüyorum. Teknolojiye göre ayak uydurmaları gerekir. Ana ilkelere aykırı olmamak şartıyla yeni ilkeler geliştirmek gerekir. Bizim canlı fıkıh dediğimiz yaşayan, içtihat yaşayan sünnet dediğimiz şey bu aslında. Yeni sorunlara karşı yeni çözümler üretmek zorundayız. Müslümanların böyle bir zorunluluğu var.

■ **Piyasaların ve iş dünyasının olmazsa olmazlarından biri “rekabet” meselesidir. Mevcut piyasanın rekabet anlayışı ile İslam ekonomisi sisteminin öngördüğü rekabet anlayışı arasında fark var mıdır? Sizce rekabet nedir, nasıl algılanmalıdır?**

Rekabet; bugünkü şartlarda rekabetin odaklandığı yer fiyattır. Maalesef, en yoğun bir şekilde yaşadığımız şey fiyat rekabetidir. Hâlbuki her şey fiyat değildir. Bu neleri doğuruyor? Kalitesiz mal, kalitesiz hizmet doğurabiliyor. Ama İslam bunu istemiyor. İslam, benim kanaatime göre ihsan sıfatı; bir işi en güzel şekilde yapma sıfatıdır. Allah Muhsinleri seviyor, Muhsin ise yaptığı işleri en güzel bir şekilde yapan kişidir. Yaptığı işi en güzel bir şekilde yapmak demek; bir ürünü en ucuz fiyata satmak değildir, bir hizmeti veya malı en uygun fiyata ama en güzel kaliteyle ve en güzel hizmeti sunarak piyasaya sunabilmektir. Bugünkü şartlarda maalesef ve maalesef fiyat ön plana çıktığı için bu zedeleniyor. İslam’daki rekabet anlayışı fiyat üzerinde değil kanaatimce kalite, hizmet

ve doğru işi doğru bir şekilde yapmak üzerinde bir rekabet olsa gerek diye düşünüyorum.

■ **Bildiğiniz gibi tüm dünyayı pek çok açıdan etkileyen bir pandemi süreci yaşadık. Siz pandemi sürecini sonuçları itibariyle ekonomik açıdan nasıl değerlendiriyorsunuz?**

Şimdi tabi pandeminin getirdiği bazı yeni uygulamalar oldu; mesela özellikle evden çalışma

alışkanlıkları Türkiye için yeni bir kavramdır. Belki batılı ülkeler ve Amerika ülkelerinde daha önceden var olan bir şey ama Türkiye’de hiç alışık olmayan bir şeydi ve sonunda başarılılabileceği görüldü. Birçok şirket, özellikle 3-4 ofisi olan şirket tek ofise kadar indirdiler. Çoğu şirkete çok şey sağlamıştır: kira avantajı, enerji tüketim avantajı, servis ve yemek avantajı.

Rekabet; bugünkü şartlarda rekabetin odaklandığı yer fiyattır. Maalesef, en yoğun bir şekilde yaşadığımız şey fiyat rekabetidir. Hâlbuki her şey fiyat değildir. Bu neleri doğuruyor? Kalitesiz mal, kalitesiz hizmet doğurabiliyor.

Bütün bunlar pandemi ile beraber öğrendiğimiz şeyler. Aynı zamanda tabi ki sağlık sektörünün ne kadar önemli olduğunu bize öğretti. Sağlık yapısı güçlü olan ülkelerin bu süreçten çok daha sağlıklı çıktıklarını daha doğrusu pandemiye karşı mücadele konusunda daha kolay atlattığını gördük. Bunlardan bir tanesi de Türkiye idi zaten. O anlamda hakikaten sağlık alt yapımızın güçlü olması bizi bu süreçte en az zararla kurtaracak bir noktada bu süreci atlamamızı sağladı. Biz ise şirketimizi Mart 2020 yılında kurduk. Pandeminin başladığı ve Türkiye'yi vurduğu aya denk geldik. Dolayısıyla en çok bizi etkilediğini söyleyebiliriz. Ama biz buna rağmen, pandeminin olduğunu

Küresel bazdaki problemler yeni kurulan firmalar için gerçekten dezavantaj oluştu. Ama daha önce kurulmuş firmalar, ihracat ağlarını kurmuş, satış ağlarını kurmuş firmalar için elbette ki pandemi sonraki dönem çok etkileyici bir durum olmamıştır.

bile bile hem fabrika hem mağazamızı açtık. Amacımız da şuydu: biz bir iki günlük veya bir iki senelik bir yola çıkmıyoruz. Aksine uzun bir yola çıkıyoruz. Pandemi şartları kendimize olumlu artışa dönüştürebiliriz çünkü bu dönem ar-ge dönemimizdir. Makine ve diğer işleri oturtma dönemi, personelleri oturtma dönemi, işte yeni yatırımla fabrika ve mağazanın düzeni kurmaya vakit harcarız diye düşündük ve yola çıktık. Gerçekten de öyle oldu yani bir yıl herkes durağanken biz de zaten bir yılda durağan olacağımız bir dönemde işlerimizi yola sokmaya çalıştık. Dolayısıyla bu konuda ilk bir yıl bizim için çok etkileyici değildi. Ama pandeminin getirdiği başka problemler vardı;

gıdacıların zinciri kırılması, enflasyonun artması gibi çok büyük problemler yaşanmıştır. Küresel bazdaki problemler yeni kurulan firmalar için gerçekten dezavantaj oluştu. Ama daha önce kurulmuş firmalar, ihracat ağlarını kurmuş, satış ağlarını kurmuş firmalar için elbette ki pandemi sonraki dönem çok etkileyici bir durum olmamıştır. Bizim gibi yeni kurulmuş firmalar için hakikaten dezavantaj oluşturdu, zor bir dönem geçirdiğimizi söyleyebilirim.

■ **Türkiye ekonomisini, piyasa şartları ve iş insanlarına sunduğu avantajlar veya dezavantajlar itibarıyla ekonomi-politik açıdan kısaca değerlendirir misiniz?**

Türkiye ekonomisi çok büyük bir ekonomi, biz orta bir noktada yer alıyoruz. Orta doğu, Afrika ülkelerinin çok ötesinde Avrupa ve Amerika gibi ülkelerin bir tık altında olan Türkiye bir ekonomik profil çiziyoruz. Hem ürettiğimiz ürün gamı hem ticaret hacmimiz hem ticaret şeklimiz bize orta segmentte bir yere oturtuyor. Jeopolitik konumumuz, genç nüfusumuz avantaj olarak önümüze çıkıyor ve özellikle biriken sanayi birikimi, bilgi birikimi bizi önümüzdeki on yıl içerisinde, yirmi yıl içerisinde belki Avrupa'yla yarışabilecek bir noktaya taşıyabilir. Genç nüfusumuz özellikle olması, beyin göçü ettiğimiz bir yerden beyin ithalatı yapabileceğimiz bir noktaya dönebilir. Çünkü oluşturulan yeni alanlar, sanayi alanlar, özellikle savunma sanayideki gelişmeler ve son dönemde teknolojik

İnsanın kendi durumunu düzeltmesi için hasretmek konusunda, açıkçası genel olarak zekâtı ben bir yıl sonrasına bırakmıyorum.

ara parçaların üretimindeki yatırımlar bunun önünü açabilir. Dolayısıyla Türkiye, Türkiye Cumhuriyetleriyle kurduğu bağ, Afrika'daki daha önceki gönül coğrafyamızın olduğu bölgelerle kurduğu bağ Türkiye'yi diğerlerden ayırıyor. Yani bugünkü dünyanın içinde bulunduğu ekonomik şartlardan ayrıştırarak büyüme ilmisini sekteye uğratmıyor.

■ **Müslüman bir iş adamı olarak, şirketinizde çalışanlara karşı davranışlarınıza ne kadar dikkat ediyorsunuz? Ayrıca çalışanlarınızın da size karşı davranışlarına dikkat etmesine önem veriyor musunuz? Şirket yönetiminde İslami ahlaklarına (israftan kaçınmak, maaşı zamanında ödemek, haksızlık etmemek, ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, sözde durmak) ne kadar önemsiyorsunuz?**

Tabi ki biz İslam ahlakını bölümlere ayıramayız. Yani bir Müslüman, bir bütün olarak İslam ahlakıyla hareket etmek zorunda. Evde farklı, iş yerinde farklı, sokakta farklı bir ahlak ortaya koymak mümkün değil. İslam ahlakı bir bütündür, dolayısıyla elbette ki İslam ahlakıyla bezen bir Müslüman iş hayatında da İslam ahlakının temel kurallarını ve ilkelerini yerine getirmek zorundadır. Ayrıca da elimizden gelinceye kadar bu konuda hassasiyet gösteriyoruz. Bir kere maaşları zamanında ödemek konusunda

çok ciddi bir tereddüt ve hassasiyet gösteriyoruz. Yani kimsenin hakkı bizde kalsın istiyoruz. Dışarda hiçbir kardeşimiz, bir arkadaşımız, bir çalışanımız bizim hakkımızda olumsuz bir söz kullanmasın. Allah katında kendi hakkını yendiğine dair bir davacı olmaması için elimizden geleni yapıyoruz.

Faize bulaşmamak için elimizden geleni yapmaya çalışıyoruz. Kendi öz kaynağımızla büyümeye çalışıyoruz. Borç üzerinden değil tamamen öz kaynaklarla büyüme gibi bir hedefimiz var. Bunun için çok ciddi manada hassasiyet gösteriyoruz. Elbette de kendi bünyemizde israfı önlemeye çalışıyoruz ama biz personelimiz özel hayatında veya kendi şahsi hayatında İslam ahlakıyla ahlaklanması hususunda bir baskı veya bir telkinde bulunmamız zor. Kolay bir şey değil. Aynı zamanda terse tepebiliyor. Yani bir patron baskısı olarak ortaya çıkabilir hâlbuki İslam ahlakı tamamen bireysel olarak veya gönülden yapılması gereken bir şeydir. İslamın o güzel ilkelerinin patron baskısı altında reddedilmesi korkusu da var açıkçası bizde. O anlamda sadece iyi ilişki kurarak İslamın yaşanabilecek ortam oluşturarak güzel bir ortam sunabiliriz. Başka baskı uygulamak kolay değil diye düşünüyorum.

■ **Zekât verme konusunda nelere dikkat ediyorsunuz? Toplu olarak vermek yerine tek bir kişiye kendisinin durumunu geliştirmek için verme konusu hakkında ne düşünüyorsunuz?**

İnsanın kendi durumunu düzeltmesi için hasretmek konusunda, açıkçası genel olarak zekâtı ben bir yıl sonrasına bırakmıyorum. Elimden gelinceye kadar dönem içerisinde gücüm nispetinde insanları zekât adı altında yardım ederek mücadele etmeye çalışıyorum. Bazen her ay veya her iki ayda bunu yapmaya çalışıyorum. Bunu bir döneme veya yıla hasretmıyorum. Örneğim, fakirler için bir kampanya açılıyor oraya katılıyorum. Ne bileyim bir su koyusu açılacaktır oraya katılıyorum. Allah yolunda harcanacak bir yer varsa oraya veriyorum. Bir kişinin durumunu düzeltmek için bir mevzu olsa da onu değerlendiririm ve ona yardım etmeye çalışırım.

■ **Katılım bankalarında şirketin veya sizin hesabınız vardır. Katılım bankasıyla iş birliği yapmadan önce hangi konularına dikkat ettiniz? İşveren olarak çalışanlarınıza katılım bankasıyla işlem yapmalarını tavsiye eder misiniz? Müslüman iş adamı olarak çalışanlarınıza bu konuda baskı uygulayarak (Katılım bankalarında hesap açtırarak faizli işlemlerden uzaklaştırmak) onları faiz vermek ve yemekten kurtarmak ister misiniz? Böylece toplumun içinde kredi kullanan sayısı azalmaya**

Bugün katılım bankalarının Türkiye şartlarında maalesef faizli işlem yapan banka sistemlerinden yüzde yüz ayrılmış değil. Biz bir hukukçu olduğumuz için biraz daha alt yapıları biliyorum çünkü. Gerek hukuksal alt yapısının olmayışı, gerek toplumsal zihni alt yapısının olmayışından kaynaklı olarak birbiriyle maalesef çok ayrılmış değiller. Dolayısıyla da bu ayrışma yüzde yüz İslami olmayan bir finans sistemi oluşmadığı için bir dava gibi görmek gibi bir duygu oluşmadı açıkçası.

başlayacağını düşünüyorum. Sizce bu konuda ne kadar haklıyım?

Evet, tabi ki isteriz hiç kimse faize bulaşmasın, ama istemekle kalmıyor bu iş. Bugün katılım bankalarının Türkiye şartlarında maalesef faizli işlem yapan banka sistemlerinden yüzde yüz ayrılmış değil. Biz bir hukukçu olduğumuz için biraz daha alt yapıları biliyorum çünkü. Gerek hukuksal alt yapısının olmayışı, gerek toplumsal zihni alt yapısının olmayışından kaynaklı olarak birbiriyle maalesef çok ayrılmış değiller. Dolayısıyla da bu ayrışma yüzde yüz İslami olmayan bir finans sistemi oluşmadığı için bir dava gibi görmek (ya işte katılım bankalarına sahip çıkalım, gidelim onlara paramızı yatıralım, herkes oradan hesap açsın) gibi bir duygu oluşmadı açıkçası. Çünkü benim kalbe de hala yatmış değildir. Ben sadece ve sadece bir banka tutacaksam ki tutmam gerekiyor onu katılım

bankasını tercih ediyorum. Katılım banka tercih ederken İslami hassasiyet veya bir dava gözüyle maalesef bakmıyorum. Ben biliyorum ki buradaki insanların paraları en azından içkiye, kumara, zinaya gitmeyecek diye düşünüyorum. O yüzden paramın orada bulunmasının daha mantıklı olacağını düşünüyorum. Yoksa bir dava gözüyle bakamıyorum çünkü dediğim gibi hukuki alt yapısı olsun, zihni alt yapı olsun ayrılmış değil. Yani hala standart kar zarar sistemiyle devam ediyor. Bu sistemin çok her ne kadar bunun meşru olduğuna veya makul olduğuna dair gerekçeler ortaya konulsa da insanın kalbine ve beynini tatmin edecek argümanlar bugüne kadar ortaya konmuş değil. Onu söylemek istiyorum. Dolayısıyla kar ve zarar anlayışının oturmadığı bir katılım banka sistemin yüzde yüz İslam'a uygun halde olacağına inanmıyorum. Bu hiç öyle olmayacak anlama gelmiyor, inşallah olur bir gün.

MARUF İKTİSAT DERGİSİ

4. SAYISI YAYINLANDI

Maruf İktisat Dergisi'nin yeni sayısı Aralık ayında çıktı. Dergide üç makale ve iki kitap değerlendirmesi yer almaktadır. Bu sayıda ilk olarak Ali Polat'ın "Katılım Finansı Çalışanları İçin Etik Kurallar: AAOIFI Kuralları ve Türk Katılım Finansına Uygulanması" başlıklı makalesi yer almaktadır. Müteakiben ikinci yayın, Serhat Yüksel, Hasan Dinçer ve Büşra Çelebi'nin birlikte kaleme aldıkları "Yenilenebilir Enerji Yatırımlarında Karşılaşılan Sorunların Öncelik Analizi" başlıklı makaledir. Üçüncü yayın Mohamed Sylla'nın "İslam Hukuku Açısından Müşareke Sukuku" başlıklı makaledir. Dördüncü yayın Hasan Atik' tarafından kaleme alınan "Paul Oslington- Doğal Teoloji Olarak Politik Ekonomi" adlı bir kitap tahlilidir. Beşinci yayın ise Esmâ Nur Atasoy tarafından kaleme alınan "Yusuf Dinç- İslam İktisadı Açısından Bütüncül Fayda Teorisi" adlı bir kitap tahlilidir.

Maruf İktisat Dergisi, esas olarak İslam iktisadı çalışmalarının akademik düzeyde anlatılmasını, anlaşılmasını, geliştirilmesini ve kavramsallaştırılmasını öncelemektedir. Bunun yanında, Maruf İktisat Dergisi, konvansiyonel iktisada eleştirel bir yaklaşım sunan alternatif, özgün ve yenilikçi iktisat yaklaşımlarında da literatüre kazandırılmasını hedeflemektedir. Ayrıca Maruf İktisat Dergisi, İslam iktisadı ve iktisat alanlarıyla ilişkili olacak şekilde; ilahiyat, işletme, hukuk, tarih, siyaset, sosyoloji, antropoloji, felsefe gibi sosyal bilim alanlarında gerçekleştirilmiş çoklu disiplinler çalışmalara da açık, hakemli bilimsel bir dergidir.

Amaç ve kapsam, yazım kuralları, yayın politikası gibi Maruf İktisat Dergisi ile ilgili diğer bilgiler www.marufiktisat.com internet adresinde yer almaktadır.

ERKEN DÖNEM MÜSLÜMAN DÜŞÜNÜRLERİN TÜKETİM OLGUSUNA YAKLAŞIMI

Erken dönem Müslüman düşünürler tüketim meselesine karşı içinde bulunduğumuz modern dönemdeki algıdan çok daha farklı bir yaklaşım içindeydiler. O dönemin eserlerine bakıldığında iktisadi meseleleri gündemlerinin merkezine almadıkları görülmektedir. Bu kat'i bir şekilde iktisada önem vermediklerini göstermeyip belki de organik bir yaklaşım içinde tabiri caizse ihtiyaç duyuldukça ve dönemin şartlarına cevap verecek biçimde satır aralarında ele alınacak bir mesele olarak görmeleriyle açıklanabilir.

İmam Muhammed **Şeybani**'nin tüketim algısı kazanç ve ilahi ilkeler ile ilişkilidir. Şeybani bu çerçevede tüketim olgusunu üç düzeyde incelemektedir. İlk düzeyde zorunluluklar düzeyiyle ilgilidir ve ilahi emirler bireyleri bu seviyedeki tüketime zorunlu kılar. Bu nedenle Şeybani'ye göre bu tür ihtiyaçların karşılanmasından geri durulması ilahi cezayı gerektirir. Ayrıca bireylerin bu tür ihtiyaçları karşılayabilecek bir gelir kaynağı bulması birinci dereceden zaruri bir yükümlülüktür. İkinci düzeyde ise "itidal seviyesi maruftur." Üçüncü düzey ise itidalin (ılımlılık, denge hali) üstünde karşılanmaktadır. Ancak Şeybani bu üçüncü düzey harcamanın daha çok ihtiyaç sahiplerine infak şeklinde değerlendirilmesi gerektiğini öne sürer (Şeybani, 2019).

İmam-ı Gazali de İslam'da belirli bir mal varlığına sahip olan kişilerin sahip olduklarına karşı iki tutumu vardır: Mallarını ya cimri bir şekilde tutmakta ya da harcamaktadır. Bu iki gruptan

biri olarak malını harcayanlar ya israf etmekte ya da iktisatlı biçimde dengeli olarak harcamaktadır. Gazali için tüketim eleştirisi, tüketime yönelik alternatif bakış açılarının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu alternatif görüşü sağlayan unsurlardan biri de dindir. Gazali İslam'ın bakış açısına odaklanarak İslam inanç ilkeleri ve ahlaki değerlerinin tüketim açısından ne ifade ettiğini irdelenmiştir. Bu bağlamda Gazali için İslam'da tüketim olgusu yoktur. Yani herhangi bir ürünü, değeri veya değeri aşırı kullanmak veya sonuna kadar kullanmak, helak etmek (yok etmek) söz konusu değildir. Dolayısıyla aslında "tüketim" kavramsallaştırmasını kabul etmediği söylenebilir. Kanaatkâr olmayı ön plana çıkan yaklaşıma sahip olduğu ifade edilmelidir. Ayrıca Gazali, tüketim seviyelerini zaruretler seviyesi ile başlatarak müsrifliğe kadar çeşitli kategorilerle sınıflandırmıştır. Gazali'ye göre zaruretler seviyesinin tüketicisi bireyler tarafından karşılanması gereklidir. Çünkü bu dini bir görev olarak görülmektedir. Müsriflik ise yaygın kabulde olduğu gibi yasaktır. Tüketicilerin İslam hukukçuları cevaz vermiş olsa dahi şüpheli şeylerden kaçınmaları gerekmektedir. Tüketim konusunda nihai amaç orta yol olarak da değerlendirilebilecek olan saf bir takva seviyesine ulaşmak olmalıdır. İnsanlar, geçimlerini kazanmak için ortaya koydukları çaba ve zaman noktasında itidalli yani dengeli olmalılardır. Gazali düşüncesinde servet kesinlikle bizatihi servetin kendisi için biriktirmemeli; servet bir amaç değil bir araç olarak görülmelidir (İmam Gazâlî, 2007).

İran İslam düşünürlerinden **Ragıb el İsfehani** de Şeybani ve Gazali gibi tüketim meselesine ihtiyaçlar hiyerarşisi merkezinden yaklaşan isimlerden biridir. Ancak İsfehani çoğunluğun aksine üçlü bir tasnif değil ikili bir tasnif yapmaktadır. Ona göre tüketime yönelik ihtiyaçlar iki kategoride incelenmelidir: Bunlardan birincisi yeme, içme, barınma, evlilik gibi fizyolojik ihtiyaçlardır. İkincisi ise ahlaki ve etik değerlerin tatminini içeren manevi ihtiyaçlardır. İsfehani de yine müsriflik seviyesini kaynakların boşa harcanması olarak görür ve israfın İslam'ın yasakladığı tutumlardan olduğunu vurgular. Ayrıca İsfehani tüketim kademelerini şiddetli, asgari, arzulanan, bolluk ve israf olarak da ayrı bir tasnife tabi tutmuştur.

İbn Teymiyye ise tüketim olgusunun ortaya çıkışında toplumsal ve sosyo-ekonomik yönünü ön plana çıkaran bir yaklaşımı benimsemiştir. Buna göre insanlar ihtiyaçlarını yeterli miktarda ve kalitede kendilerini karşılayamadıklarında kendileri için kıyafetlerini dokuyacak kişilere ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçlar karşılanmadığı sürece ise kamu refahı eksik kalacağı için söz konusu faaliyet kollarında cemiyetteki muktedir insanların girişimde bulunması gerekmektedir (Teymiyye, 1999).

İbn Haldun da daha sosyolojik açıdan ve kendisinin ortaya koymuş olduğu umran merkezli bir yaklaşım ile ele aldığı bir tüketim anlayışı sunmaktadır. Ona göre tüketim faktörü iktisadi kalkınma ve ticari merkezler olarak kasaba ve şehirlerdeki ekonomik büyümede olumlu bir etkiye sahiptir. Tüketicinin az olması ve insanların daha fazla tasarruf etmeleri ise olumsuz bir etki oluşturur. Ona göre servet oluşumu ve iktisadi kalkınma için emek bir hareket noktasıdır. Bu çerçevede bir toplumdaki iş gücü işçilerin ihtiyaçlarından daha fazla üretim gerçekleştiriyorsa bu iş gücü fazlası iki şey için yönlendirilebilir. Bunlardan birincisi, şehirdeki şatafatın ve koşulların iyileştirilmesidir. İkincisi ise diğer şehirlerin sakinlerinin ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Lüks ürünlere ve diğer şehirlere ihraç edilen mallara olan talep fazlalığı ve kârın da harcanan emeğin değeri olması hasebiyle söz konusu durum iş gücü fazlası bulunan şehirde

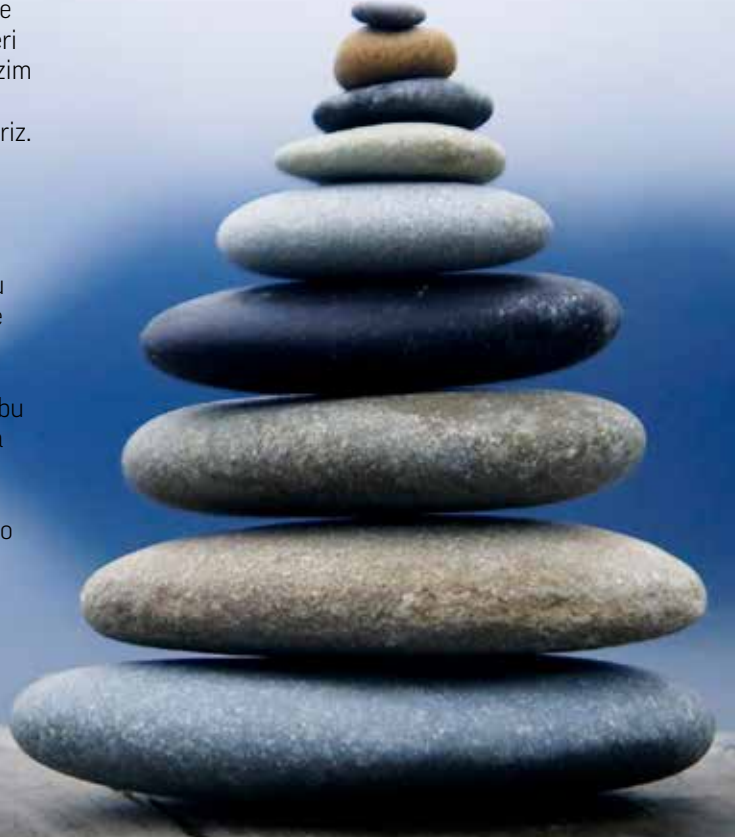
İbn Haldun da daha sosyolojik açıdan ve kendisinin ortaya koymuş olduğu umran merkezli bir yaklaşım ile ele aldığı bir tüketim anlayışı sunmaktadır. Ona göre tüketim faktörü iktisadi kalkınma ve ticari merkezler olarak kasaba ve şehirlerdeki ekonomik büyümede olumlu bir etkiye sahiptir.

servetin artmasını sağlayacaktır. Buna bağlı olarak nitelikli işçilere karşı bir talep oluşturacaktır ki bu da onların emeğinin ücretine yansımaya dönüşecektir. Sonuç olarak endüstri ve zanaat gelişecek ve dolayısıyla refah artacaktır (İbn Haldun, 2004).

Erken dönemde yapılan çalışmalarda ortaya çıkan tüketim algısı noktasında belirgin bir çerçevenin ortaya çıktığı söylenebilir. Buna göre erken dönemdeki tüketim algısına göre, bireyler yasak olanlardan kaçınarak temiz ve helal olan ürünleri tüketmeleri gerekir. Buna karşın, cimrilik veya savurganlık gibi uç noktalardan uzak durup itidal üzere harcama yapmaları gerekmektedir. Diğer yandan tüketim yani harcamalar, yalnızca bireylerin kendileri ya da aileleri için olmamalıdır. Müslüman bireyler zekât, sadaka ve infak gibi yeniden dağılım araçlarını kullanarak eşitsizlikleri gidermeyi ve sahip oldukları şeyler üzerinde hak sahibi olan muhtaç kimseleri tüketim alanına dahil etmeyi amaç edinmelidirler. Erken dönem alimlerinde ortak olarak görünen bir diğer husus ise ihtiyaçlara yönelik yapılan sınıflamadır. Buna göre genel eğilim olarak tüketim davranışlarını üç kategoride toplamışlardır. Yaygınlıkla yapılan tasnifte harcama alanları şöyle sınıflanmaktadır: zaruriyyat, haciiyyat, tahsiniyyat. Bu sınıflamaya uygun olarak dikkat ve denge ile yapılan harcamalar makul karşılanmıştır. Geliri aşan ya da sürekli ve yüksek oranlarda yapılan tahsiniyyat harcamaları ise hoş karşılanmamıştır. İktisadi hayatın tüm alanlarında olduğu tüketim harcamalarında da "denge"nin merkezi öneme sahip olarak görüldüğü söylenebilir.

LİYAKAT VE RİYAKÂRLIK ARASINDA KALMIŞ TEKNİK

İnsan nereye gidiyor? Birilerinin çerçevelediği¹ ve bu çerçevenin alanına “bilim” ve “gerçek” dedikleri yere doğru! Muhtemelen bu yere gidildiğinde bizim tanıdığımız insan, insan olmayacak ya da şöyle diyelim: İnsanı, tanıdığımız şekliyle bulamayabiliriz. Varlık olarak insan bu şekliyle görünür olup işlev itibarıyla “robotlaşmış” olacak. Tanrı da bize “gerçek bu” diyenlerin çerçevelediği alanın dışında hayat sürenlere verilen isim... 1984'teki “Big Brother”ın yaptığı işleve benzer. (Sanırım bu bugün yaşıyor; dijital kayıtlarla ve kimliğimize geçirilen numaralarla) Orwell, bu eseriyle komünizmi eleştirmekteydi, fakat karşıt olduğu görüş (kapitalizm) de daha üstün bir güç olarak bu hakimiyet duygusuna hizmet etmekteydi. Aslına bakarsanız, liberalizm de komünizm de içinden çıktıkları “dil”in² (bizce aynı sistem ve anlam dünyasının) ürünüdür ve ürettikleri politikalarla o üst dil’e/anlama hizmet etmektedirler.

¹“Çerçeve” kavramı Heidegger’den alıntılanmış olup ve Heidegger’in işaretliyle “Ge-stell” kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Gestell, bu çağın gerçeğini vurgulayan anahtar kavramdır. Gerçeğin görünen olduğu, görünmeyenin gerçek olmadığı hatta olmadığı, mevcudunun bile düşünülmediği bir anlam dünyasının zemini olarak düşünülmalıdır. Var olanları bir araya toplayıp (Ge-) yeni bir çerçeve içerisine yerleştiren (stell) bir ilişki içerisine yerleştirir ki bu yeni çerçeve onların kökenleriyle ilgili çevre ve şartların üzerini örter ve onları lüzumsuz şeyler haline getirir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Charles Bambach, Heidegger, Teknoloji ve Yurt, Heidegger: Teknoloji ve İnsanın Geleceği, Derleyen ve Çeviren: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 2017, s. 183.; Julian Young, Heidegger’in Geç Dönem Felsefesi, Çeviren: Elif Korkut, Dergah Yayınları, 2017, s. 77-83.; Michael E. Zimmerman, Heidegger Moderniteyle Hesaplaşma Teknoloji, Politika, Sanat, Türkçesi: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, 2011, s. 373.

²“Dil, varlığın evidir” sözü Heidegger’indir. İfade ettiğimiz cümledeki “dil”in karşılığı da bu anlamdadır. Bu bakış açısına göre nesneye verdiğimiz anlam/dil’e göre nesne bize kendini gösterir. Nesneye ne olarak baktıysak, o olarak görünür. Bu yüzden kurduğumuz dil, kişiliğimizi, kimliğimizi, inancımızı, sistemimizi, ahlakımızı gösterir. Liberalizmin de komünizmin de çıktığı dil, aynı dildir.

Teknoloji, insanın dünyaya ilişkin algılarını yapılandırmaktadır. Teknolojinin kökü “tekhne” kavramıdır. Bu bağlamda tekhne, esas itibariyle yaratıcı ve üretici bilgi formuna verilen bir isimdir. Diğer açıdan “zihni meziyetler”/“maharetler” olarak bilhassa ilmi bilgi ve bilgelik ile karşılaştırılabilecek meziyettir.

Bu dil içinde insanlığın gittiği yerde sermaye veya güç Tanrılaşmış; onların bilim adamları (ilerlemeci-teknolojik-hesaplayıcı akıl³) melekleşmiş, insan denilen varlıklar robotlaşmış olacak. Peki Müslüman olarak bizler, böyle bir sistem içinde dilimize göre muhatap bulabilecek miyiz? Anlamlarımız bu hızlı teknoloji altında parçalanıyor; bazı anlamlar kayboluyor, bazıları çürüyor, bazıları unutuluyor. Nihayetinde göreceğimiz şey, aynı şekilde yaşayan Müslümanlar, Hristiyanlar, Yahudiler. Peki ya bu isim farklılıkları nereden kaynaklanıyor: Tarihsel gerçeklikten... Önemi var mı? Aynı şekilde yaşadıkten sonra başka bir isim kullanmanın hiçbir hükmü yoktur. Peki ne yapacağız?

Teknoloji çağının ötesine giden bu yol, insanın irade edebileceği bir şey değildir; aksine varlığın tarihi ve tekniğin ilerlemesi içindeki radikal tavrın, ihtiras ve şartların içinde, insanın altında kaldığı

durumlardan ortaya çıkmıştır. Bu süreçte açığa çıkan varlık, açığa çıkarken teknolojik sürecin sürüklediği akıldan kendini gizlemiştir. Eğer insan, teknolojik aklın iktidarından kurtulup varlığın açığa çıkışında varlıkla bir buluşma, karşılaşma gerçekleştirirse ve varlık da kendini ifşa eder de insana anlamını verirse (ki bu insanın ona verdiği anlamla mümkün) teknolojinin insan üzerindeki tahakkümü kontrol edilebilecektir.⁴ Teknolojinin bu yolculuğunu açmak gerekmektedir.

İnsanlığın sosyo-kültürel gelişme modeli, başlangıcından beri artan bir şekilde teknik kullanma gücüyle gerçekleşmiştir.⁵ İnsanlık ilerledikçe teknik de insanla birlikte ilerlemiştir. O halde herhangi bir konudaki “teknik”, insanlık tarihinin yürüyen ana motoru vazifesi görmektedir. Bugünkü ilerlemeci-gelişmeci anlayışın sürüklediği teknik tanımı, her ne kadar sömürü ve istismar düzenini oluşturuyorsa da teknik aslında önemli

³ Hesaplayıcı-Teknolojik düşünme, Heidegger’in iki düşünme biçiminden birisidir. “Hesaplayıcı düşünme hesap eder. O, hep yeni, hep daha vaatkar ve aynı zamanda da daha iktisadi imkanları hesap eder. Hesaplayıcı düşünme bir fırsattan diğerine koşar. Hesaplayıcı düşünme asla durmaz, asla kendini toplayıp kendine gelmez. Hesaplayıcı düşünme, ‘sükunetle düşünme’ değildir, var olan her şeyde hüküm süren anlamı tefekkür eden düşünme değildir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Martin Heidegger, Messkirch Anma Konuşması, Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği, Derleyen ve Çeviren: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 2017, s. 160.

⁴ Michael E. Zimmerman, Heidegger Moderniteyle Hesaplaşma Teknoloji, Politika, Sanat, Türkçesi: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, 2011, s. 381.

⁵ Jürgen Habermas, “İdeoloji” Olarak Teknik ve Bilim, Çeviren: Mustafa Tüzel, YKY, 2022, s. 69.

bir kavramdır. Tekniğin olumlu/olumsuz tarafları bizim verdiğimiz “anlam”a göre ortaya çıkar. Heidegger’in yönlendirdiği üzere teknik, bizim verdiğimiz “dil”e göre açığa çıkmaktadır. Herhangi bir şey üzerinde oluşturacağımız dil/anlam, o şeyin sonucunu o “dil”e göre çıkarır. Zira, “dil, varlığın evidir”.

Teknoloji, insanın dünyaya ilişkin algılarını yapılandırmaktadır.⁶ Teknolojinin kökü “tekhne” kavramıdır. Bu bağlamda tekhne, esas itibarıyla yaratıcı ve üretici bilgi formuna verilen bir isimdir. Diğer açıdan “zihni meziyetler”/“maharetler” olarak bilhassa ilmi bilgi ve bilgelik ile karşılaştırılabilecek meziyettir. Bu yönüyle tekhne’nin hakikatle ilgili yönü vardır. Bu bağlamda tekhne, ruhun hakikate ulaştığı beş yol tarzından biridir (Tekhne, episteme, basiret, bilgelik, akıl).⁷ Eski felsefe geleneğinde ise tekhne, bir yandan “bir amaç için araç” olarak görülürken diğer yandan “bir insan etkinliği olarak zanaata/sanata” tekabül etmektedir. Tekniğin bu iki farklı mirasının, tarih içindeki algılanışı konusunda değişimler görülmektedir. Heidegger’in teknoloji eleştirisi de burada oluşmaktadır. O, yeni bir dil icat ederek değil; dilin orijinal içeriğine geri dönerek teknoloji eleştirisi yapar.⁸ Tekhnik’i sadece “amaç için araç” olarak görmek teknolojiyi sınırlandırmaktır. Ona hak ettiği değeri vermemek, değer yüksüz bir şey olarak görmektir. Bu bakış, insanın kendine bakışının bir sonucu olmakla birlikte teknolojinin anlamının sınırlandırılması, insanın da kendisini sınırlandırması olarak karşılık bulmaktadır. İnsanın kendisini öz anlamından koparması anlamındadır. Halbuki tekhnik, açığa çıkmış olan-hazır olan-ele amade olan şeyin üretilme sürecini kapsayan bilgi, maharet, imal/istimal, ihtiyaç, hedef, tertibat gibi bunların tümünü içeren bir kavramdır. Heidegger’e göre tekniğe bu açıdan bakılmadığı sürece insan,

teknolojinin rakibi olarak görülecektir. Çünkü modern teknoloji, her şeyi bir amaç için açığa çıkmış araç olarak görmektedir. Bu bakış, insan da dahil bütün her şeyin “kaynak/enerji” olarak görülmesine neden olmaktadır. Heidegger bunu açıklamak için eski ve yeni/modern teknoloji ayrımı üzerinden bir sorgulama yapmaktadır. Buradaki ayrımı, teknolojinin kavranışına/algılanışına dair bir ayrımdır.

Heidegger’e göre modern teknoloji eski teknoloji ile taban tabana zıttır. Her ikisi de “sırrı ifşa etme tarzı” olmaları bakımından aynıdır. Yine “sırrı ifşa etme tarzı” bakımından da aynıdır. Her ikisi de temelinde kendisine özgü ve hayli farklı ifşa etme tarzında bulur. Modern teknolojiye hakim olan bir kıskırtma ve meydan okuma ruhudur. Modern teknoloji tetikleyen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski teknolojiye “sırrını ifşa etme” ise “poesis” olarak yani bir kişinin daha önce var olmayan bir şeyi tasarlayarak-sanat olarak var ettiği faaliyetidir.⁹

Modern teknolojiye egemen olan “sırrını ifşa etme”, “poesis” anlamında ortaya çıkma değildir. Modern teknolojiye kavrayış, sırrını ifşa etmede tabiata meydan okunarak biriktirip-saklanabilecek enerjinin tedarik edilebilmesi için meydan okumadır. Eski teknolojinin sırrı ifşası “sanat” - “poesis” gibi; modern teknolojinin sırrı ifşası “kaynak” - “alet” gibi görülmektedir.¹⁰ Çünkü dil, onu tek taraflı bir kavram olarak değerlendirecek bu boyutunu açığa çıkarmıştır. Halbuki teknolojinin sanatla ve hatta yaratılışla irtibatı vardır. Peki bu ayrım niye gerçekleşti? Heidegger, teknolojiyi değerlendirirken kavramın değişimine yönelik “geri dönüş”te yakaladığı şey, kartezyen düşüncenin ve öncesinde Greklerin tekniğe vermiş olduğu anlamdır.

⁶ Teknoloji Felsefesi Heidegger’den Bergson’a, Derleyen: Talip Kabadayı, BilgeSu Yayıncılık, 2021, s. 10.

⁷ Hans Ruin, Heidegger’in Uzun Soluklu Meselesi: Teknoloji, Heidegger: Teknoloji ve İnsanın Geleceği, Derleyen ve Çeviren: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 2017, s. 55-72.

⁸ Martin Heidegger’in felsefe ve düşünme arasındaki ayrımı da bu bağlamda görülmelidir. Yeni bir dil icat etmez ve kavramın orijinal kökenine dair soruşturma yürüterek düşüncesini gerçekleştirir. Teknolojiye getirdiği yorum da bu tarz iledir. Heidegger’in bu konudaki bakış tarzı için bkz. Frederic de Towarnicki, Martin Heidegger/Anılar ve Günlükler, Çeviren: Zeynep Durukal, YKY, 2020.

⁹ William Lovitt, Heidegger ile Teknoloji Üzerine Bir Konuşma, Heidegger: Teknoloji ve İnsanın Geleceği, Derleyen ve Çeviren: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 2017, s. 87-88.

¹⁰ William Lovitt, a.g.m., s. 88-90.

Kartezyen düşünce yeryüzünün sadece yüzeyine odaklanır. Onun tanrıların köklü güçlerini barındıran ve saklayan karanlık derinliklerine değil, ki bir toplulukta kendi zemini üzerinde halis yerleşmeye geçit veren bunlardır.

Heidegger, Greklerin “şey” olarak ifade ettiği “safi yer kaplama” anlamının kökenine dikkat çekmektedir. Greklerin varlık anlayışının kökenine giderek onların teknik tanımını da reddetmektedir. Heidegger, tekneyi Grekler gibi somut bir araç/gereç olarak değil, fenomenolojik bir kavram olarak, varlık içindeki yerini düşünerek metafiziğini kurmaktadır.¹¹

Kartezyen düşünce yeryüzünün sadece yüzeyine odaklanır. Onun tanrıların köklü güçlerini barındıran ve saklayan karanlık derinliklerine değil, ki bir toplulukta kendi zemini üzerinde halis yerleşmeye geçit veren bunlardır. Köklerinden kopmuş çevresinden yoksun kalmış, yeryüzü ile temasını kaybetmiş kartezyen özneliğin tecrit edilmiş bir siması olarak durur fiyasko ile sonuçlanır. Yansıtma tasarımların nihilizmi ile boğuşur. Kartezyen teknolojik akılcılık bu yüzeysel alanı açar.¹²

Yaratılışın kendisi bir “teknik” üzeredir. Buradaki teknik, bir sırrı ifşa etme tarzıdır. Teknik, hakikatin vukuu bulunduğu yerde vücuda gelir.¹³ Teknolojinin hakikatle olan bu bağı onu değer yüklü bir kavram olarak görmeyi gerektirir. Bu açıdan tekniğin varlıkla olan irtibatına girmek gerekecektir. Heidegger’in Varlık tasavvurunu bu bağlamda bilmek önemlidir. “Varlık” ve “var olan” farklı kavramlardır. “Var olan”, “Varlık”ın açığa çıkanıdır. “Varlık”ın bir de gizlenmiş tarafı vardır. Bu anlamda nesneler/eşya/şeyler “var olan”lardır. Var olanın gelişi, Varlığın takdirine bağlıdır. Var olan açığa çıktıkça Varlık gizlenir.¹⁴ Heidegger’in varlık üzerine bu yorumu, kendisini teknik kavramının tahlilinde de gösterir. O, görünmeyi, öne koymayı, gizlenmişlikten sıyrılıp ifşa olmayı imleyerek bunu “teknik” olarak adlandırır.¹⁵

¹¹ Heidegger’e göre Varlık, Var olan değildir. Var olanla birlikte gizlenmiş, açığa çıkmamış olan da varlığa dahildir. Teknik’in anlamında da görürüz bu durumu.

¹² Charles Bambach, a.g.m., s. 177-183.

¹³ Ahmet Aydoğan, a.g.e., s. 110.

¹⁴ Heidegger’in Varlık anlayışına dair şu ifadeleri önemlidir: “Varlık nedir? O, kendisidir. Varlık, Tanrı değildir, dünya temeli de değildir. Varlık önce bütün var olanlardan daha uzaktır ve aynı zamanda insana ister kaya, hayvan, sanat eseri, makine, ister melek veya Tanrı olsun, her var olandan daha yakındır. Varlık, en yakın olandır. Yine de bu yakınlık insana en uzak olarak kalır. İnsan, boyuna ve sadece var olana sanılır. (...) Fakat o, aslında hep sadece var olan olarak var olanı düşünür ve Varlık olarak varlığı hiç düşünmez.” Ayrıntılı bilgi için bkz.

Martin Heidegger, Hümanizm Üzerine, Çeviren: Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2015, s. 23.

¹⁵ Erdal Yılmaz, Varlık ve Zaman’ı Anlamak, Küre Yayınları, 2020, s. 396.

Varlığın gizli/gizlenmiş (öz) ve açığa çıkan (varolan) tarafı olduğu gibi, Teknik'in de gizli (bilgi, maharet, meziyet, hakikat, tasarımla-yaratılışla bağlantılı) ve açığa çıkan (mekanik/matematik/makine) tarafı vardır. Bu iki farklı kavramsal haritanın sonuçları da farklı olmaktadır. Yani teknolojiye dair algıladığımız şey, tekniğin gizli tarafı ise "sanat" ile irtibatı söz konusudur. Yok eğer açığa çıkan tarafı ise "alet/edevat" ile irtibatı ön plandadır. Sanatın içinde bulunduğu kavram haritasında düşünme biçimi "sükunetle/dingin düşünme" iken; aletin içinde bulunduğu kavram haritasında düşünme biçimi "hesaplayıcı düşünme"dir. Bugünkü teknolojik baskının altından ancak teknolojinin iki mirasını da dahil ederek çıkabiliriz. Zira bu hesaplayıcı-depolayıcı-basitleştirici yapının karşısına varlıkla bağlantılı-sükunetli-derin bir sorgulamayla çıkmalıyız.

Heidegger'i teknik konusunda alakadar eden şey, varlığın hakikatının bir çığırı olarak teknoloji çağının önemidir. İnsanın en yüksek vakarına sadık kalması tekniğin sorgulanmasıyla mümkündür. Bu da yeryüzü üzerinde var olan her varlığın açığa çıkmasına ve gizlenmesine mukayyet – mükellef olmaktadır.¹⁶ Var olanı, var olanla birlikte varlığı sükunetle izler, açığa çıkışını gözlemlersek, şeylere kulak verirse yani varlığı müşahade ederek açığa çıkışındaki sebepleri incelersek teknolojinin insan üzerine kurduğu tahakkümü kaldırabiliriz. Bu sükunet içinde kalmak ve varlığı serbest bırakmak anlamında değerlendirilmektedir. Bizce; var olanın varoluşunu izlemekle (varlığı, var olduğu yere koymak anlamında) varlığa karşı olan sorumluluğumuzu yani "adalet"i de sağlamış oluruz.

Bu varlık çığırını anlamak, ona ortaya çıktığı açıklık üzerinden bakmaktır. Zira tekniğe bakışın getireceği sonuç vardır. Çünkü tekhne, hakikate erişme tarzıdır. Varlığın var olan olarak açığa çıkışı teknik iledir. Tarih boyunca yaratılışla teknikle özdeş tutan bu anlayış içinde teknolojiye dair yapılacak eksik yorum, insanı baskı altında tutmaya yeter sebeptir.

Heidegger'i teknik konusunda alakadar eden şey, varlığın hakikatının bir çığırı olarak teknoloji çağının önemidir. İnsanın en yüksek vakarına sadık kalması tekniğin sorgulanmasıyla mümkündür. Bu da yeryüzü üzerinde var olan her varlığın açığa çıkmasına ve gizlenmesine mukayyet – mükellef olmaktadır.

Tekniğin bünyesinde saklı diğer bütün tehlikelerin birer facia ve felaket haline gelmesi tam da anlayış gücümüz, tefekkür melekemiz üzerine çökmekte olan böyle yoğun bir karanlığın tehlikesinden neşet eder.¹⁷ Çünkü var olanları sayısal karanlığın içine atarak onların var olduğu yerden göremiyoruz.

Teknoloji konusunda herhangi bir yere götüren güzergahı anlamak, çağdaş aksiyomatik düşünceden onun görünmez temellerinden geçer. Heidegger'e göre bahse konu olan tekniği ne değiştirmek ne reddetmek/kabul etmek, onu anlamamıza yardımcı olmaz. Bahis konusu olan hakikat; insanın en derin özü itibariyle mukadder kılındığı varlığın açılmasını takip etmektir.¹⁸

Bugünkü teknik, bu çağın doğası gereği bir kişiliğe sahip değildir. Bu yüzden insanı da kişilik kazanması konusunda noksan bırakmaktadır. Kişi, çeşitlilik ve bütünlük içinde bir birlik sergiler ve kendi amacını temsil eder.¹⁹ Parçalandığında bozukluklar sergiler. İnsan kendini bu birlik içinde kendi amacıyla kendini tanımlar ve tasarlar. Bugünkü teknoloji insanın birliğini bozarak hakimiyetini kurmaktadır.

¹⁶ A. F. Lingis, Tekniğin Özü Üzerine, Heidegger: Teknoloji ve İnsanın Geleceği, Derleyen ve Çeviren: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 2017, s.119.

¹⁷ A. F. Lingis, a.g.m., s. 119.

¹⁸ A. F. Lingis, a.g.m., s. 118.

¹⁹ Nicholas Berdyaev, İnsan ve Makine, Teknoloji Felsefesi Heidegger'den Bergson'a, Derleyen: Talip Kabadayı, BilgeSu Yayınları, 2021, s. 54.

Hatta öyle ki modern teknolojinin her bir aşamasında ve varlığın açılışında artık nesneler de yoktur. Onların tamamı geniş sabit bir gereklilik ve kaynaktan ibarettir. Kaynaklar vardır. Bu bağlamda uçak, modern teknolojiye göre bir nakliye aracıdır.

Dünya, esas itibarıyla hesaplayıcı akıl tarafından bütün yönleriyle tasarlanmış bir teknik dönüşüme uğratılan tabiat, esasen hesaplanabilir bir dünya olmuştur. Böyle bir dünya artık tam olarak mevcut nesneler alanı olarak kendini gösterir. Artık tasavvurumuz, tasarlamamız için istikrar kazandırılmış şeyler değildir. Her şey artık anlamsız önümüze yığılmış, yığılaştırılmıştır. Bugün her bir aşama meydan okuma gibidir.

Hatta öyle ki modern teknolojinin her bir aşamasında ve varlığın açılışında artık nesneler de yoktur. Onların tamamı geniş sabit bir gereklilik ve kaynaktan ibarettir. Kaynaklar vardır. Bu bağlamda uçak, modern teknolojiye göre bir nakliye aracıdır.

Farklı bir açıdan bakıp örnekleri artırmak gerekirse, modern teknik bugün öyle bir noktaya gelmiştir ki, liderlerin isteğini, inisiyatifini ve eylemini istatistiksel veriler engellemiş, dolayısıyla eksik kalan bir isteğin ve aklın baskısı (ortaya çıkan anket sonuçlarının gerektirdiği davranış ve ilkeler) kalmıştır. İnsanlardaki huzursuzluğun sebebi de matematiğin duygulara baskın gelmesi olmasıdır. Evet rasyonel olarak doğru bir sonuç

ve karar çıkabilir fakat hisler/duygular ne tatmin edilmiş ne de serbest bırakılmış olacaktır. Teknik, maharetten ve usta bilgisinden uzaklaştırılarak elde edilen sonuca göre odaklandığı sürece birikimin/kazancın önemi olup, duygu ve tecrübelerin önemi yoktur. İstatistik insanları riyakâr kıldı. Çünkü vereceği sonuç ile insanın hisleri arasında; yani insanın akli ile hisleri arasında karşıtlık üretti.

Mü'min bir insanın his, akıl ve kalp üzerinden kurduğu rabıta, yani iman ettiği ile amel etme düsturu istatistiğin verdiği sonuca göre hareket etme amacından dolayı test edilemez, dolayısıyla düzeltilemez hale geldi. Artık "yeterlilik" değil "görünen"; "yapabilme yetkinliği" değil "yapabilme görünürlülüğü" baskın gelmektedir. Sade, gizli olan ve içten beslenen liyakat değil; süslü, gösterişli ve dıştan beslenen riya tercih edilmektedir. Zira sadeliğin zahmet ve gayreti gösterişte/süste olmadığı için zahmetli olmayan tercih edilmektedir. Liyakat de riya da açığa çıkması bakımından uygulamada (tıpkı tekhnede olduğu gibi) kendisini gösterir. Layık olma içten beslenen ve içeriden dışa aktarılırken, riya dışarıdan beslenen ancak içeriye ulaşamayan bir seviyede kalır. Her iki ahlak

**Mü'min bir insanın his, akıl ve kalp
üzerinden kurduğu rabıta, yani
iman ettiği ile amel etme düsturu
istatistiğin verdiği sonuca göre
hareket etme amacından dolayı test
edilemez, dolayısıyla düzeltilemez
hale geldi. Artık “yeterlilik” değil
“görünen”; “yapabilme yetkinliği”
değil “yapabilme görünürlülüğü”
baskın gelmektedir.**

da uygulamada ifşa olur. Bu iki kavram, bugünkü teknik algımızın rengini de göstermektedir. İnsanlar inanmadıkları halde sırf bu çağda ve sistemde tutunmak için yapmak zorunda kalmaktadır. Riya, kolay olduğu için hızlı bir şekilde iş görürken; liyakat, sorumluluğu öne çıkaran yapısı sebebiyle yavaş iş görüyor. Bu sebeple liyakat, rıyanın hızına yetişemiyor ve geride kalıyor.

Hesaplayıcı düşünmenin bugüne getirdiği bu istismar edici tahakkümün karşısına ancak sükunetle varlığı düşünen adil ve layıkıyla yaklaşan insan çıkabilecektir. Teknolojiye dair bize dayatılan algıyı yıkıp, ona dair algımızı değiştirerek, onun esas manasına ulaşarak teknolojinin tahakküm edici yanını törpüleyebiliriz. Yoksa bugünkü algımızla teknik ve teknoloji altında onlara hizmet eder durumda kalacağız. Hem de zamanla bugünkü anlamda insanlığımızdan koparak... Bu süreçten varlığa bugünkü teknolojiye yön verenlerin verdiği anlamı vererek değil; varlığın kendi anlamını vererek çıkabiliriz. Varlığa verilen eksik anlamın arkasında teknolojiye verdiğimiz eksik anlam da bulunmaktadır. Zira varlığa verilen anlamla teknik'e verilen anlam birbirini besleyerek ilerlemektedir.

Eşyanın/teknolojinin hakikatini öğrenme gayretinde olursak, onu doğru bir şekilde konumlandırabilir ve onu aşabiliriz...

KAYNAKÇA

A. F. Lingis, Tekniğin Özü Üzerine, Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği, Derleyen ve Çeviren: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 2017.

Charles Bambach, Heidegger, Teknoloji ve Yurt, Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği, Derleyen ve Çeviren: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 2017.

Erdal Yılmaz, Varlık ve Zaman'ı Anlamak, Küre Yayınları, 2020.

Frederic de Towarnicki, Martin Heidegger/Anılar ve Günlükler, Çeviren: Zeynep Durukal, YKY, 2020.

Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği, Derleyen ve Çeviren: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 2017.

Hans Ruin, Heidegger'in Uzun Soluklu Meselesi: Teknoloji, Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği, Derleyen ve Çeviren: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 2017.

Jürgen Habermas, “İdeoloji” Olarak Teknik ve Bilim, Çeviren: Mustafa Tüzel, YKY, 2022.

Julian Young, Heidegger'in Geç Dönem Felsefesi, Çeviren: Elif Korkut, Dergah Yayınları, 2017.

Martin Heidegger, Hümanizm Üzerine, Çeviren: Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2015.

Martin Heidegger, Messkirch Anma Konuşması, Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği, Derleyen ve Çeviren: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 2017.

Michael E. Zimmerman, Heidegger Moderniteyle Hesaplaşma Teknoloji, Politika, Sanat, Türkçesi: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, 2011.

Nicholas Berdyaev, İnsan ve Makine, Teknoloji Felsefesi Heidegger'den Bergson'a, Derleyen: Talip Kabadayı, BilgeSu Yayınları, 2021.

Teknoloji Felsefesi Heidegger'den Bergson'a, Derleyen: Talip Kabadayı, BilgeSu Yayıncılık, 2021.

William Lovitt, Heidegger ile Teknoloji Üzerine Bir Konuşma, Heidegger: Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği, Derleyen ve Çeviren: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 2017.

Fatma Nur ŞAHİN

İstanbul Üniversitesi, İktisat Bölümü Doktora Öğrencisi
Maruf Vakfı İEE Araştırmacısı

AHLAK VE EKONOMİ DERS DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Hakan Kalkavan tarafından yürütülen Ahlak ve Ekonomi dersi, doktora öğrencilerine yöneliktir. Beşinci döneminde olan dersimizin temel hedefi ekonominin ahlakla olan bütünlüğünü ortaya çıkarmaktır. İktisadın pür iktisat olması gerektiğine dair temayüllerin incelenmesi ve ahlakın iktisadi meselelerden dışlanmasıyla ilgili yer alan sebeplerin tartışılması, İslam ekonomisinin merkezinde ahlakın yer alması sebebiyle önem arz etmektedir.

Bu bağlamda birikimli olarak ilerleyen dersimizde gelinen noktada ahlak ve iktisadi birleştiren güncel metinler olmuştur. Dönem itibarıyla incelediğimiz temel metinler Sabri Ülgener'in Zihniyet ve Din adlı eseri ve bu esere paralel olarak İktisadi Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri ile İktisat Zihniyeti ve Ahlakı adlı makaleleri, Max Weber'in Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu kitabı, Adem Levent'in İktisadi Sistemler ve İş Ahlakı adlı makalesi, Ömer Demir İktisat ve Ahlak adlı kitabıdır.

Ele alınan bu eserlerde öncelikle ahlak ve zihniyetle dini faktörlerin ilişkisi incelenmiştir. Ülgener'in daha önce incelediğimiz İktisadi Çözümle Tarihimizin

Ahlak ve Zihniyet Dünyası adlı eseri geniş bir şekilde meselenin boyutları üzerinde dururken; Zihniyet ve Din adlı eseri ise konunun derinlemesine incelenmesidir. Ülgener'in çıkış noktası, dinin insan davranışlarını yönlendirmesi ve iktisadi hayata da etki etmesi gerektiği fikridir. Aslında Weber de Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı eserinde aynı bağlamdan hareket etmektedir. Weber'in yöntemini kullanan Ülgener, konuyu İslam özelinde tarikatlar bağlamında ele almıştır. Weber ise Hristiyanlık ve özelde Protestan ahlakının etkisi üzerinde durmuştur. Adem Levent'in ise çeşitli iktisadi akımlar açısından iş ahlakının yerini ele alarak bir özet metin ortaya koyduğunu söylememiz mümkündür. Ömer Demir, İktisat ve Ahlak isimli kitabında iktisadın ahlakla ilişkisini akademik açıdan ele alarak iktisadi faaliyetten ahlakın dışlanmasıyla ilgili sorunsalı çerçevesinde konuyu tartışmaktadır.

Gelecek derslerimizde Ömer Demir'in Din Ekonomisi ile Akıl ve Çıkar adlı kitapları incelenecektir. Dersimizin çıktısı olarak doktora öğrencilerinin ele alacağı makaleler ile edinilen birikimlerin alana katkı sağlaması hedeflenmektedir.

İSLAM İKTİSAT TARİHİ DERS DEĞERLENDİRMESİ

İslam İktisat Tarihi, Prof. Dr. Faruk Bal eşliğinde yapılan yüksek lisans düzeyindeki bir tarihtir. Dersimiz, tarihin önemi ve İslam İktisat tarihinin Kur'an, çeşitli siyer ve tefsirler, hadisler ve mektuplar gibi birçok kaynaktan beslendiğinin öğrencilere aktarılması ile başlamıştır. Sonrasında Mekke ve Medine dönemleri ele alınmıştır. 610-622 yıllarını kapsayan Mekke yıllarında imanla ilgili meselelerin gündemde olduğu görülmektedir. Medine'de İslam Devleti'nin kurulmasıyla ensar ve muhacirlerin iktisadi konumları, Medine Pazarı, bazı vergilerin kaldırılması, tekellerin kaldırılması gibi önemli ekonomik koşullar tahlil edilmiştir. 4 Halife dönemi ise (632-661) hızlı bir fetih sürecinin yaşanmasıyla gümüş ve altınların piyasada çoğaldığı, iktisadi canlanmanın görüldüğü dönemdir. Bu dönemde kabilecilik anlayışının sonlandırılarak devlet kurumunun Hz. Ebubekir (r.a.) döneminde daha fazla kurumsallaştığı, Hz. Ömer (r.a.) döneminde ise asıl kurumsallaşmanın yaşandığı ve devlet anlayışının kazanıldığını söylemek mümkündür. İktisadi gelişmenin etkisiyle basit bir hayat tarzına sahip olan

Araplar Hz. Ömer (r.a.) döneminde artan refah ile lüks hayatı benimsemeye başlamışlardır.

Emeviler Dönemi ise fetihler aracılığıyla İslam'ın en geniş sınırlarına ulaştığı dönemdir. Abbasiler döneminde iç karışıklıkların yoğun yaşandığını, ilk dönemlerden sonra istikrar kazanıldığını görmekteyiz. Bu dönemin ilim, kurumsallaşma ve refahın arttığı bir dönem olarak özetlenmesi mümkündür. Sonrasında ise Büveyhiler, onların ardından Selçuklular hüküm sürmüştür. Genel bir tarih anlatısından sonra Peygamber dönemi mali yapısı, 4 Halife dönemi mali yapısı, Emeviler dönemi mali yapısı, Abbasiler dönemi mali yapısı ayrı ayrı derinlemesine incelemeye tabii tutulmuştur.

Gelecek derslerimizde mali yapıların dönemler bazında incelenmeye devam edilmesi planlanmaktadır. Genel olarak tarihin ve özel olarak İslam İktisat Tarihi'nin araştırmacıların zihinlerinde olayları doğru anlama ve konumlandırma, tüm zamanları kendi içerisinde değerlendireme ve geleceğe dönük perspektif oluşturabilme kabiliyetleri açısından yeri oldukça mühimdir.

Hasan ATİK

Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE Doktora Programı

KURAN VE EKONOMİ DERSİ DOKTORA PROGRAMI

Maruf Vakfı, 2022-2023 döneminin Kuran, Sünnet ve Ekonomi dersi, İslam ekonomisinin diğer iktisat okullarından farkını ortaya koyabilmek için politik ekonomi tarihini incelemektedir. Politik ekonomi tarihini incelerken odaklandığı ana konu ise “kamu etkisi” yani “devlet”in İslam ekonomisi açısından yeri ve önemidir. Bu derste İslam ekonomisinin kamu etkisi ve denetimi, sistem kurma sorumluluğu ve günümüzdeki piyasa kuralları, kamunun üzerine düşen sorumluluklar, devletin uygulama hedefleri ve devletin tarih içindeki değişimi ve algılanış biçimi üzerine odaklanılmaktadır. İslam’ın ilkeleri doğrultusunda devletin üzerine düşen sorumluluklar incelenmekte, Avrupa iktisat

tarihi ve iktisat okullarının devlet anlayışları ile karşılaştırılmaktadır.

Kuran, Sünnet ve Ekonomi dersinde öncelikle bir çerçeve oluşturulmakta ve bu çerçeve içinde iktisat okulları işlenmektedir. Bu çerçeveye göre;

1. İslam’ın ilkelerinin işletilmesi ve uygulama hedefleri (eşitlik-adalet ayrımı, insani geçim standartlarının neye tekabül ettiği),
2. İslam’ın ekonomi perspektifinde dağılımın önemi ve dağılım düzeninin yürütülmesi,
3. Hakkaniyetin tesisi,
4. Yeryüzü imarının doğayla uyumlu bir şekilde yapılması,

Esma Nur ATASOY

İZÜ, Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı Yüksek Lisans Programı,
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

Kamu sorumluluğu içerisinde, mağdur bırakmamanın öncelenmesi gibi amaç ve hedefler göz önünde bulundurularak, piyasa konuları tartışılmaktadır. Bu derste işlenen en önemli vurgu şudur: “İslam, ekonomik dağılımın hakkaniyeti ölçüsüne önem vermektedir.” Bu bağlamda Kuran’ın tek ana vurgusunun ifade edilmesi istenilse belki de “hak” kavramı olabileceği öne sürülmektedir. Hak kavramı, zulmün karşısında olmak demektir. Bu açıdan en büyük zulmün de “şirk” olması açısından ifade etmek gerekirse; “hak” kavramı büyük bir öneme sahiptir. Bugün “hak”ın teslim edilmesi ve dağılımın İslam’a uygun şekilde yerine getirilmesi için “devlet/kamu etkisi” öncelikli tartışma konusudur. Bu bağlamda yaratılışı ve Sünnetullah kavramını sadece doğa ve fizik kanunlarına değil, aynı zamanda toplumsal yasalara göre de düşünmek gerekmektedir.

Bu derste “Dağılım ekonomisi” yaklaşımının, İslam’ın ilkeleri ile ilişkisi ve uyumunun yanı sıra Avrupa’daki iktisat okullarının da devlete verdikleri pozisyonu işlenmektedir. Merkantilist dönemin müdahaleci ve korumacı devlet anlayışı ile Fizyokrazi’nin tarımı ve serbestiyeti önceleyen devlet anlayışı ilk derslerde işlenmiş olup sonraki derslerde Klasik İktisat, Sosyalist, Marksist İktisat, Keynesyen İktisat, Neoliberal İktisat, Marjinalistler, Avusturya Tarih Okulu gibi okulların “devlet”i nasıl ele aldıkları da ele alınmıştır.

Klasik okulun sadece güvenlikten ve eğitimden sorumlu devlet anlayışı işlenerek dönemin düşünürlerinin ifadeleri de işlenmiştir. Klasik okul için devlet müsrif ve beceriksizdir. Bu yüzden piyasaya müdahale etmemelidir. Tek sorumluluğu vardır; güvenlik ve eğitim.

Sosyalist okulun devlet anlayışı ise denetleyici, düzenleyici ve yeri geldiğinde düzeltici bir güç olarak tasavvur edilmektedir. Bu anlayış içerisinde tarihsel değişime sebep olan güçler teknolojik

değişmelerdir. Ekonomik büyümenin belirleyicileri teknolojik değişmeler ve ölçeğe göre artan verimlerdir. Bu da tekelleşme getirecektir. Bu yüzden müdahaleci olunmalıdır. Marksist okulun fikrîsel arka planında bu anlayış yatmaktadır. Bu derste Marksist okulun devlete çok önem vermesinden kaynaklı devletin ekonomi içindeki yerini görmek adına çokça başlığa değinilmiştir. Marksist ekolün temel kavramları olan emek, emek gücü, yabancılaştırma, yedek sanayi ordusu, azalan kâr oranı, konjonktürel dalgalanmalar ve kriz, piyasa yoğunlaşması, sermayenin merkezileşmesi, sermayenin organik bileşimi gibi kavramlar da incelenmiştir.

Marjinalistlere gelince 1870’lerde Jevons, Bentham gibi isimlerin faydacılığı işlenmiştir. Onlara göre haz ve elemin değerlendirilip faydanın ölçülebileceği ifade edilmiştir. Maliyetlerin yükünü tüketiciler çektiği için ekonomiyi dengeye kavuşturmanın yolu tüketicilerin refaha kavuşturulmasıdır. Bu açıdan faydanın önemine vurgu yapılmaktadır.

Keynesyen okulun devlet anlayışı ise talebi canlandırması bakımından maliye ve para politikaları uygulaması doğrultusunda bir değerlendirme yapılmaktadır. Piyasada eksik istihdam vardır diyen Keynesyen ekonomi anlayışı, ekonomiyi arz yönünden değil talep yönünden ele almaktadır. Piyasaları emek, para, mal piyasaları şeklinde ayırarak ekonominin bütünlüklü bir şekilde yönetilebileceğinin yolunu göstermiştir. Bu bakımdan bu durum, makro ekonominin başlangıcı sayılabilir.

Arz yönlü iktisat, yeni klasik iktisat, yeni Keynesyen iktisat gibi okulların da işleneceği bu derste piyasa ve devlet ilişkisi incelenmeye çalışılmaktadır. Nihayetinde dersin varacağı konum, İslam ekonomisinin kamu denetiminin ve kamu faaliyetinin nasıl olacağı konusundaki görüşleri olacaktır.

Ahmed Taha ERCAN

İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi,
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

KUR'AN VE EKONOMİ DERSİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü'nün Kur'an, Sünnet ve Ekonomi dersi yeni dönemle birlikte Sıtkı Abdullahoğlu riyasetinde tekrar başladı. Ders kapsamında bu dönem de konularına göre tasnif edilmiş Ayet-i Kerimeler ve Hadis-i Şerifler İslam ekonomisi bağlamında özel olarak değerlendirilmeye devam ediyor.

Bu dönem birinci konu olarak "Karz-ı Hasen" bahsi ele alındı. Karz-ı Hasen bahsiyle alakalı olan -siyak ve sibakiyla birlikte- 16 ayet 6 oturum halinde ele işlendi.

Ayetlerde geçen "Allah'a güzel bir borç (Karz-ı Hasen) verme" ifadesindeki "Allah'a güzel bir borç vermek"ten kastın, bir kimsenin başka bir kimseye borcu haricinde başka bir şey talep etmeyerek borç vermesi olduğu; bu fiilin ise Allah'a verilen bir borç gibi tasvir edilerek ne derece kıymet ifade ettiğinin ortaya koyulduğu yorumu benimsendi ve tartışıldı.

Ayetlerde infakın haricinde karz-ı hasene özel olarak vurgu yapılmasının, karz-ı hasenin de özgül bir öneme sahip olduğunu vurguladığına dikkat çekildi.

Karz-ı hasenin yaygınlığı durumunda, atıl kalan kaynakların işleme girmesiyle piyasanın canlanacağı ve faiz yükünden kurtulunacağı gerekçesiyle maliyetlerin dolayısıyla fiyatların düşeceği üzerinde fikir teatisi yapıldı.

Bununla birlikte karz-ı hasenin tek başına faizli kredi kurumunun yerini sürdürülebilir bir şekilde doldurup dolduramayacağı tartışıldı. Piyasada -en azından ilk bakışta- iki tarafın da menfaat sağladığını düşündüğü faizli kredi kurumunun yerine karz-ı hasenin konulması, bu senaryoda

tarafardan birinden bir fedakarlık beklenmesi açısından öznenin inisiyatif ve ahlaki seviyesine fazla bağımlı bir tablo ortaya çıkardığı ifade edildi. Tabiat itibarıyla kısa planlı menfaatini takip etmeye meyilli olan insan fertlerinin oluşturduğu toplumsal yapıyı böylesine bir fedakarlığa bağımlı bir sisteme entegre etmenin ise birçok kişi tarafından takdir edileceği üzere çok kırılğan bir tercih olduğu üzerinde duruldu.

Netice itibarıyla, her ne kadar karz-ı hasen, İslam ekonomik yapısı içerisinde çok mühim bir yer tutsa da İslam ekonomisinin asıl merkezi önerisinin "ortaklık biçimleri" olduğu; karz-ı hasenin ise ancak bu merkez etrafındaki çevrede bir anlam ifade edebileceği vurgulandı. Bir sonraki konu olan "Faiz-Riba" bahsi de bu bağlamda ele alınmaya başlandı.

FİNANS VE BANKACILIK DERS DEĞERLENDİRMESİ

Yüksek lisans öğrencilerine yönelik hazırlanan 2022-2023 güz dönemi "Finans ve Bankacılık" dersi Doç. Dr. Serhat Yüksel eşliğinde yapılan bir derstir. Bu ders, farklı alanlardan gelen öğrencilere temel düzeyde "Finans ve Bankacılık" hakkında bir bakış açısı kazandırma amacıyla işlenmiştir. Bu dersin ilk başlığı olan "Finans" başlığı üzerinde durulmuştur.

Bu ders kapsamında öncelikle finansın tanımı ve şirketlerin ihtiyaç duydukları likiditeyi nasıl temin ettikleri üzerinde duruldu. Bunun yapılmasında, şirketlerin likidite için alternatifleri neler ve bu alternatiflerin sağlamış oldukları avantajların ve dezavantajların neler olduğu görülmeye çalışılmıştır. Devam eden derslerde ise "Şirketler ne zaman batır?" sorusu üzerinden likidite ihtiyacının şirket için ne kadar elzem olduğu ele alındı ve bu durumun anlaşılabilirliği içinse şirket bilançoları incelendi. Dersin devamında yapılan finansal analiz ile şirketleri, yayınlamış oldukları raporları yatay ve dikey analiz üzerinden çok çabuk bir şekilde yorumladık. Yukarıda bahsedilen metodu ülkede şu anda faaliyet gösteren ya da geçmiş yıllarda

faaliyet gösteren ancak günümüzde faaliyet göstermeyen şirketler üzerinden canlı bir şekilde gördük.

Şirketleri incelerken bir yandan da şirketlerin ihtiyaç duydukları kaynakları banka kredisi, bono, tahvil ve hisse senedi vs. üzerinden değil de türev piyasaları üzerinden nasıl temin ettiklerini gördük. Bunlar; forwards, futures, opsiyon ve swap sözleşmeleri olarak dört grupta incelenmiştir. Bu dört sözleşme şirketler için ihtiyaç duydukları kaynakları temin etmenin bir diğer yolludur. Burada ki amaç şirketlerin gelecekteki risklerine karşı ihtiyaç duydukları kaynakları bugünden temin etmeleri için attıkları önemli adımlardır. Çünkü gelecekteki riskler karşısında şirketin iflas etme ihtimalinde söz konusudur. Bu ihtimalleri minimize etme için gerekli adımların bugünden atılması gerekmektedir.

Dersin içeriği ve katılımcıların genel durumu göz önünde bulundurulduğunda slaytlar ve gerçek örnekler ile verimli geçmesi sağlanmıştır.

Abdullah KULUÇ

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı Doktora Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

İSLAM EKONOMİSİ ARAŞTIRMALARI DERSİ

İslam ekonomisi araştırmaları dersi Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKKAŞ moderatörlüğünde işlenmektedir. Söz konusu derste mevcut düzen, serbest piyasa, kapitalist sistem ve modern kurumlar İslam ekonomisi perspektifinden incelenerek tahlili yapılmaktadır. Bu bağlamda her hafta bir kitap tahlili yapıp dersin çıktısı olarak da tartışma konularını içeren birer makalenin üretilmesi hedeflenmektedir. Dönem başından şu ana kadar Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı, Max Weber; Büyük Dönüşüm, Karl Polanyi; Kalkınma Sözlüğü / Wolfgang Sachs; Teknoloji ve İnsanlığın Geleceği, Martin Heidegger; Emek, Kaybolma Yolunda Bir Değer mi?, Dominique Meda; Doğal Teoloji olarak Politik Ekonomi &

Smith, Malthus ve Takipçileri, Paul Oslington; Din ve Finans - Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'daki Yaklaşımların Karşılaştırılması, Mervyn K. Lewis ve İmkansız Devlet, Wael Hallaq gibi eserler okunup tartışılmıştır. Gelecek haftalarda da: Peygamberlik, Dindarlık ve Kar İslam İktisadi Düşüncesinin Kavramsal ve Karşılaştırmalı Bir Tarihi, Ayman Reda; Modernitenin Reformu, Wael Hallaq; Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek Modern Bilginin Eleştirisi, Wael Hallaq; Borcun Ötesinde: Küresel Finasta İslami Deneyimler, Daromir Rudnycky; İslami Kalkınma İçin Bir Model & İslami Ahlak Ekonomisinde Bir Yaklaşım, Shafiullah Jan ve Mehmet Asutay gibi eserlerin okunup değerlendirilmesi planlanmaktadır.

Beytullah DALAY

Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi Bölümü Yüksek Lisans Programı,
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

Günümüzde çevre sorunlardan tutun toplumdaki mutsuzluğa kadar birçok yerde sorunların kaynağında tüketim çılgınlığı yatmaktadır. Özellikle son dönemlerde insanların ihtiyaç duymadıkları mallara olan bağımlılıkları giderek artmaktadır. Bu durum toplumsal huzur için büyük bir sorun teşkil etmektedir. İnsanlar bir ürünü alırken ona ihtiyacı ölçüsünde talepte bulunur. Bu ihtiyaç çerçevesinde yaşamlarını şekillendirip ona göre hareket ederler. Örneğin barınma, gıda, ısınma ve giyinme vb. mallar insanoğlu için tüketimi elzem

olan mallardır. Bu malları temin edebilmek için çalışırlar. Ancak günümüzde özellikle reklamların etkisi ile kendini daha belirgin bir şekilde gösteren tüketim çılgınlığı, insanlara ihtiyaç duymadıkları malları sanki reklam edilen ürün olmazsa mutlu olmayacağını empoze ediyor. Bu algı özellikle sosyal medya gibi sanal ortamlarda insanların birbirlerine yaptıkları gösteriş ile sürekli bir hal alıyor. Peki tüketim çılgınlığının temelinde ne yatmaktadır? Reklamların tüketim üzerinde etkisi nedir?

Kapitalist dönem öncesi insanlar, tüketim yaparken kendi ihtiyaçları üzerinden üretim yaparlardı. İhtiyaç fazlası ürünler ise ticaretle diğer toplumlara satılır ve süreç bu şekilde devam ederdi. Ancak kapitalizmin ortaya çıkması ile beraber ihtiyaçtan fazla üretimin yapılması ve insanların bu fazla ürünleri tüketmesi için yeni adımların atılması öncelikli hedef olarak belirlendi.

Kapitalist dönem öncesi insanlar, tüketim yaparken kendi ihtiyaçları üzerinden üretim yaparlardı. İhtiyaç fazlası ürünler ise ticaretle diğer toplumlara satılır ve süreç bu şekilde devam ederdi. Ancak kapitalizmin ortaya çıkması ile beraber ihtiyaçtan fazla üretimin yapılması ve insanların bu fazla ürünleri tüketmesi için yeni adımların atılması öncelikli hedef olarak belirlendi. Bu hedef, yarın yokmuşçasına tüketimin arttırılması üzerine kuruluydu. Maddi

haz üzerinden kurulan bu sistem insanlara aşırı tüketimi teşvik ediyordu. Özellikle reklam çalışmaları ile insanlara ihtiyacı olmayan ürünler bile onlar için çok önemliymiş gibi gösteriliyordu. Sürekli tüketim olacak ki sermaye birikim süreci devam etsin. Halbuki reklamlarda anlatılan ürünlerin bizim bir ihtiyacımıza cevap vermesi gerekiyor ki gösterilen bu ürüne talepte bulunalım. Örneğin, günümüzde telefon üzerinden bir çılgın tüketim söz konusudur. Geçen sene alınan ürünün

Özellikle hayatımızda kritik bir yer edinmiş olan sosyal medya üzerinden insanların birbirlerine sahip olmadıkları hayatları yaptıkları tüketim üzerinden gösterme çabası vardır. Bu çaba bizlere bu tüketim çılgınlığının temelinde maddi hazzın yattığını göstermektedir.

üzerinden çok zaman geçmemesine rağmen yenisinin çıkması ile sanki yeni aldığımız ürün ihtiyaçlarımızı karşılamıyor da yenisine ihtiyaç duyuyoruz. Bu "yeni" çıkan ürün için gelecekteki ihtiyaçlarımızdan vazgeçiyoruz. Ayrıca sürekli değiştirilen ürünlerin geri dönüşümü zor olduğu için çevrenin kirlenmesine sebep oluyor. Bu tüketim sorunu sadece aile ya da toplum içinde bir sorun değil aynı zamanda doğal kaynaklarında aşırı kullanımı sonucunda çevre sorunlarına da sebep olduğu görülmektedir. Doğal kaynakların sürekli kullanımı ile doğa tahrip ediliyor ve böylece gelecek nesillere küresel çevre sorunları miras olarak kalıyor.

Özellikle hayatımızda kritik bir yer edinmiş olan sosyal medya üzerinden insanların birbirlerine sahip olmadıkları hayatları yaptıkları tüketim üzerinden gösterme çabası vardır. Bu çaba bizlere bu tüketim çılgınlığının temelinde maddi hazzın yattığını göstermektedir. Sırf gösteriş olsun diye elindeki imkanları ihtiyacı olmayan ürüne harcayan bu insanlar, tanımadıkları insanlara tüketim üzerinden üstünlük kurma çabası içindedirler. Temelde maddi haz olan bu hareket, tüketimin daha da artmasına sebep olduğu gibi empati duygusundan uzaklaşılmasına sebep oluyor. Böylece birbirlerine yabancılaşmış insanların yaşadığı bir toplum görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Örneğin, gıda tüketimi için yapılan reklamlarda ise özellikle sosyal medya üzerinden ünlü restoran sahipleri sattıkları ürünleri sırf çok fazla takipçiye sahip oldukları için normal

fiyatın kat be kat üstünde servis ediyor. İnsanlar ise sosyal medyada daha fazla takipçiye ulaşmak için bu yerlerin reklamlarını yapıyor. Bu durum ise diğer tüketicilerin bilincinde bu yerlerde tüketilecek olan gıdaların onlar için daha fazla haz alacaklarına yönelik bir algının oluşmasına sebep oluyor. Böylece tüketici, bu haza ulaşmak için anormal derecede pahalı olan ürünleri tatmak istiyor. Bunun doğal sonucunda ürüne olan talebin suni bir şekilde artması ile normal fiyatın üzerinde bir satış gerçekleşecektir.

Diğer taraftan tüketimin artırılması için yapılan reklam çalışmaları firmalara ürünlerini daha kolay satma imkânı sağlıyor. Aynı iki ürünü düşünecek olursak reklamı yapılan ürün ister istemez bir güven aşıladığı için hemen satılırken, aynı özelliklere ve kaliteye sahip olan diğer ürün ise arka planda kalıyor. Bu strateji ile reklamı yapılan ürünün popülerliği artarak devam eder. Tabii ki bunun doğal sonucu olarak reklam veren firmaların hem gelirleri artar hem de rakiplerine karşı büyük bir avantaj yakalamış olurlar. Örneğin insanlar, başka şehirlere yaptıkları seyahatlerde önceliği gezip görülebilecek yerlerin ardından hemen o bölgede tanınan restoran, cafe veya mağazaları ziyaret ederler. Bu ziyaretin yapılmasının arka planında sosyal medya gibi mecralarda yapılan reklamın payı çok büyüktür. Çünkü, ürün hakkında herhangi bir fikir sahibi olunmasa bile reklamlar o ürünün güvenilir olduğunu aşıyor ve bu sayede çok uzak yerlerden gelen tüketiciye ürün satılmış olunacaktır. Bu çekim gücü günlük hayatta sık sık karşılaştığımız bir durumdur.

Sonuç olarak günlük tüketimimizde reklamın payı çok büyüktür. Bu durum o kadar çok önem kazanmaktadır ki firmaların reklamlara ayırdıkları bütçeler çok ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Öyle ki ihtiyaç duymadığımız ürünler bile reklamlarda kullanılan renklerden tutun kullanılan ışığa kadar birçok faktörden dolayı ilgimize çekiyor ve hemen o ürünlere sahip olmak istiyoruz. Tamamen insanları tüketim için dürtten reklamlar yüzünden toplumdaki bireyler, binemeyecekleri kadar arabaya ve kullanamayacakları eve sahip olma isteği bu dürtünün bir sonucudur.

Adem KARTAL

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

SELÇUKLU VE OSMANLI EKONOMİSİNDE VAKIFLARIN ROLÜ ‘AHİ EVRAN VAKFI ÖRNEĞİ’

Selçuklu devleti, artan üretim ve vergi gelirlerini tarım, ticaret, sanayi ve şehirlerin geliştirilmesi için gerekli altyapı yatırımlarına yöneltmişti. Selçuklular altyapı yatırımlarını doğrudan devlet eliyle değil, vakıf işletmeleri icat edip teşvik ederek vakıf işletmeler eliyle yaptılar. Vakıf işletmeler, üretim artışlarının sektörler arası transferinde ve gelir artışının tüm topluma ve sosyal sınıflara dağılımının düzenlenmesinde iktisadi ve sosyal rol oynayan ana kurumdu.

Şecerenamelerde bahsedildiği üzere, Ahî Evran, bütün İslâm âlemindeki debbâğhane (deri atölyesi) ve meslekleri mamur hale getirip ihya etmişti. Etrafa halifeler gönderdi. Bu halifeler, esnaf birliğini temsil ederlerdi. Bu temsil mesleki ve hukuki alanları kapsar. Deri temin edilecek yerlerden, esnaf birliği hissesine düşen derilerin tedarik edilmesini yönetirler. Kalfalık ustalık terfilerini yaparlar. Esnaf birliği nizamının uygulanmasını denetlerler ve uymayanları uyarır, meslekten men edebilir, gerekli görürse mahkemeye konuyu intikal ettirebilirler. Ahî Evran bölgedeki diğer meslek sınıflarını da örgütleyerek her iş kolunda kümelenme modeliyle

aynı meslekten olanların oluşturduğu esnaf birliklerini kurmuşlardır. Geliştirdiği kümelenme teorisi ve modelinde, üretici birliklerinin toptan pazarlarda ihtiyacı olan hammaddeyi öncelikli satın alma hakkı tanınması gerektiğini belirtir. Üretim birliğinin yöneticisi olan şeyhlerin en önemli görevi hammaddeyi birlik adına toptan pazardan satın almaları ve birlik üyelerine dağıtmalarıydı. Hammaddeyi satın alma üstünlüğü sağlayan bu hak, kümelenmiş üreticilerin en önemli haklarından biri olup kümelenmenin üreticiye sağladığı önemli bir ayrıcalıktır. Ahî Evran’ın geliştirdiği bu tedarik modelinden hareketle Selçuklular ve Osmanlılar döneminde üretim birliklerine hammadde tedarik eden toptan pazarlar ortaya çıkmıştır. Üretici birliklerinin öncelikli satın alma hakkına dayalı tedarik sistemi, Selçuklu ve Osmanlı ticaret sistemini de şekillendirmiştir. Şehirlerdeki üretim birliklerinin ihtiyacı olan hammaddeyi tedarik etmekle görevli “tezkiireli (izinli) tüccar”lar ortaya çıkmıştır. Bu tezkiireli tüccarlar, hammaddeyi diğer tüccarlara göre öncelikli satın alma hakkına sahiptirler.

Osmanlı’da Perakende satış fiyatları tüketici lehine narha tabidir. Örgütlendiğinde üreticinin tekel oluşturup fiyatları arttırmaması için üretici kârı olarak maliyete %10-20 kâr payı ilave edilerek narh fiyatı belirleniyordu. Devlet ancak meslek birlikleri veya mensuplarıyla ilgili mahkemelere intikal eden sorunların çözümünde pozitif müdahalede bulunmaktadır. Avrupa klasik iktisadi düşüncesine en büyük eleştiriler de devlet müdahalesinin sınırlandırılması nedeniyle güçlenen kapitalistin çalışanları ve tüketiciyi açıkça sömürmesine, toplam gelir artarken

toplam refahın artmayıp aksine fakirleşmiş sınıfın giderek artmasına yol açmasına yönelik olmuştur. Avrupa klasik iktisadi düşüncesindeki doğal ekonomi anlayışı ve görünmez el, ekonomiyi dengeye getirmemiş, kapitalistin menfaati genel ekonominin menfaatine olmamış, ekonomik denge kapitalist sınıf lehine olmuştur.

Osmanlılar özerk meslek örgütleriyle güçlendirilmiş özgür müteşebbis elinde toplanan kapitalin, yine yüksek gelire mensup yönetici ve askerî sınıfın, mültezim, sarraf, tüccar gibi tasarrufu olanların tasarruflarını korumuş kapitale dönüştürmelerine, yani vakfetmelerine önem vermektedir. Bu şekilde korunan vakıf varlığından sağlanan gelirlerle, yaşamları boyunca ve öldükten sonra hem ailelerine sürekli ücret geliri sağlıyorlar hem de hayır hizmetlerini ve sosyal yardımları sürdürülebilir halde sürekli yapabilir hale gelmiş oluyorlardı. Devlet kamu yararına vakfedilen sermayeye katkı sağlamak üzere, özellikle tarım kesiminden elde edilen vergi gelirlerinin bir kısmını (ortalama %10) vakıflara tahsis etmişti. Yine devlet, kamu yararına vakfedilen sermayeye katkı sağlamak üzere, şehirlerdeki kira getirecek önemli alanları vakıflara imtiyaz sağlamak üzere vermektedir. İmtiyaz oluşturan bölgelerde inşa edilen çarşı, han, dükkân gibi yapılardan elde edilen kira geliriyle vakfın hayratı olan ve şehrin ihtiyacı olan sosyal, dini, kültürel ve iktisadi altyapıyı inşa etmek üzere belirlenen alanlar, yine bir imtiyaz olarak vakıflara verilmişti.

Selçuklu-Osmanlı klasik iktisat sisteminin beş temel unsurunu başlıklar halinde şöyle

sıralayabiliriz: Özgür müteşebbis ve çalışanlara dayalı örgütlenmiş özel sektör. Örgütlü özel sektör eliyle ve devlet desteğiyle yürütülen, tedarik, üretim ve satış aşamalarında örgütlenmiş serbest piyasa ekonomisi. Üretici ve tüketici lehine fiyat istikrarı ve arz bolluğu sağlayan toptan ve perakende pazarlar. Toptan piyasalarda serbest fiyat, perakende piyasalarda narh sistemi. Özgür kişilerin kapital birikimini vakfederek koruyan, vakıflarda toplanan kapitali altyapı yatırımlarına, sosyal yardımlara, transfer harcamalarına dönüştüren vakıf sistemi. Piyasayı düzenleyen, vakıflara vergi transferleri yaparak destekleyen sosyal devlet. Selçuklu döneminde başlayıp Osmanlı döneminde oluşumunu tamamlayarak sistem haline dönüşen “klasik iktisat sistemi”, Osmanlı’nın güçlü döneminde (1500-1750) Anadolu sanayi devriminin tamamlanmasıyla zirveye ulaşarak gelişimini tamamlamıştır. Osmanlı klasik iktisat sistemi, Tanzimat döneminin başlangıcına (1839) kadar uygulanmaya devam etmiştir. Bu dönemde İngilizlerle imzalanan serbest ticaret anlaşması iç piyasadaki dengeyi tamamen bozmuş, esnaf ve sanayi birlikleri üretim yapamaz hale gelmiştir. Bu anlaşma ile yabancılara iç gümrük uygulanmamış ve dış gümrükte de çok cüz’i bedeller alınmıştır. Zaten çağdaşlarına nazaran sanayisi çok ileride olan İngiltere’den gelen mamul mallar, bu vakıf işletmelerinin ve esnaf örgütlerinin üretimlerini hakikaten anlaşma ismiyle müsemma olduğu gibi baltamış ve peşi sıra gelen diğer Batılı ülkelerle yapılan serbest ticaret anlaşmaları ile bu sistem tamamen iflas etmiştir. Günümüzde önemini daha iyi kavradığımız bu örgütlü sistemin ne kadar insancıl olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Gökhan KARA

İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

GERÇEK KAPİTALİZM BU DEĞİL Mİ?

Dünya kapitalist nizâmın iflasını ilan ederken, tarihler 1929 ila 1939’u gösteriyordu. Büyük Buhran’dan sonra dünyada sosyalist fikirler kendini göstermeye başlarken, Avrupa’nın orta yerinde faşist-korporatist idarelerin mevcudiyeti tam da aradığı çatışma zeminini bulmuştu. Bu tarihten sonra liberal fikirler ve onun getirdiklerine karşı bir harp başlatılmıştı. Devam eden süreçte otoriter ve totaliter devletler eliyle sürdürülen bu harpler, iki bâtılın (Doğu-Batı Blokları) biri aleyhine birbirini tarumar etmesiyle nihayete ermişti. Geride bıraktığımız asırlık bir serencamda kapitalizmin yıkıldığı düşüncelerini dikte eden birtakım odaklar, sanki bir zafer elde etmişçesine

statü devşirme yarışına çoktan girişmişti. Bir tarafta bu statü rekabeti devam ededursun, diğer tarafta tabiri caizse atı alan Üsküdar’ı geçmiş miydi? Gerçekten de kapitalist sükeler büyük bir sefalet içerisinde ölmüş müydü? Kapitalizmin iktisadi motivasyonu sosyalistler ve faşistler eliyle çökertilmiş miydi? Kolektivist atmosferin getirdiği bütüncül bakış açısı ve pratiği kapital süjenin birey eksenli stratejisini bulmaca çözer gibi çözmüş müydü?

Bizi tüm bu soruların cevabına ulaştırabilecek anahtar soru ise kanımca şudur: Gerçek kapitalizm bu değil mi?

2148 03

Bu sorulara aranan cevaplar yıllardır hem literatürde hem de belli başlı köşe yazılarında ve medyatik platformlarda tartışılıyor. Belki de en mühim sorunsal yaşadığımız çağın kapitalist argümanlarına nasıl bakmamız gerektiğidir. Buradan hareketle, kapitalizmin yıkıldığı yahut toplum eğilimli yumuşadığı tezlerine hitaben kapitalist kimi çevrelerin benzer bir cevabı var: "Evet, sizin güya kapitalizm dediğiniz meta yıkılmaktadır; zira 'gerçek kapitalizm' bu değil!"

Gerçekten de, kapitalizm senelerdir kendi kurduğu nizamın açmazlarını görmesinin akabinde onu düşman edinmekte çok mahirdir. Dolayısıyla "eleştiri ruhu"nu yitirmemek kapitalist çevrelerin en mühim hassasiyeti olarak görünüyor. O hâlde bu noktada şu soruyu sormak iktiza ediyor: Teorik çerçeveye binaen 1929 Buhranı'nı aşarak "refah devleti"nin yerine "neoliberalizm"i ikâme eden de yine aynı çevreler değil midir? Tıpkı dün olduğu gibi bugünün kapitalist eleştirmenleri de geçmiş dönemlerini kötülüyor. Coğrafi keşiflerden sonra başlayan sömürgecilik ve emperyal baskılar furçasının iktisadi motivasyonunu kapitalist sistem olarak tanımadıklarını deklare ediyor. Üstelik bu şekilde kendilerini güncelleyerek zamana, mekâna ve teknolojiye adapte olabilen bir sistem parametresi geliştiriyor. Öyle anlaşıyor ki, kapitalizmin "kendini gerçekleştirme" programı bu çerçevede hayata geçiriliyor.

Bugün kapitalizmin güncel ruh hâline yönelik en ciddi ve sarsıcı tenkitler de üzülerak ifade edilmeli ki, yine bazı kapitalist çevrelerden geliyor. Son yıllarda bunların en dikkat çeken olan "anarko-kapitalist" anlayış, liberteryen bir motivasyonla ABD başta olmak üzere dünya kapitalist paradigmasını düşman ilan etmiş vaziyette. Öncülüğünü 1940'lı yıllardan itibaren Murray Rothbard'ın yaptığı ve günümüzde Hermann Hoppe, Walter Block, Lew Rockwell gibi düşünürlerin ve akademisyenlerin devam ettirdiği anarko-kapitalist gelenek, devletli bir dünya kapitalizminin esasen kapitalizmin önündeki setlerden biri olduğu ve bu sistemin imha edilmesi gerektiği önermesiyle öne çıkıyor. Onlar klasik liberalizmi ve hatta neoliberalizmin getirdiklerini çoktan aşmış görünüyor. Türkiye de dâhil olmak

+12%

üzere dünya ülkelerindeki gençleri, bilhassa lise düzeyindeki yeni nesli tılsımlı mefhum "özgürlük" ile yeniden etkiliyor. Bu gençlerin gönüllü ya da teşvik güdümünde kurduğu liberteryen kulüpler ve cemiyetler aracılığıyla kapitalizm, yavaş yavaş yeni dönüşüm teorisini tabana yayıyor. Böylece, 1800'lü ve 1900'lü yılların liberal dünyasında devlet aygıtına alenen savaş açmak çok mümkün değilse de, bugün devlet örgütüne savaş açan "anarşist-liberteryen" bir topluluk çoktan etkisini hissettiriyor.

ABD başta olmak üzere dünyanın her yerine yayılmakta olan ve astronomik rakamlarla finanse edilen liberteryen think-tank kuruluşlarının mümessilleri, günceli ve geçmişi reddederek yeni ve henüz lekelenmemiş bir kapitalist paradigma ortaya koyuyor. Bunca senelik kapitalist yaşamışlıkların esasen "gerçek kapitalizm" in bir ürünü olmadığı propagandasıyla kendini geçmişteki gibi yeniden "lâyusal" görüyor.

Anarko-kapitalist çevreye göre, Amerikan Merkez Bankası FED, IMF, Dünya Bankası, ulus devletlerin merkez bankaları gibi kuruluşlar kapitalizmin sözüm ona tam anlamıyla ortaya koymak istediği refaha karşı kapsamlı bir engel teşkil ediyor. Bürokrasi zihniyeti lanetleniyor, Müslümanlar da dâhil dünya vatandaşlarının büyük endişe ve rahatsızlık duyduğu "teknokratik ve siyasi" yozlaşma, yolsuzluk ve sömürü nizamı reddediliyor, devlet ve siyasi otorite "özgürlük" kisvesi altında adeta şeytanlaştırılıyor. Üstelik bu yaftalamalar sadece iktisadi müesseseler üzerine olmayıp, aynı zamanda eğitim, sağlık, tarım vb. alanlarda uygulanan siyasi-ideolojik reform ve politikalara da vuruluyor. Liberteryen hareketin

devletin yersiz ve zamansız müdahalelerine karşı uyguladığı bu eleştiri tarifi, sermayedar çevre başta olmak üzere müspet bir toplumsal karşılığa tekabül ediyor. Tarihsel ölçekte buna benzer “cambaza bak”¹ aldatmacaları, kapitalizmin yıkılma ya da esneme belirtilerini yine kapitalist argümanlarla örtbas etmiş görünüyor.

Son tahlilde, güncel temas etmek suretiyle, pandeminin yeniden ifşa ettiği kapitalist kör düğümleri mevzu bahis “gerçek kapitalizm” taraftarlarının; bilhassa yukarıda da ifade edildiği gibi anarko-kapitalistlerin gözünden okumak meseleye açıklık getirecektir. Kapitalizmin pandemiyle birlikte artan büyük eşitsizliklerin en büyük müsebbibi olduğu konusunda anti-kapitalist itirazlar her geçen gün artıyor. Üstelik eşitsizliklerle sınırlı kalmayıp, toplumsal işbirliğinin her geçen gün azalması ve uluslararası arenada kapitalizmin öngördüğü küreselleşme hareketlerinin buna ön ayak olması gibi görüşler sıklıkla dile getiriliyor. Bu durum karşısında, sözüm ona gerçek kapitalizmin teorisyenleri geçmişte olduğu gibi bugün de kapitalist öznenin “bağımsız” yörüngesine müdahale eden birtakım güçlerden söz ediyor. Söz konusu güçlere yöneltilen eleştiriler tabii ki “laissez-faire” anlayışını temel alıyor. “Bırakınız yapsınlar” anlayışı temel ekonomik aktörlere (üreticiler-tüketiciler) yapılan devlet müdahalesiyle bozuluyor. Böylelikle toplumsal işbirliği sekteye uğruyor ve toplum kaynak dağılımında verimsizlik dönemine geçiş yapıyor. Dahası, kısmi rezerv bankacılığı ve devletin itibari para sistemi kapitalist nizamın bozulmasına azami düzeyde katkıda bulunuyor.

Bununla birlikte, kimi çevrelerce kapitalizmin yerine ikâme edilmek istenen “eşitlikçi” alternatif, doğru olsa bile açıkça toplumsal mutabakatı ve refahı bozuyor. Zira, eşitlik hem zamansal hem de mekânsal olarak belirsiz bir yapıya sahip olması hasebiyle “tumdengelimci (a priori)” bir bakış açısıyla reddediliyor. Ayrıca, tarihsel olarak, Batı dünyasındaki işbirliği ve dayanışma düzeyinin kapitalizm karşıtlarının iddia ettiği

gibi azalmadığı, bilâkis piyasalar ve küreselleşme kendini gösterdikçe arttığı iddia ediliyor. Avrupa ülkelerindeki “sosyal demokrasi” efsanesinin ve “işsizlik maaşı, sosyal yardım” gibi anarko-kapitalistlerce “popülist” uygulamaların, kamu harcamalarını kapitalist israfa nazaran daha da artırdığı görüşleri öne sürülüyor.

Sonuç olarak, onlara göre, gerçek bir kapitalist nizam temin edilmek isteniyorsa bunun “devlet ve bürokrasi” aygıtlarıyla gerçekleştirilmesi mümkün görünmüyor. Böylelikle, bu gibi düşünceler “devletin itikatlaştırılması” tehlikesine nazaran daha yumuşak karından -bireyin özgürlüğü üzerinden- insanlara hitap ediyor ve cezbedici bir hüviyete sahip oluyor.

Buraya kadar anlatılanlar ışığında İslâm ekonomisi araştırmacılarına düşen görevlerden biri; öyle zannediyorum ki, yaşadığımız çağın kapitalist projeksiyonunu iyi idrak edebilmektir. Aykırı kapitalist çevreler, geleceğe dair idealist bir biçimde “devletsiz kapitalizm” tasavvur ediyor. Her ne kadar idealist düşünceler olsa da, onlar bu şekilde sürekli olarak motive oluyor ve düşündüklerinin bir kısmı öyle veya böyle zaman içerisinde realite hâline gelebiliyor. Buna karşın, İslâm ekonomistleri başta olmak üzere diğer ilmi ve bilimsel sahalardaki düşünürlerin, kapitalizmin dönüşüm teorisini iyi takip etmesi ve bu yeni kurgulamaları anlayıp ona göre müstakbel çözümlemelere gitmesi son derece mühim görünüyor.

¹ Bir çeşit hedef sapıtırma yöntemi. Sirklerde yankesicilerin, “ipteki cambaza bak” diyerek izleyicilerin dikkatlerini başka bir yöne çekmek istemelerine atfı yapılan deyim. Kapitalistlerin kapitalizmin aksaklıkları için başkalarını suçlamaları bir çeşit “cambaza bak” metodu olarak anlaşılabilir.

KİTLE FONLAMASI ALTERNATİF BİR İSLAMİ FİNANSMAN YÖNTEMİ OLABİLİR Mİ?

Finansmanda inovasyon imkânının artması, girişimciler açısından finansman temininde karşılaştıkları engelleri ortadan kaldırarak hem ekonomik büyümeyi hem de finansal teknolojiler alanında ciddi katkıları beraberinde getirmektedir.¹ Kitle fonlamasının ortaya çıkmasıyla birlikte, girişimcilere alternatif bir finansör profili ve coğrafi sınırlamaları olmayan bir yatırım gerçekleştirme fırsatı oluşmuştur.² Kitle fonlaması, son yıllarda tüm dünyada hızla gelişim gösteren alternatif

bir finansman yöntemidir. Bir ürün-projenin gerçekleştirilebilmesi için birçok yatırımcı ile proje sahibini çevrimiçi ortamda buluşturan ve ilgili fonun bu platformlar üzerinden sağlanmasını gerçekleştiren bir uygulamadır. Bu uygulama, girişim sermayesinde gelişen bir olgu olarak günümüzde faaliyetlerini sürdürmektedir.³ Bu konseptin en temelde geleneksel finansman temini yöntemlerinden farkı; çevrimiçi ortamda çeşitli platformlar aracılığıyla kolay bir kaynak toplama sistemi olmasıdır.⁴

¹Junge, L. B., Laursen, I. C., & Nielsen, K. R. (2022). Choosing crowdfunding: Why do entrepreneurs choose to engage in crowdfunding? *Technovation*, 111, 102385.

²Zhang, H., & Chen, W. (2019). Crowdfunding technological innovations: Interaction between consumer benefits and rewards. *Technovation*, 84, 11-20.

³Cai, W., Polzin, F., & Stam, E. (2021). Crowdfunding and social capital: A systematic review using a dynamic perspective. *Technological Forecasting and Social Change*, 162, 120412.

⁴Mollick, E. "The Dynamics Of Crowdfunding: An Exploratory Study", *Journal of Business Venturing*, No.1 Vol. 29 (August,2014),1-16.

Kitle fonlaması platformu, yalnızca işlerini geleneksel olarak yürüten girişimler tarafından sağlanmaz. Son dönemlerde şer'i kitle fonlaması platformları da ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kitle fonlaması aslında yeni bir fikir değildir. Bu kavramın 1700' lü yıllarda örneğini bulmak mümkündür. Jonathan Swift tarafından başlatılan İrlanda kredi fonu gibi mikrofinansman en belirgin örneklerden biridir. Kredi fonları İrlanda'daki yoksullara kredi sağlamıştır; İrlanda'da bulunan hanelerin yaklaşık %20'si kredi fonlarını kullanmıştır. Bir başka ifadeyle kitle fonlaması kavramı, mikrofinans kavramının ve internet üzerinden kitle kaynak kullanımı kavramının dönüşümüyle ortaya çıkmaktadır.⁵ Başka bir tarihi örnek ise, "Marillion" adındaki bir rock grubunun 1997 yılında düzenledikleri turne için hayranları üzerinden topladığı finansman desteğidir. Görüldüğü üzere geçmiş dönemlerde benzer uygulamalar yaşandığını söylemek söyleyebiliriz.

Kitle fonlaması platformu, başta Küçük ve Orta Ölçekli Mikro İşletmeler sektörü olmak üzere ekonominin her sektörüne pratik ve yeni olarak entegre edilebilir. KOBİ'ler için finansman sağlamada alternatif bir yöntem olabilir. Kitle fonlamasının dört farklı modeli bulunmaktadır. Bu modeller; bağış, ödül, hisse ve borç temelinde geliştirilen kitle fonlamalarıdır. Ödül bazlı kitle fonlaması yönteminde, girişimci, yatırımcılara talep ettiği fona karşılık olarak finansal değeri düşük olmayan bir ödül sunarken; bağış bazlı kitle fonlamasında ise bağışçılar, yetimhane, okul

vb. kâr amacı gütmeyen projelere sermayesini yatırırlar. Herhangi bir ödül sunma durumu bulunmamaktadır. Hisse bazlı kitle fonlamasında ise durum biraz daha farklıdır. Bu modelde, yatırımcılara bir girişim-proje aracılığıyla ortaklık imkânı sunulmaktadır. Ortaklık, fon sahipleri tarafından hisse senedi veya kâr payı şeklinde gerçekleştirilmektedir. Yatırımcıların projeye sağladığı bu destek, şirkete ortaklık veya hisseler aracılığı ile kâr elde etme sonuçlarını doğurmaktadır. Son model ise borç bazlı kitle fonlamasıdır. Bu modelde ise, borç verme-ödeme şeklinde adımlar gerçekleştirilmektedir. Projeye yatırım yapan fon sahibi, sonrasında faizi ile geri almaktadır.

Kitle fonlaması platformu, yalnızca işlerini geleneksel olarak yürüten girişimler tarafından sağlanmaz. Son dönemlerde şer'i kitle fonlaması platformları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Kitle fonlaması İslami finans ile düşünüldüğünde birçok yönden uyum sağlamaktadır. Her ne kadar İslami kavramını açıkça bünyesinde taşımasa da işlem ve modelleri İslami finansın merkezinde olan yardımlaşma, dayanışma, ihtiyaç sahiplerine ulaşım vb. yönden uyum sağlamaktadır. Tarihi süreç içerisindeki ilk kitle fonlaması örneklerine bakıldığında merkezde yardımlaşma-dayanışma unsurunun olduğu görülmektedir. Bu nedenle kitle fonlaması platformlarının tasarımdan uygulama sürecine kadar İslami hassasiyetler barındırarak geliştirmek mümkün ve makul görünmektedir.

Kitle fonlamasının Türkiye'deki gelişim süreci, 2010 yılında ilk kitle fonlaması platformu olan Crowdfon ile başlamaktadır. Crowdfon resmi olarak 2013 yılında piyasada faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır. 2010 yılında kullandığı isim ise "Projemefon"dur. Bu platform, edebiyat, müzik, tasarım, sanat, teknoloji vb. birçok proje kategorisini kullanıcılarına sunmaktadır.⁶

⁵ Hobbs, J., Grigore, G., & Molesworth, M., "Success In The Management Of Crowdfunding Projects In The Creative Industries", Internet Research, No.1, Vol.26(2016),146-166

⁶ Ünsal, S. (2017). Kitleseel fonlama iş yapma yöntemini değiştirecek yeni sistem. Ceres Yayınları

Fongogo, Fonbulucu, Buluşum, Arıkovanı, Fonangels ve daha birçok kitle fonlaması platformu Türkiye’de faaliyetlerini sürdürmektedir.

Türkiye’de kitle fonlaması platformlarının yasal süreci ise 2017 yılından sonra şekillenmeye başlamıştır. 2017 yılına kadar bağış ve ödül bazlı uygulamalar yapılmış olup, 2017 yılında 6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanununda yapılan değişiklik ile paya dayalı kitle fonlaması platformlarına faaliyet alanı tanınmıştır. Tam anlamıyla kitle fonlaması platformlarının yasal zemininin sağlandığı dönem, 2019 yılında SPK tarafından “Paya Dayalı Kitle Fonlaması Tebliği (III-35/A.1)” yayımlanmasıdır. Bu gelişmeyi takiben, 2021 yılında “Kitle Fonlaması Tebliği (III-35/A.2)” ile projelerin borç bazlı olarak da finanse edilmesine imkân tanınmıştır. Bu gelişmeler kitle fonlaması platformlarının faaliyet alanı için en önemli gelişmelerdendir. Bu sektöre olan talebin aktifliği ve sürekli artış göstermesi resmi rakamlara bakıldığında açıkça görülmektedir. Örneğin 30.06.2022 tarihinden itibaren, paya dayalı kitle fonlaması kampanyalarından toplanan toplam tutar 65,1 milyon TL şeklindedir.⁷ Kitle fonlaması platformları ile çeşitli projelere yatırım yapacak birçok finansör profili sektörün gelişimine ciddi katkı sağlamaktadır.

Özetle geleneksel finansman yöntemleri haricinde, başta kitle fonlaması olmak üzere teknolojik inovasyon ve yenilikler barındıran birçok finansman yöntemi İslam iktisadı yapı ve esasları ile çatışmadığı sürece, bütüncül bir sistem oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Zekât, sadaka, karz-ı hasen vb. yenilikçi finansman tasarımlarıyla buluşturularak, çift yönlü olarak fayda sağlaması gerçekleştirilebilir. Bu nedenle İslami hassasiyetlere sahip yatırımcı-girişimci profilleri, kitle fonlaması platformları aracılığıyla birçok proje gerçekleştirerek hem sektörel hem de manevi olarak kazanç sağlayacaklardır.

⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi. "Katılım Finans Strateji Belgesi"
Erişim: 18 Aralık 2022. <https://www.cbfo.gov.tr/sites/default/files/2022-10/cumhurbaskanligi-finans-ofisi-katilim-finans-strateji-belgesi.pdf>

Ahmed Taha ERCAN

İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi,
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

İSLAM'IN ERKEN DÖNEMİNDE KAPİTALİZMİN DOĞUŞU

BENEDİKT KOEHLER

Koehler'in 2014 yılında yayınladığı "İslam'ın Erken Döneminde Kapitalizmin Doğuşu" isimli kitabı, akıllara benzer bir tezi dillendiren eski bir metni, yani Maxime Rodinson'un 1966 yılında yayınladığı "İslam ve Kapitalizm" kitabını hatırlatmaktadır.¹

Tıpkı Rodinson gibi Koehler de yaygın kanaatin aksine İslam toplumlarında çok eski tarihlerden itibaren gayet kompleks ticarî enstrümanların ve metotların yaygın bir şekilde kullanımda olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca kabaca Orta Çağ olarak adlandırılan zaman diliminde, Avrupa'daki ticarî hacmin ve nakdî ekonominin inanılmaz darlığı karşısında İslam toplumlarındaki devasa ticarî hacim, etkinlik ve nakdî ekonominin yaygınlığı, Koehler tarafından, mevcut tarih algımızı sarsan realiteler olarak okunur.

Böylece Koehler, Batı-merkezli tarih anlatılarının bizi bir yanılsamaya mahkum ettiğini ve apaçık bir şekilde ortada duran gerçekliğin üstünü örttüğünü iddia eder: O'na göre kapitalizmin gelişimi, Batı Avrupa'nın lokal dinamikleri ile açıklanamaz. Kapitalizm Batı Avrupa'nın kendi iç serüveninin tabii bir neticesi değildir. Kapitalizmin gelişiminin, İslam toplumunun tarihe müdahalesinin Batı Avrupa açısından oluşturduğu krizler ve sonrasında

¹ Aynı şekilde Henri Pirenne'in "Hz. Muhammed ve Şarلمان" ve İsmet Özel'in "Kalın Türk" kitaplarını hatırlattığı da ifade edilebilir.

Batı Avrupa ile İslam dünyası arasında kurulan münasebetler hesaba katılmadan makul bir şekilde açıklanabilmesi mümkün değildir.

Koehler Batı Avrupa'da kapitalizmin gelişmesinde özellikle ilk fetih dönemlerinde Müslümanların yoğun akınlarına maruz kalıp ardından Haçlı Seferleriyle birlikte Müslümanlarla ciddi ticarî ilişkiler kurmaları dolayısıyla Müslüman dünya ile sıkı münasebetleri olan İtalyanların, Müslümanlardan tevarüs ettikleri iki ana yöntemi (veya kurumu) hususen vurgular. Bunlar muhasebe teknikleri ve tüzel kişiliktir. Koehler bu iki kurumun Batı Avrupa'ya girişinin iki İtalyan'ın eliyle gerçekleştiğini iddia eder: Pisa'lı Leonardo Fibonacci ve Assisi'li Francis. Koehler, bu vurgularıyla sıkça ilk adımlarını İtalya'da atmaya başladığı kabul edilen kapitalizmin doğumunu neden başka bir yerde değil de burada gerçekleştirdiğine dair genel anlatıda yer alan boşluğu doldurmaya çalışmaktadır ki, bu gerçekten calib-i dikkat bir boşluktur.

O'na göre meşhur bir matematikçi olan Fibonacci'nin ticari aritmetiğin, para kazanmanın anahtarı olduğunu dillendirerek yaptığı devrimin kaynağı açıktı. Zira O, otobiyografisinde kendisini yetiştirdiği için Arap öğretmenine teşekkür etmekteydi. Batı Avrupa'ya tüzel kişiliğin, "universitas"ın girişini sağlayan Fransisken Tarikatı'nın kurucusu olan Francis ise, bu yeniliğin ilhamını İslam dünyasındaki vakıflardan almıştı. Bu tüzel kişilik kavrayışı, "universitas", ilk başta kendisini eğitim kurumlarında gösterdiyse de zamanla ticarî bir kullanıma da kavuştu.

Koehler'in kitabının eleştirilmeye en muhtaç ve en güven vermeyen tarafı, O'nun gerçekten önemli bazı tezlerini çok zayıf veriler üzerinde temellendirmesidir. O'nun yakaladığı boşluklar ve hipotezleri gerçekten de çok kıymetlidir. Zira Doğu toplumlarında "rasyonalitenin", "öznenin" ve neticede "tarihin" olmadığını var sayan Oryantalist

anlatıyı ve buna istinad edilerek inşâ edilmiş modern tarih anlatısını ters yüz etmektedir. Gelgelelim, Koehler bu hipotezleri gereğince ispatlama hususunda aciz kalmıştır. Koehler'in ortaya attığı hipotezlerin geliştirilerek detaylı çalışmalar neticesinde temellendirilmesi, her şeyden önce modern tarih anlatısının mağdurları olan Doğu toplumlarının ve özel olarak da Müslüman toplumların öncelikli bir vazifesidir.

Kitabın bize açıkça hatırlattığı ikinci mevzu ise, kapitalizm konseptinin bir mit haline gelişidir. Koehler de birçok müellif gibi kapitalizm kavramını anlamsızlaşmış bir şekilde kullanmaktadır. Ortaya yeni bir kavramın çıkabilmesi için, mevcut kavramların kendisini kâmilten açıklayamadığı yeni bir gerçekliğin varlığa gelmesi gerekmektedir. Yani kapitalizm kavramı belli bir tarihsel dönemden sonra ortaya çıkmış yeni bir gerçeklik kümesini anlamlı bir şekilde nitelemek amacıyla ortaya çıkmış olmalıdır. Aksi takdirde kavramın ortaya çıkışının makul bir gerekçesi bulunamaz. Dolayısıyla kapitalizm ile kastedilen gerçeklik kümesi, misalen "ticaret" ile veya "nakdî ekonomi" ile aynı şey olamaz. Zira eğer aynı şey ise bunu farklı bir kavramla ifade etmenin ne gibi bir anlamı olabilir?

Koehler bu konuda birçok müellif gibi ciddi bir yanılgıya düşmüştür. O kapitalizmi ticaret ve ticaretin yaygınlaşması şeklinde anlamaktadır. Gelgelelim bu haliyle kapitalizm kavramı anlamını kaybetmektedir. Zira kapitalizmi bu şekilde anlarsak onu yeni "doğan" bir şey olarak değil; aşağı yukarı insanlık tarihiyle özdeş tarihe sahip bir entite olarak ele almak gerekmektedir.

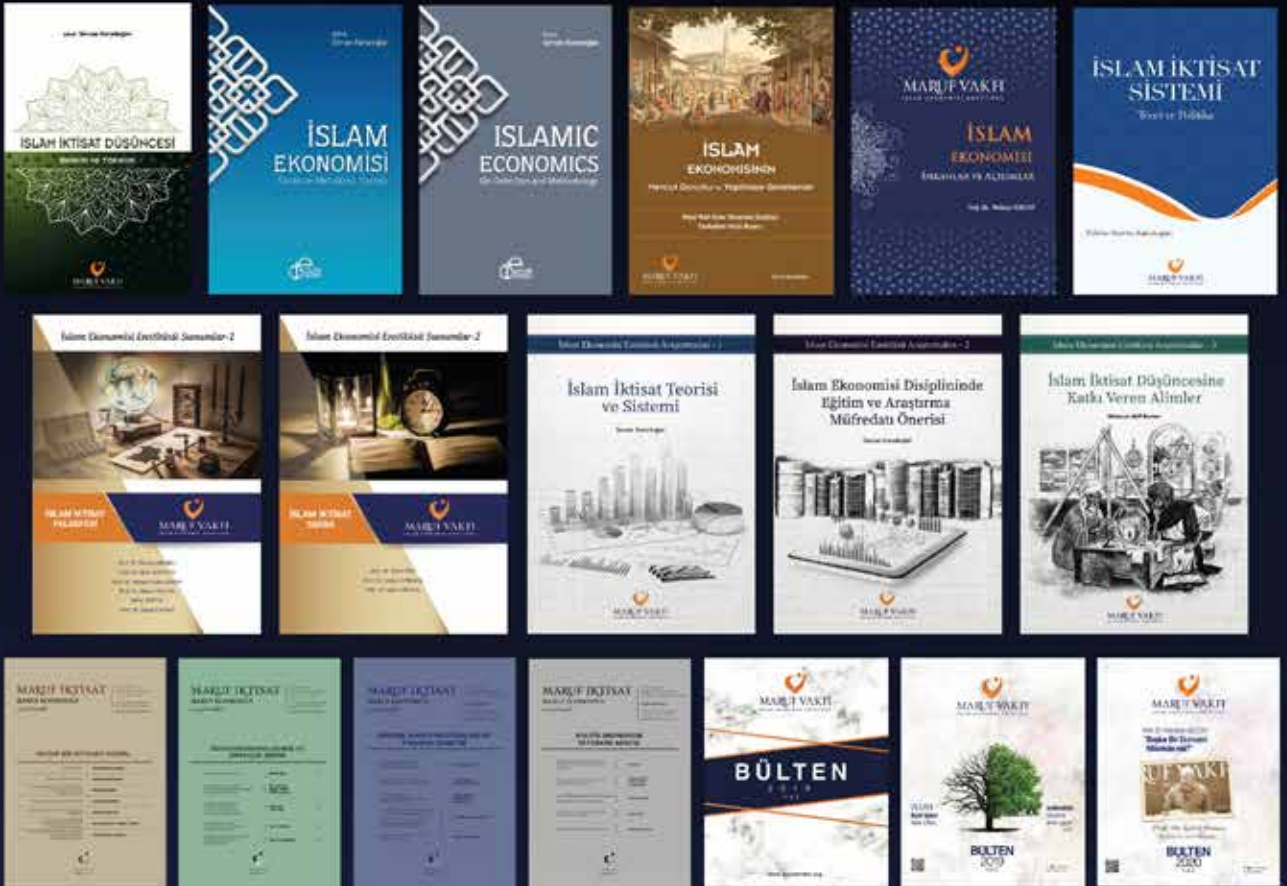
Dolayısıyla bu metni, kapitalizmin İslam ile uzlaşabileceği hususunda heveskâr bir şekilde kullanmak isteyenlerin ilk önce kapitalizmin ne olduğu hususunda bir uzlaşmaya varmaları gerektiğinin ifade edilmesi gerekir.

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

YAYINLARIMIZ

Seyit Nizam Mah. Mevlana Cad. No: 77 K:8 Zeytinburnu / İSTANBUL

Tel. : 0212 510 11 25

maruf@marufvakfi.org / www.marufvakfi.org

اِنَّ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ لَاجِدُّوْنَ

Kıymetli bursiyerimiz araştırmacımız

Beytullah DALAY

6 Şubat'ta gerçekleşen depremde
Kahramanmaraş'ta Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.

Kendisine Rabbimizden mağfiret,
ailesine ve dostlarına sabır diliyoruz.

MARUF VAKFI

MARUF İKTİSAT DERGİSİ

4. SAYISI YAYIMLANDI

Maruf İktisat Dergisi; esas olarak İslam iktisadi çalışmalarının akademik düzeyde anlatılmasını, anlaşılmasını, geliştirilmesini ve kavramsallaştırılmasını öncelemektedir.

[www.dergipark.org.tr/
tr/pub/marufiktisat](http://www.dergipark.org.tr/pub/marufiktisat)

www.marufiktisat.com